LUNDS TEKNISKA HÖGSKOLA/LUNDS UNIVERSITET
AVDELNINGEN FÖR LANTMÄTERI

MÅL OCH MEDEL I DEN STATLIGA RATIONALISERINGSPOLITIKEN

-

exempel på tillämpning i Västra Hoby

Examensarbete utfört
höstterminen 1996 av:
Pär Hultberg

Examinator och handledare: Åsa Knutsson

ISRN LUTVDG/TVLM 97/1005007 SE

Avdelningen för lantmäteri
Lunds Tekniska Högskola
Box 118, ht 54
221 00 Lund

Division of surveying
Lund Institute of Technology
Box 118, ht 54
S-221 00 Lund
Sweden

Mål och medel i den statliga rationaliseringspolitiken - exempel på tillämpning i Västra Hoby.

Aims and instruments in the national rationalizationpolitics - examples of application in Västra Hoby

Av

Hultberg, Pär, Lunds Tekniska Högskola, Lund

1997

Examensarbete 20 p på civilingenjörsutbildningen för lantmäteri

Handledare: Åsa Knutsson, LTH

KEYWORDS: Agriculture, Politics, Rationalization, Instruments, Partition, Västra Hoby

ABSTRACT: A study about the political decisions on agriculture and the swedish government`s attempt to implement the contents of the politics concerning farming properties. In this issue different instruments have been used, for example laws that regulate the partition of farming properties and a law concerning purchase with farming properties. The shifting political staindpoints during the post-war period have influenced the shaping of the laws. The application of the stipulations in question is examined in a village in the community of Lund.

SAMMANFATTNING

Föreliggande uppsats beskriver den statliga strävan att tillskapa lämpliga jordbruksföretag. Inställningen till jordbruksnäringen och inriktningen av rationaliseringspolitiken framkommer i de jordbrukspolitiska besluten under efterkrigstiden. För att genomföra de skiftande ståndpunkterna, som förekommit i svensk jordbrukspolitik, har olika medel använts. Bland dessa betonas betydelsen av den markpolitiska lagstiftningen. Jordförvärvslagen som varit ett av de viktigaste medlen att genomdriva jordbrukspolitiken under studerad tidsperiod ges stort utrymme i uppsatsen bl a med avseende på dess inverkan i den fria handeln med jordbruksfastigheter. Syftet med uppsatsen har varit att avgöra i vilken utsträckning dessa medel har medfört ett genomförande av de politiska intentionerna rörande tillskapandet av en ändamålsenlig fastighetsstruktur

Motivet till val av ämne för examensarbete var viljan att förstå vad som utlöst förändrad fastighetsindelning på landsbygden samt att vinna insikt i de bakomliggande motiven till den statliga inblandningen.

Studium av litteratur om svensk jordbrukspolitik samt genom studium av förarbeten till de lagar och lagändringar som begränsat möjligheten att i jordbruksbyggd överlåta och utforma fastigheter efter eget behag, har gjorts.

För att exemplifiera tillämpningen av lagar och andra medel i den statliga rationaliseringspolitiken undersöks byn Västra Hoby i Lunds kommun med avseende på fastighetsindelning samt överlåtelser av jordbruksfastigheter.

Byn är av speciell karaktär. Fastighetsindelningen är i huvudsak oförändrad sedan enskiftet och bykärnan utgör en värdefull kulturmiljö. Att min undersökning rörande förändringar i fastighetsindelningen, begränsar sig till Västra Hoby, medför att de slutsatser som redovisas endast avser byar av liknande karaktär. Vid undersökning av antal överlåtelser av jordbruksfastigheter jämförs det byspecifika materialet med statistik för hela länet. Om gemensamma tendenser härvid har kunnat urskiljas anses utvecklingen visa ett mer allmängiltigt resultat.

Lantmäteriets förrättningar i byn har granskats med avseende på inblandade parter, kartbilagor samt eventuella anmärkningar om inverkan på jordbruksnäringen. Fastighetsindelningen och förändringar i denna redovisas vid fem tidpunkter. Först redovisas fastigheterna som de utlades vid enskiftet. Därefter år 1945, d v s innan de jordbrukspolitiska besluten formulerats och slutligen åren 1955, 1976 och 1995. Valet av de tre sistnämnda tidpunkterna grundar sig på mitt försök till indelning i tidsperioder där enhetliga målsättningar rådde i rationaliseringsarbetet. För att beskriva förändringar enligt ovan har den ekonomiska kartan med nödvändiga kompletteringar från år 1913 använts.

Lantbruksnämnden inrättades år 1948 och fick det huvudsakliga ansvaret för genomförande av den statliga rationaliseringspolitiken. Deras verksamhet i Västra Hoby har granskats med avseende på förvärvsprövningar samt förmedling av lån för jordbrukets rationalisering. En viktig del av uppsatsen behandlar överlåtelser av jordbruksfastigheter i byn. För varje sådan fastighet har en överlåtelsekedja konstruerats med hjälp av jordeboken över Västra Hoby socken. De undersökta fastigheterna har indelats i grupper med enhetlig storlek. Gruppindelningen speglar också fastigheternas tillkomsttidpunkt, d v s vilka som tillkommit vid den primära delningen (enskiftet) och vilka som uppstått vid senare tillfällen. Överlåtelserna studeras också på länsnivå och jämförs med det byspecifika materialet för att se effekter av JFL på antal köp/släktköp under skilda perioder.

Många av de undersökta fastigheterna har alltsedan enskiftet behållit sin utformning. I närheten av mossen gavs hemmanen nr 7A och nr 7B en storlek underskridande övriga i enskiftet ingående fastigheter. Här har en intensivare uppdelning i fastigheter skett.

Den huvudsakliga storleksrationaliseringen förekom under andra perioden d v s mellan åren 1956-1976.

Lantbruksnämndens roll i rationaliseringsprocessen har främst avsett förmedling av bidrag och lånegarantier. Några förvärvstillstånd har ej vägrats. Ej heller har nämndens inköpspolitik tillämpats. Släktskapsundantaget i JFL innebar att antal släktköp ökade.

Min undersökning visar att frekvensen av överlåtelser till släktingar är högre bland de större fastigheterna. När släktskapsundantaget infördes i JFL år 1948 ökade antalet släktköp och minskade efter inskränkningen av undantaget år 1979. Antal vanliga köp minskade också efter lagändringen år 1979.

Vid enskiftet utlades fastigheter av sådan storlek att tillfredsställande lönsamhet har kunnat uppnås även under den undersökta perioden. Därmed har incitament till att behålla egendomen i släktens ägo funnits och JFL har inte kunnat tillämpas utan enligt dagens synsätt har olämpliga ägar- och ägoförhållande kunnat konserverats. Släktskapsundantaget medförde ett ökat antal släktköp, vilket i sin tur innebar att rationaliseringsbestämmelserna i JFL tillämpades på färre fastigheter. En annan bidragande orsak till den ringa storleksrationaliseringen var den knappa tillgången på fastigheter i omgivningen som LN hade kunnat köpt och använt i storleksrationaliserande syfte. Denna knappa tillgången kan sägas illustrera det intensiva brukandet i de goda jordbruksbygderna, d v s ett brukande som trots bristande markunderlag behölls eftersom det medgav tillfredsställande bärgning för innehavaren.

I samband med införandet av rationaliseringsbestämmelsen i JFL år 1955 skedde en omdaning av de statliga direktiven. Nyckelord var nu utveckling och lönsamhet. Därför förekom den huvudsakliga storleksrationaliseringen under den andra tidsperioden.

JFL av år 1979 innebar skärpning av förvärvsprövningen och därmed uppstod en större tröghet på marknaden, vilket resulterade i minskat antal förvärv.

Som nämnts är Västra Hoby en by med lång historisk bakgrund. Detta har medfört att gårdarna inte enbart betraktas som en produktionsfaktor utan också som ett minne över försvunna tider och släkten. Av detta skäl anser jag att byar med långa brukartraditioner skiljer sig från modernare brukarbygder där banden bakåt i tiden inte finns och det huvudsakliga värdet därför ligger i vad egendomen kan ge i avkastning. Det vore därför intressant att tillämpa samma undersökning på en sådan by för att kunna se om de politiska intentionerna här genomförts i större utsträckning.

SUMMARY

This paper deals with the Swedish goverment´s ambition to create agricultural undertakings, suitable for their purpose. The attitude towards agriculture and the aim of the rationalization politics are defiened in political decisions during the post-war period. To implement the shifting standpoints expressed in these decisions, different instruments have been used. Among these the landpolitical laws can be mentioned. The law concerning the trade with farming properties (JFL) is considered of great importance and consequently thouroghly examined. The purpose behind the matter of this paper is establishing to what extent the instruments have resulted in implementing the political intensions concerning a welladapted cadastre.

The matter has been chosen in order to gain understainding of which factors that provoce a changing cadastre on the countryside and which issues have been emphasized by the state in this matter.

By studying literature about agricultural politics and the preparatory works of laws, which limited the possibility to sell or shape real estates out of your own opinion, the necessary knowledge is obtained.

To illustrate the application of these laws, and other instruments in the Swedish government´s struggle to achieve a suitable pattern and composition of farming properties, a small village in the community of Lund named Västra Hoby has been studied. The village is somewhat unique. The main part of the cadastre has remained as shaped at the partition in the early 19th century and the central parts of the village is considered valuable for cultural reasons. Owing to the fact that my study of change in cadastre merely concerns the above mentioned village the results will not be of universal application. When I examine the trade with agricultural real estates however, I compare the material from the village with statistics for all of the administrative province. If this comparison shows converge then some universal conclusions ought to be drawn.

The acts, whereby the studied farming properties change, have been examined. In this activity I have notified the persons involved, the cadastre, and if something has been remarked concerning the agriculture. The change in cadastre is desribed on five occasions. At first the cadastre is shown in the way it was settled at the early partition. Then in 1945 before any of the decisions had been announced and subsequently in the years 1955, 1976 and 1995. The reason why these last three occasions have been chosen is my intention to establish periods with similar political aims, and in this sense each one of them describes a breaking point. In order to clarify the changes in question the economical map from the year 1913 has been used with the supplements needed.

Lantbruksnämnden (LN), the authority who was given the main responsibility for the carrying out of the rationalization according to the state´s directives, was created in 1948. An important part of this paper deals with the trade concerning farming properties in the village. In this purpose

the farming properties of Västra Hoby have been divided into groups according to size. The division also indicates when the real estates was created, that is to say whether they were created at the early partition or later on. To illustrate the consequences of the stipulation in the JFL saying that sales to relatives should not be controlled by the authourity I have studied the varying amount of these sales.
In 1979 the law was extended with a stipulation which made it possible for LN to deny a sale when the price the involved parties had agreed upon altered the value in use.

Among the real estates studied several have since the early partition remained in shape. Close to the moss the genuine properties 7A and 7B were given an area less than the others, involved in the early partition. Here the activity of splitting properties have been of greater importance. LN:s role in the rationalization process has concentrated on financial support that created possibilities for landowners to adjust their properties to new demands. There has not been any neglicted buyings, nor has their policy of purchasing been used

The fact that sales with relatives involved were excepted from the control of LN resulted in a raise in trade amongst relatives.

At the early partition real estates were given an area that provided the subsistence of the owner and his family. From this reason to keep the property within the family emerged and JFL could not be used due to the above mentioned stipulation. Instead old time conditions in the cadastre were preserved. Another cause of the low extension in which JFL was implemented was the low access of real estates in the surrounding area. This hampered the activity of creating larger real estates and a more modern cadastre. The low access illustrates an intense cultivation in the district where even small farms provided a good subsistence.

As mentioned earlier Västra Hoby is a village with a long history. In these villages the farms not only represent a possibility of subsistence but also a connection between past and present. In a village with a shorter history the value in use is of uttermost interest to the landowner. Here, perhaps the political intentions defined in laws and other directives have been implemented in a wider sense. This, however is an alltogether study of it`s own and hence will not be dealt with in this paper.

1 FÖRORD

Föreliggande uppsats "Mål och medel i den statliga rationaliseringspolitiken-exempel på tillämpning i Västra Hoby" utgör mitt examensarbete på lantmäteriutbildningen vid Lunds Tekniska Högskola. Arbetet omfattar tjugo poäng och är huvudsakligen utfört under hösten 1996. Handledaren Åsa Knutsson undervisar till vardags på lantmäteriutbildningen företrädsvis i de ämnen som uppsatsen behandlar, d v s i fastighetsteknik och fastighetsrätt.

Ett stort tack riktas till personal vid Lantbruksenheten i Malmö för deras tillhandahållande av information rörande Lantbruksnämndens verksamhet i Västra Hoby. För givande diskussioner tackas Rune Larsson och Rino Johansson. Båda verksamma vid FBM i Lunds kommun. För förmedling av kunskaper i jordbrukspolitik tackas Martin Olsson som arbetar vid hushållningssällskapet i Malmöhus län.

Lund, januari 1997

Pär Hultberg

1 INLEDNING

Syfte och begränsning

Uppsatsen innehåller en allmän bakgrund över jordbruksnäringens särdrag och sammanfattar innehållet i de olika jordbrukspolitiska besluten mellan år 1945 och 1995. Den markpolitiska lagstiftningen, d v s i huvudsak lagar om fastighetsbildning och jordförvärvslagen (JFL), utgör en central del av uppsatsen. Lagstiftningen speglar den politik som råder och fungerar vanligen som ett verktyg att genomföra de politiska intentionerna. Det kan också vara befogat att ägna stor omsorg åt vilka motiv som har funnits till de olika lagreglerna, vilka mål, och hur de sammanhänger med tidsandan. Syftet med arbetet blir att besvara hur förändring i lagstiftning har manifisterats i Västra Hobys fastighetsindelning samt redogöra för vilka önskade eller oönskade effekter en lagstiftning av JFL:s karaktär har haft samt att i viss mån försöka förklara skeenden utifrån annat än lagstadgade direktiv

För att vinna förståelse för samhällets värderingar avseende bedrivande av jordbruk studeras litteratur om utvecklingen av den svenska jordbrukspolitiken samt de viktiga riksdagsbesluten av år 1947, 1967, 1977, 1984, 1990. En utblick mot förändringar i jordbrukspolitiken i samband med medlemskapet i EU utgör de senaste stora förändringarna i de politiska riktlinjerna. Dessa behandlas endast översiktigt då deras betydelse för bedrivandet av jordbruk i Västra Hoby har varit liten. Lagstiftningen framgår av regeringens propositioner i samband med föreslagna lagändringar.

Västra Hoby har utvalts att tjäna som illustration till i vad mån de politiska direktiven har manifisterats i fastighetsindelningen och huruvida variationen i andelen släktförvärv låter sig förklaras av släktskapsundantaget i JFL. Det material som jag presenterar blir därför intimt förbundet med just Västra Hoby som är en gammal by i en bygd med goda förutsättningar för bedrivande av jordbruk. I viss mån understöds det kvantitativa materialet av statistik rörande förvärv av jordbruksfastigheter inom Malmöhus län, vilket bedömts som nödvändigt med tanke på det knapphändiga byspecifika materialet.

Rapportens uppläggning

I uppsatsens andra kapitel redovisar jag de motiv som under skilda perioder resulterat i en statlig inblandning i jordbruksfrågorna. Här behandlas också strukturutvecklingen i jordbruket och vad som utlöser respektive hindrar en sådan. Kapitlet avslutas med en kort beskrivning av fastighetsindelningen före år 1947, d v s tiden innan något enhetligt beslut hade formulerats avseende rationaliseringspolitikens inriktning. Detta avsnittet är tänkt som en inledning till beskrivningen av de jordbrukspolitiska besluten och förhoppningsvis kommer läsaren att här påträffa de missförhållanden som efterföljande beslut syftade till att undanröja.

I tredje kapitlet behandlas innehållet i de jordbrukspolitiska besluten som styrde utformningen av den markpolitiska lagstiftningen samt andra medel i den statliga rationaliseringspolitiken såsom finansieringsstödet. Betoningen läggs på den s k rationaliseringspolitiken, d v s den bedrivna

politiken för att uppbygga en rationellare produktionsapparat med avseende på lämpliga jordbruksföretag.

Därefter i kapitel fyra vidtar beskrivningen av de medel som använts i rationaliserande syfte. Kapitlet inleds med en sammanfattning av de olika medlen och i det följande behandlas det ekonomiska stödet, jordförvärvslagen samt lagar om fastighetsbildning utförligare.

Utifrån upprättade tidsaxlar som sammanfattar rationaliseringspolitiken, jordförvärvslagen samt bestämmelser i fastighetsbildningslagarna som berör jordbruksnäringen har försök gjorts att urskilja gemensamma ideér under utvalda tidsintervall. Den första tidsperioden omfattar tiden mellan åren 1945 och 1955. År 1955 intas en bestämmelse i JFL för att främja rationaliseringen av jordbruket genom att hindra olämpliga förvärv. Denna utgör en vändpunkt på så sätt att man övergår från att ställa brukarens intresse i centrum till att betona utformningen av jordbruksföretaget. Denna inriktning behålls under hela nästa period d v s mellan åren 1956 och 1976. Den tredje perioden som karaktäriseras av stora omvälvningar inleds med hårdare regleringar, men 1990 sker den stora avregleringen av jordbruket med uppluckringar i den markpolitiska lagstiftningen som följd. Den tredje tidsperioden omfattar åren 1977 till 1995.

I första delen av kapitel fem används dessa tidsintervall för att illustrera aktiviteter i Västra Hoby med avseende på fastighetsbildning och Lantbruksnämndens (LN) verksamhet. Fastighetsbilningsmyndighetens (FBM) verksamhet avser bildandet av lämpliga jordbruksfastigheter medan LN intar ett vidare perspektiv och söker tillskapa lämpliga jordbruksföretag. Här behandlas förändringar i fastighetsindelningen, förvärvsprövningar samt ekonomiskt stöd. En utförligare beskrivning av LN:s verksamhet återfinns i en textbilaga. Förändringar i byns fastighetsindelning åskådliggöras vid fem tidpunkter. Kartorna 1 t o m 5 redovisar endast de förändringar som skett efter den tidpunkt föregående karta avser. Detta innebär att där fastighetsbeteckningar är utsatta har förändringar skett. Kartorna har placerats i en kartbilaga. Kartorna 6 t o m 10 redovisar förändrade brukningsenheter och hör samman med innehållet i textbilagan.

I andra delen av kapitel fem undersöks handeln med jordbruksfastigheter i byn. I undersökning A1 illustrerar statistik på länsnivå hur antal köp fördelade på släktköp och vanliga köp har utvecklats. I undersökning B1 redovisas utvecklingen av antal släktköp och vanliga köp i byn. I B2 fördelas köpen i grupper efter fastigheternas storlek. Samma gruppindelning behålls i B3 för att här fördela de övriga fången (arv, gåva samt bouppteckning)

I kapitel sex slutligen sammanfattas arbetets resultat i form av ett antal slutsatser.

Bakgrund

Denna uppsats beskriver de statliga direktiven som framkom i de jordbrukspolitiska besluten under efterkrigstiden. Framförallt behandlas den statliga strävan att styra jordbruksfastigheternas utformning mot rationella företag. Som verktyg i denna strävan finns en markpolitisk lagstiftning

som bestämmer fastigheternas fysiska utformning, skötseln av jordbruksfastigheter samt överlåtelser av desamma. Ett annat medel är finansieringsstödet i form av statsbidrag eller lånegarantier.

Den viktigaste instansen för att genomföra de statliga direktiven angående jordbrukets rationalisering var Lantbruksnämnderna. De inrättades år 1948 och avgjorde bl a huruvida överlåtelser av jordbruksfastigheter kunde tillåtas enligt Jordförvärvslagen.

Enligt lagens tidiga utformning skulle den fylla sin huvudsakliga funktion genom att hindra förvärv av den icke jordbrukande befolkningen. Man ville nämligen att jordbruksfastigheterna skulle utnyttjas för jordbruksändamål och inte bli föremål för handel där syftet var att tillgodogöra sig kapitalvinster. Lantbruksnäringen ansågs vara för viktigt för att försvagas genom dessa köp, som ofta innebar att jordbruksfastigheterna togs ur produktion. Först år 1955 intogs en bestämmelse i lagen som innebar att förvärv kunde vägras då fastigheten behövdes för rationaliseringsändamål.

Lagen har mött hårt motstånd under skilda perioder. Framförallt dess verkan på handeln med jordbruksfastigheter har uppmärksammats av lagens kritiker. Genom att LN enligt vissa skäl kunde vägra förvärvstillstånd uppstod tröghet på marknaden. Därmed ansågs den omsatta mängden jordbruksfastigheter minska. Denna tendens förstärktes då en prisprövning infördes vid revision av lagen år 1979. Om köpeskillingen bedömdes överstiga fastighetens avkastningsvärde kunde LN nu vägra förvärvstillstånd. Härigenom behölls priserna på en låg nivå och böndernas benägenhet att sälja egendomen minskade.

Lagens verkan i rationaliseringen har minskat p g a det s k släktskapsundantaget. En bestämmelse som innebar att förvärv mellan släktingar undantogs tillståndsprövning. Det ansågs tydligen utgöra ett alltför stort ingrepp att vägra förvärvstillstånd mellan släktingar där de emotionella banden till egendomen ofta befanns starka. Förutom att dessa fastigheter undantogs den yttre rationaliseringen har man hävdat att bestämmelsen om släktskapsundantaget bidrog till att skilja ägandet från brukandet, vilket av många skäl inte var önskvärt. Genom att inskränka undantaget vid revision av lagen 1979 försökte man att hindra denna utveckling.

Ju mer vi närmar oss dagens datum då jordbruksnäringens betydelse för samhällsekonomin minskat desto mer, betonas andra faktorer än rationalitet i de statliga direktiven t ex viljan att tillskapa en levande landsbygd. Detta märks redan i det jordbrukspolitiska beslutet av år 1984

Den studerade förändringen i kartbilden visar små förändringar under den första perioden. I Stångby mosse, ett område med sämre ägoanordning, förekom dock ett antal avstyckningar för bostadsändamål från jordbruksfastigheter. Men under den andra perioden skedde en märkbar storleksrationalisering. Man kan nu notera att vissa fastigheter efter uppdelning återfick sin vid enskiftet utlagda ägofigur. De förändringar som inträffade under tredje perioden resulterade i en kartbild med enstaka utvidgade fastigheter samt jordbruksfastigheter anpassade efter bedriven

verksamhet samt avstyckade brukningscentra. Fastighetsindelningen visar att någon enhetlig målsättning rörande utformning av jordbruksfastigheter inte längre fanns.

Med de orsaker som behandlas gör jag inte anspråk på en heltäckande förklaring. Med tanke på min bakgrund kommer vissa faktorer att mer betonas.

2 BAKGRUND

2.1 Svensk jordbrukspolitik

I ett historiskt perspektiv har jordbruket varit viktigt för samhällsekonomin. Under vissa decennier förtjänade stora delar av Sveriges befolkning sitt levebröd inom jordbrukssektorn. Jordbruksproduktionen utgjorde också en säkerhet i sämre tider med missväxt eller militära konflikter. Med detta i bakhuvudet är det lätt att förstå att de statliga myndigheterna ansett att det varit deras uppgift att delta i och även styra processer som skulle resultera i ett alltmer lönsamt jordbruk.Då Sverige varit förskonat från krig och andra tråkigheter har mycket resurser använts till att utforma en lämplig jordbrukspolitik. Med jordbrukspolitik avses "...de statliga åtgärder som vidtas för att påverka jordbruksnäringens struktur och de ekonomiska och sociala villkoren där". (Citatet är hämtat ur boken "Jordbruk i balans"). I andra länder, som haft ett mer konfliktfyllt 1900-tal, kan man iakttaga hur jordbrukspolitiska frågor kommit i skymundan. I vissa sammanhang har den svenska jordbrukspolitiken säkerligen tjänat som föredöme för andra länder.

Jordbrukspolitiken infördes som en reaktion på 1930-talets depression. Politiken var tänkt som en temporär åtgärd, men kom att permanentas i samband med utbrottet av andra världskriget då livsmedelsförsörjningsfrågan kom i förgrunden.

Jordfrågorna i svensk politik har varit många, skiftande och haft ett oklart inbördes sammanhang. Stundom har ägandeförhållande och arrendatorsproblemet ställts i förgrunden, vid andra tillfällen har jordens skötsel eller gårdarnas storlek, utformning och sammansättning tilldragit sig det huvudsakliga intresset. Oftast har jordbrukets problem och böndernas krav satt sin prägel på förda diskussioner, men under vissa perioder har skogsbruket, bergshanteringen och skogsindustrin tilldragit sig statsmakternas intresse. Under 1900-talet har statens inställning till jordbruksnäringen skiftat. De skiftande ståndpunkterna framkommer i tre viktiga jordbrukspolitiska beslut av år 1947, 1967 och 1977 och två livsmedelspolitiska beslut av år 1984 och 1990. Samtliga beslut är intimt förknippade med den rådande tidsandan och samhällsutvecklingen i stort.

2.1.1 Motiv till den statliga inblandning

I Sverige liksom i övriga västvärlden har funnits och finns en vilja att stödja de areella näringarna. Den yttersta äganderätten till ett lands naturresurser har i ett historiskt perspektiv ansetts tillkomma staten (den statliga regalrätten). Denna rättighet innebar möjlighet att njuta frukter av landets naturliga rikedomar och därmed uppkom en vilja att styra och ställa i dessa sammanhang. Stödmotiven har haft varierande betydelse under skilda tidsperioder. Man har bl a velat verka för;

- försörjningstrygghet (beredskapsmålet).
- skälig levnadsstandard bland den jordbrukande befolkningen (inkomstmålet och fördelningsmålet)
- skäliga matpriser (konsumentmålet)
- effektivitet i resursutnyttjandet (produktivitetsmålet, miljö-och resursmålet)

- en levande landsbygd
- begränsning av jordbrukets miljöpåverkan (miljö-och resursmålet)
- uppbyggnad av familjejordbruk

2.1.2 Särställning bland näringar

Sammantaget har de åtgärder som vidtagits i enlighet med ovannämnda motiv skapat en särställning åt jordbruksnäringen jämfört med andra näringar. Exempelvis krävde och förväntade jordbrukare, vid ogynnsam väderlek, en kompensation för ett väderberoende inkomstbortfall. Något som andra företagskategorier medelst försäkringar förväntades ombersörja själva. Detta s k skördeskadeskyddet utbetalades av en fristående stiftelse. Brukarna krävde ofta ersättning upp till normal skörd samtidigt som de behöll de högre inkomster goda skördeår kunde ge upphov till. Mot denna bakgrund kan den bedrivna jordbrukspolitiken upplevas som orättvis. Men då den svenska jordbrukspolitiken hade lång tradition betraktades politiken som givna rättigheter och förändringar var svåra att genomföra. Bondens uppgift bestod inte längre i att själv försörja sitt levebröd som huvudprincip. Istället skulle staten genom olika regleringar skydda jordbruket från marknadskrafter och därmed garantera företagens fortlevnad. Genom att stimulera till framväxten av en statlig byråkrati och starka intresseorganisationer etableras också inbyggda spärrar för politikens utveckling.

2.2 Jordbrukets strukturutveckling

2.2.1 Hämmande faktorer

Dålig ägarstruktur verkade hämmande på den ekonomiska utvecklingen. Med ägostruktur menades ett lantbruksföretags samlade markinnehav med markanläggningar, ägoslag och brukningsgränser. I markinnehavet ingick såväl ägd som arrenderad mark. Såsom exempel på en sådan mindre lyckad struktur kan nämnas systemet med stora feodala egendomar där brukarna hade långtgående skyldigheter gentemot jordägaren. Kopplingen mellan ägande och brukande saknades, vilket hämmade kapitalinvesteringar särskilt som den avkastning som jordbruket skänkte godsägaren i stor utsträckning användes för lyxkonsumtion. Jordreformer har varit viktiga för att slå sönder en sådan skev ägarstruktur.

En annan hämmande faktor i jordbrukets utveckling var en dålig ägostruktur eller arrondering, varmed man främst avsåg åkerfältens storlek, ägoavstånd samt åkerfältens form. Genom att hindra storskaliga operationer verkade den dåliga ägostrukturen hämmande på rationaliteten i jordbruket. Dessutom föll mycket mark bort från produktion då man sällan brukade ända ut till gränsen.

2.2.2 Idealtyper av struktur

Även om det hävdas att jordbruksstruktur är ett medel att nå vissa mål och inte ett separat mål, förekommer det exempel på idealtyper av jordbruksstruktur. Vid den Ryska revolutionen år 1920 uppstod det storskaliga jordbruket som ett ideal. Här ägde staten all mark och den brukades kollektivt av de enskilda. Någon uppdelning i mindre företag förekom inte. Detta skapade förutsättningar för gemensamma lösningar med stordriftsfördelar. Tankegångarna influerade

andra länder däribland Sverige, men att genomföra en sådan omläggning i länder där den privata äganderätten betraktades som helig, var alltför radikal.

Familjejordbruket, som har betonats i Sverige, definierades i samband med efterdyningarna av Franska revolutionen då den feodalt ägda marken uppdelades på enskilda brukare. Man prioriterade enskilda fysiska personer som innehavare och brukare av jordbruksfastigheter. Fördelen med en sådan struktur var att brukarna, då de kunde njuta frukterna av sina insatser, blev benägna att vidtaga åtgärder i effektivitetshöjande syfte.

2.2.3 Styrande faktorer

Petrini beskriver i sin rapport "samband mellan jordbruksstruktur och ekonomisk utveckling" vad som bestämmer jordbrukets rationaliseringstakt. Härmed avses främst storleksrationalisering. Han nämner de s k omvärldsfaktorerna, vilka utgörs av;

- näringslivets efterfrågan på arbetskraft
- efterfrågan på jordbruksprodukter
- teknisk utveckling
- den ekonomiska politiken

Efterfrågan på arbetskraft i jordbruket har styrts av utvecklingen inom andra näringar. Under perioden 1914-45 hade industrin en måttlig expansionsförmåga. Detta faktum verkade dämpande på strukturrationaliseringen inom jordbruket. Perioden 1945-70 kännetecknades av expansion inom industrisektorn. Arbetskraft efterfrågades och antalet i jordbruket verksamma minskade och därmed framtvingades en snabbare rationaliseringstakt.

Genom den tekniska utvecklingen ökades produktiviteten i jordbruket. Det skedde antingen genom ökad avkastning per arealenhet eller som ökad areal per arbetsenhet. För den arealexpansiva linjen var traktoriseringen det mest kända exemplet på innovation och för intensifieringen var handelsgödseln ett liknande exempel. En effekt av mekaniseringen var ökad avkastning per arbetad timme, vilket innebar att brukandet på en given brukningsenhet tog mindre tid. För att trygga sin sysselsättning kunde bonden antingen köpa mer mark eller skapa någon bisysselsättning.

I samband med uppbyggnad av en rationellare produktionsapparat producerade allt färre allt mer jordbruksprodukter. Förutsatt att storleken på efterfrågan behölls minskade avsättningsmöjligheterna och härigenom skulle en utslagning av mindre lönsamma jordbruksföretag ha ägt rum om inte staten genom prispolitik och andra regleringar skapat incitament till överproduktion.

2.2.4 Äganderätten

Petrini säger att effektiva lösningar i fråga om jordbruksprogram endast kan tas fram vid en given äganderättsform och en given inkomstfördelning. Det allmänna produktivitetsmålet möter i fördelningsmålet en grundläggande konflikt. Den genomförda strukturrationaliseringen som i hög

utsträckning inneburit sammanslagning till större brukningsenheter har skett på bekostnad av de mindre jordägarna.

Effektivitet i resursanvändningen uppnås enklast om både överföring av äganderätter och arrendekontrakt på mark kan ske på en marknad. Detta är ett vanligt argument mot Jordförvärvslagen där förvärvsprövningen samt, i förekommande fall, prisprövningen hindrat den fria handeln med jordbruksfastigheter. Barry Holmström beskriver jordpolitiken i "Äganderätt och brukningsansvar" som statens reglering av jordäganderätten för att uppnå vissa bestämda mål. Hans konception av jordpolitiken innebär vidare att ägarens handlingsutrymme blir den centralpunkt kring vilken politiken är uppbyggd. De jordpolitiska lagreglerna upplevs i de flesta fall som statens intrång och en begränsning av ägarens förutvaranderätt. Ägaren tvingas söka statens sanktion om han vill ge det ägda en ändrad geometrisk utformning, genom lantmäteriförrättningar där åtgärdens tillåtlighet prövas enligt fastighetsbildningslagen och tidigare enligt Jorddelningslagen. Mer om dessa lagar i kapitel fyra. Ur statens synpunkt är detta inte enbart ett instrument för att kunna kontrollera jordägarens förmögenhetsinnehav utan har också en jordbrukspolitisk syftning d v s att tillskapa lämpliga brukningsenheter.

Ägarens rätt att erhålla inkomster av ägandet d v s att "njuta frukterna" av det nedlagda arbetet framstår för många som en grundläggande rättighet och i viss mån en helig sådan. Den avser inte rätten att överlåta nyttjandet utan att få bestämma kompensationen. Inte rätten att använda jorden utan att få tillgodogöra sig vad brukandet kan ge. Detta rubbas bl a genom statliga direktiv om priser vid fastighetsförsäljningar, arrendeupplåtelser o dyl. Men också genom beskattning av inkomster från jordägandet. Man konfronteras i detta sammanhang med det klassiska spörsmålet hur mycket staten skall lägga sig i sådant som kan överlåtas åt marknaden eller, ges formen av rättsligt reglerade avtal mellan enskilda rättssubjekt. Skall staten bestämma innehållet i avtalen eller skall den endast tillse att avtal hålls? Som framgår nedan har staten under vissa perioder försökt att påverka ägarstrukturen i jordbruket. Denna vilja att stödja vissa kategorier t ex bönderna innebär samtidigt att man inskränker deras förfogandefrihet. Strävan att bevara gårdar i bondehand innebär att man måste hindra att de säljer till bolag eller offentliga instutitoner.

Den ägarkategori som man ofta har eftersträvat är en självägande och aktiv bonde. I det aktiva kriteriet återfinns strävan att förena ägandet och brukandet. Barry Holmström skiljer mellan privat och offentligt ägande. I det privata ägandet ingår ägande av enskilda personer och bolag, föreningar o dyl. Dödsbon är juridiska personer, vars förvaltning hålls skild från delägarnas ekonomi. Den ägandeform synes i många situationer olämplig för jordbruksfastigheter (se avsnitt 4.1.5). Distinktionen mellan individuellt ägande och bolagsägande skall inte likställas med ägandet av enskilda eller flera personer. Individuellt ägande kan föreligga även om jordegendomen ägs av flera. Det händer inte sällan att t ex syskon övertar en jordbruksfastighet med samäganderätt. Var och en har sin s k ideella andel, men fastigheten förblir en enhet och de inkomster och utgifter som följer av innehavet inräknas i ägarnas privata ekonomi. Den enda genomgående skillnaden mellan de båda huvudkategorierna är, enligt B.H, möjligheten för ägaren eller delägarna att själva besluta om överlåtelse eller avhändelse av äganderätten. Ägaren i den

enskilda kategorin kan själv bestämma i kärnfrågan; om och när äganderätten till ifrågavarande egendom skall upphöra (men inte till vem eller under vilka villkor). Detta gäller även ägare med samäganderätt, som utan medägares samtycke kan överlåta sin ideella andel och dödsbodelägare som kan överlåta sin lott i boet utan att detta först skiftats och utan övriga delägares samtycke.

Angående kriterier för lämpliga ägarkategorier hade vissa tendenser kunnat urskiljas i en undersökning vid instutitionen för skogsteknik i Garpenberg år 1981. Den omnämns i ovannämnda bok. Undersökningen avsåg visserligen i huvudsak skogsbruksfastigheter, men resultaten bedömdes överförbara även på jordbruksfastigheter. Först och främst fastslogs att ägare över 60 år uppvisade sämre resultat än övriga. Ägare med familj hade bättre resultat än övriga. Kombinerade jord- och skogsbruk hade bättre samt slutligen den viktiga slutsatsen att de som köpt fastigheten uppvisade bättre resultat än de som erhållit den i gåva eller genom arv.

2.3 Fastighetsindelningen före år 1947

Under slutet av 1930-talet fanns en vilja att skapa rationella företag framförallt genom att hindra den tidigare ohejdade uppdelning av brukningsenheter i mindre delar. Dessförinnan hade den statliga jordbrukspolitiken varit passiv i frågor rörande storleken på brukningsenheterna.

Enligt lagen om uppsikt å vissa jordbruksfastigheter från år 1927 ville man också stärka ställningen för dem som verkligen brukade marken. Svårigheterna att försälja jordbruksfastigheter hade nu resulterat i en ökad utarrendering.

Egnahemsverksamheten under 1900-talets början, med ambitionen att förse de egendomslösa med småbruk, hade medfört en explosionsartad framväxt av små jordbruk samt en nyodling av svagare marker.

Bestämmelser om tillåtligheten av att avsöndra mark bidrog till uppdelning i smärre fastigheter, men som skydd för jordbruket på aktuell fastighet tilläts endast avsöndringar uppgående till viss storlek.

Under 1920-30 talen nådde jordbruksarealen i Sverige sin största omfattning. Uppdelningen i smärre bruk intensifierades under kristiden på 1930-talet och verkade tillsammans med den goda tillgången på billig arbetskraft återhållsamt på mekaniseringen av svenskt jordbruk. Uformning av nybildade fastigheter kunde nu ske efter de enskildas godtycke. Reaktionen uteblev inte. Redan i jordstyckningskommissionens betänkande av år 1920 nämndes för första gången det samhälleliga intresset av en lämplig fastighetsindelning. Det betonades vidare att framtida släktens rätt måste bevakas och gå före innehavarens. Stora och medelstora företag skulle inte längre ohejdat uppdelas i mindre. Ett speciellt kontrollorgan inrättades för att tillse efterlevnad av detta stadgande (Ägodelningsrätterna).

Det hade framkommit att den största ägarsplittringen återfanns i områden med dålig ägostruktur. Sambandet återfanns vanligen i områden med sämre förutsättningar för jord och skogsbruk. Ofta

förordades någon form av samverkan fastigheter emellan för att lösa den dåliga ägostrukturen. Karaktäristiskt för områden med dålig ägo- och ägarstruktur var att företagen hade bristande markunderlag med bristande bärkraft till följd.

3 RATIONALISERINGSPOLITIKEN

3.1 Rationaliseringspolitiken år 1947

3.1.1 Den yttre rationaliseringen

Rationaliseringsverksamheten såsom den beskrevs 1947 indelades i yttre-, inre- samt drifts rationalisering. Motiven till den stora statliga inblandningen framkom i propositionen till 1947 års riksdagsbeslut. Man betonade hur viktigt det var för det allmänna att följa och leda utvecklingen på området så att jordbruksnäringen utformades på ett sätt som överensstämde med samhällets intressen.
I den yttre rationaliseringen ingick "...åtgärder för bildande av med hänsyn till storlek, arrondering och ägosammansättning lämpliga brukningsenheter".

Grundläggande betydelse för den yttre rationaliseringen fick vilken fastighetstyp som man skulle eftersträva. Avvägningen av prisstödet i 1947 års jordbrukspolitiska beslut var intimt förknippat med rationaliseringsmålet. Om prisstödet utformades efter förhållandena vid de stora och rationella enheterna skulle en stor del av landets jordbruk inte uppfylla en godtagbar inkomstnivå. Om prisstödet utformades med tanke på små och irrationella enheter kunde det verka konserverande på de irrationella enheterna. Det beslutades att det allmänna prisstödet skulle utformas med hänsyn till behovet vid de s k basjordbruken, d v s de jordbruk som tillhörde storleksintervallet 10-25 ha och som uppfyllde rimliga anspråk ifråga om arrondering och fasta anläggningar.

För att underlätta bedömningen av vilka jordbruk som uppfyllde lönsamhetskraven indelades dessa i två huvudgrupper med underavdelningar.
1.fullständiga brukningsdelar
2.ofullständiga brukningsdelar
2a övergångsjordbruk
2b bestående småbruk
De fullständiga brukningsdelarna uppfyllde kraven för lönsamhet och särskilda åtgärder skulle ej vidtagas för att förstärka dem. Det betonades i propositionen att schematiska regler rörande t ex storlek inte kunde uppställas. Förhållandena i det enskilda fallet fick bli avgörande. De s k ofullständiga brukningsdelarna indelades i övergångsjordbruk och bestående småbruk, med stödjordbruk som en särskild kategori inom den sistnämnda gruppen. Övergångsjordbruken skulle antingen kompletteras eller bringas att upphöra. Antingen genom att de togs i anspråk för att utvidga granngårdarna eller att de utvidgades till fullständiga brukningsdelar. Utmärkande för stödjordbruken var att brukaren hade sin huvudsakliga inkomst annorstädes. Denna inkomst skulle dock härstamma från en verksamhet med nära anknytning till jordbruket. Stödjordbruken ansågs såsom lämpliga på många håll, men skulle då tillfälle erbjöds förstärkas med tillskottsmark.

Vid verksamheten med sammanläggning och utvidgning av brukningsdelar skulle arronderingsfrågan beaktas med stor omsorg.

3.1.2 Den inre rationaliseringen

Den inre rationaliseringen omfattade mera permanenta förbättringsåtgärder i fråga om jord och ekonomibyggnader på till storlek och gränser givna brukningsenheter. Huvudsyftet med den inre rationaliseringen såsom den utformades år 1947 var att effektivisera och förbilliga produktionen.

3.1.3 Driftsrationaliseringen

Driftsrationaliseringen syftade till att förbättra driftsförhållanden samt det ekonomiska utbytet av företaget på till storlek och gränser kända brukningsenheter.

3.2 Rationaliseringspolitiken år 1959

Beslutet innebar att rationaliseringsmålet sköts uppåt och på så sätt gavs den statliga verksamheten för jordbrukets rationalisering en mera tidsenlig inriktning. I enlighet med den nya JFL av år 1955 ålades inblandade myndiheter att överge basjordbruk som mål och istället tillse att sådana brukningsenheter uppstod, där brukandet kunde skötas av två män utan anlitande av arbetskraft utanför familjen. I allmänhet tillhörde ett sådant jordbruk vid denna tid storleksgruppen 25-45 hektar.

Den tillsatta jordbruksutredningen formulerade detta år det s k jordbrukspolitiska dilemmat: företagna åtgärder såsom prisstöd och annat stimulerar investeringar som ökar lönsamheten i jordbruket och därmed ökar överproduktionen, vilket medför prisfall, stagnation i rationaliseringsutvecklingen samt sjunkande inkomster. Här visas tydligt hur oförenliga produktivitetsmålet och inkomstmålet var.

Under senare delen av 1950-talet hördes röster som föreslog en integration av de tre skilda rationaliseringsformerna. Dessförinnan hade det funnits förslag som innebar en samtidighet av samtliga behövliga rationaliseringsåtgärder, d v s både yttre-, inre- och driftsrationalisering, på varje brukningsenhet. Detta förslag vann gehör i samband med 1959 års riktlinjer. Där angavs också att en högre bidragsprocent skulle utgå till de brukningsenheter, vid vilka åtgärder samtidigt vidtogs inom olika rationaliseringsområdena.

3.3 Resultat

Resultatet av den bedrivna rationaliseringsverksamheten var en sanering av företagsbeståndet på så sätt att svaga element utsorterades i en takt som översteg den varmed nya livskraftiga företag uppstod, men i all väsentlighet bestod den uppodlade markarealen. Genomsnittsarealen för brukningsenheter efter rationalisering ökade under perioden 1955-64 från 22 ha till 36 ha i södra och mellersta Sverige (källa statens offentliga utredningar (SOU) 1966:30).Teknik och ekonomi motiverade däremot bildandet av betydligt större enheter. Rationaliseringsverksamheten hade även resulterat i bortfall av många små brukningsenheter. Detta hade dock inte varit något uttalat mål. Istället innebar strukturrationaliseringen en uppbyggnad av lämpliga enheter ur ett strikt företagsekonomiskt synsätt. Denna anpassning krävde vanligtvis betydande insatser av olika slag, vilket medförde att enskilda brukare i många fall blev beroende av de statliga insatserna.

Under perioden övergavs vidare de marker som karaktäriserades som lågt avkastande och som man hade börjat bruka i samband med egnahemsverksamheten.

3.4 Rationaliseringspolitiken år 1967

Ett alltmer mekaniserat jordbruk skapade ett överskott av varor. Det ansågs vara en lämplig tidpunkt att decimera den livskraftiga näringen, för att på så sätt minska överproduktionen och därmed den samhällsekonomiska kostnaden för livsmedelsproduktionen. Det förordades en överflyttning av arbetskraft från jordbruket till andra näringar framförallt till den expansiva industrisektorn. Särskilt avgångsvederlag infördes i syfte att underlätta övergången för jordbrukarna.

Det avsågs med rationaliserigsverksamheten av år 1967 att skapa effektiva företag utan begränsning till viss företagsform. Specialisering eller drift i större skala nämndes som exempel på önskvärd utveckling av företag. Man förstod dock att familjeföretagen skulle dominera inom överskådlig tid. Det prisstöd som utformades i beslutet av år 1947 ansågs nu hindra en riktig utveckling av brukningsenheter genom att göra deras produktion oberoende av marknadens efterfrågan.

Trots åtgärderna minskade inte produktionen. Sektorn karaktäriserades, då liksom nu, av stor tröghet. Omställningar skedde vanligen vid generationsskiften. Den sociala hänsynen kom i skymundan på bekostnad av marknadsanpassning och de stora lantbruksföretagen gynnades ohejdat eftersom dessa kunde utnyttja stordriftsfördelar.

3.5 Rationaliseringspolitiken år 1977

På vissa sätt var beslutet år 1977 en tillbakagång till tidigare bedriven rationaliseringspolitik. I propositionen 1977/78:19 angående nya riktlinjer för jordbrukspolitiken behandlades vilken företagsstruktur som borde gynnas. Familjeföretagen utsågs till idealtyp, men någon klar definition på begreppet gavs inte. Ägandet av jordbruksmarken var inte en förutsättning för ett familjeföretag. Ett arrendeföretag ansågs ofta utgöra ett familjeföretag. Deltidsföretag var sådana familjeföretag som varken gav huvudsaklig inkomst eller sysselsättning för brukaren. Marktillgångarna kunde lämpligen överföras till närliggande utvecklingsbara företag.

Nytt för prispolitiken var att konsumentens intresse av låga priser skulle medtas vid bedömning av storleken på prisstödet (konsumentmålsättning).

Rationaliseringsverksamheten skulle främst främja uppbyggandet och vidmakthållandet av effektiva familjeföretag för att på så sätt sänka produktionskostnaden för livsmedel samt nå inkomstmålet för de i jordbruket verksamma. För att underlätta bedömningen av vilka företag som förväntades kunna uppfylla effektivitetskravet indelades jordbruksföretagen i tre grupper:

1. Utvecklade eller utvecklingsbara
2. Begränsat utvecklingsbara
3. Ej utvecklingsbara

Begränsningen i avsättningen av framförallt animalieprodukter skapade svårigheter vid bedömning av vilka företag som skulle prioriteras. Om de stora företagen, och sådana som arealmässigt inte var utvecklingsbara, gynnades blev produktionsutrymmet mindre för de utvecklingsbara. Med ett utvecklingsbart familjeföretag avsågs att ifrågavarande företag hade möjlighet att uppfylla målet för rationaliseringspolitiken samt att brukaren kunde få sin huvudsakliga bärgning här. För att anses som utvecklingsbart skulle företaget uppvisa en balans i tillgångar avseende en tillgänglig arbetskraft som räckte till en produktion som bedömdes rationell i förhållande till andra tillgångar såsom jordbruksmark, skog, byggnader, maskiner och djur.

Det statliga stödet för rationaliseringsåtgärder inriktades främst på de utvecklingsbara företagen. De redan utvecklade kunde erhålla stöd för att åstadkomma en stabilare sysselsättning. De begränsat utvecklingsbara kunde erhålla stöd till mindre investeringar för att garantera godtagbar bärgning under brukarens återstående brukningstid. De ej utvecklingsbara hade sin motsvarighet i 1947 års definition av övergångsjordbruk och skulle således antingen bringas att upphöra och användas som förstärkning till annat företag eller förstärkas genom tillskottsförvärv. Bidragen åstadkom en inkomstfördelning som gynnade de brukare som villigt vidtog allehanda investeringar. På så sätt skulle en rationellare produktionsapparat uppbyggas. All brukbar jord skulle användas i produktionen med delmål uppställda för mjölkproduktion och animalieproduktion. Överskottet skulle främst utgörs av spannmål.

3.6 Rationaliseringspolitiken år 1984

Med riksdagsbeslutet år 1984 om livsmedelspolitiken belystes ett par delfrågor, nämligen investeringsutvecklingen på maskinsidan samt vissa samverkansfrågor. I övrigt behölls rationaliseringspolitiken som den utformats vid det föregående beslutet då man ansåg att den fungerat väl.

Huvudmålet var att trygga livsmedelsförsörjningen i såväl fredstid som i händelse av krig, det s k beredskapsmålet. Dessutom betonades konsument- och inkomstmålet. Det förra innebar att konsumenterna skulle erbjudas mat av god kvalité till rimliga priser.

Inkomstmålet som behandlats tidigare gavs delvis nytt innehåll. Man skulle garantera bönderna en standard i nivå med jämförliga grupper. Målet avsåg heltidssysselsatta vid rationellt drivna jordbruksföretag. Man strävade efter en jämnare inkomstfördelning mellan olika kategorier av brukare. Vad som föranledde ett säkerställande av vissa inkomstnivåer inom just lantbruket kunde inte förklaras av ett generellt inkomstproblem inom denna sektor. Visserligen förekom tydliga inkomstvariationer över företagets livscykel. En nystartad företagare hade vanligen en kärvare ekonomi än den redan etablerade. För liten omfattning av jordbruksproduktion per företag medförde låga inkomster. Historiskt sett när jordbruket var brukarnas dominerande inkomstkälla var detta ett allvarligt problem. Den statliga rationaliseringspolitiken i syfte att skapa större bärkraftiga företag kan sägas vara influerad av denna problemsituation. Utvecklingen inom jordbrukssektorn med stor och ökande betydelse av deltidslantbruken förändrade radikalt

ovannämnda situation. Företagen i de lägre storleksklasserna hade betydande sidoinkomster. Att jordbruket uppvisade en positv inkomstutveckling per brukningsenhet mellan åren 1965-83 förklarades av ökade sidoinkomster samt större brukningsenheter.

En viktig nyhet i livsmedelspolitiken var miljö-och resursmålet. Hänsyn skulle tas till kravet på god miljö samt en långsiktig och planerad hushållning av våra naturresurser. Det dominerande stödet till brukarna hade betalats över produktpriserna, vilket medförde ökad intensitet i produktionen med större insatserna av handelsgödsel och bekämpningsmedel som blev lönsammare då den relativa kostnaden sjönk vid högre markvärden. Strukturförändringarna under efterkrigstiden hade vidare minskat mångfalden av miljöer i jordbrukslandskapet.

Karaktäristiskt för politiken var den omfattande användningen av regleringar och stöd för att uppnå uppställda mål. I beslutet av år 1984 nådde regleringsgraden i svenskt jordbruk sin kulmen.

3.7 Jordbrukspolitik år 1990

3.7.1 Bakgrund

Nu hade man systematiskt förskjutit jordbruket från något som liknade frihandel på 1920-talet till en nära nog fullständig planekonomi, i vilken alla väsentliga variabler kontrollerades politiskt eller administrativt; pris, produktionsvolym, investeringsverksamhet, nyetablering, kvalitet m m.Sveriges jordbruk bidrog i allt mindre utsträckning till BNP. Dess andel i den totala sysselsättningen minskade och jordbrukarnas inkomster karaktäriserades av betydande sidoinkomster. Efterfrågan på jordbrukets arbetskraft till andra sektorer i kombination med en tidigare låg arbetslöshet innebar att jordbruket spelat ut sin roll som inkomstkälla såväl privat som samhällsekonomiskt. Dessutom var den svenske konsumenten missnöjd med de höga matpriserna. Därför ansågs det motiverat att minska det statliga stödet samt överhuvudtaget den statliga inblandningen i jordbruksfrågor.

1990 års reform blev en brytpunkt för svensk jordpolitik. Den tog framförallt sikte på det missförhållande som den bedrivna prispolitiken medförde. Gränsskyddet hindrade världsmarknaden att slå igenom och de interna marknadsregleringarna medförde en vikande inhemsk marknad och växande smörberg, och vinsjöar i övriga Europa som hade fört en liknande politik. Dessutom hade inkomtfördelningen fokuserats på att upprätthålla högsta möjliga sysselsättningsgrad samtidigt som den genomförda rationaliseringen verkat i motsatt riktning, d v s mot ihopslagning av företag. Den sannolikt enda hållbara vägen för inkomstförstärkning och den som jordbrukarna själva tillämpat under en lång period är att bli färre. Det finns t o m de som hävdar att jordbrukspolitiken snarare bidragit negativt till att lösa jordbrukarnas inkomstproblem genom att den bromsat strukturomvandlingen, något som styrks av det faktum att länder med lägre grad av jordbruksprotektionism uppvisa högre jordbruksinkomster per capita i relation till andra samhällssektorer, än länder med högre grad av protektionism enligt boken "beredskap eller protektionism" 1985. Bokens författare antyder att prispolitik och gränsskydd bromsat en ur inkomstsynpunkt sannolikt helt nödvändig strukturomvandling.

3.7.2 Politikens innehåll

Den nya livsmedelspolitiken (proposition 1989/90:146) innebar att den interna marknadsregleringen samt exportsubventionerna avskaffades. Produktionen skulle underställas samma villkor som andra näringar. Effektivitetsmålet omformulerades från att ha avsett enskilda företag till att avse paritet mellan företags-och samhällsekonomisk effektivitet. Hitills hade lantbrukarna fått signaler om att producera det som var mest effektivt ur det enskilda företagets synpunkt utan att man behövde krav på efterfrågan på det. Inkomstmålet slopades men under en övergångsperiod på fem år utgick arealbaserad ersättning till den areal som vid politikens ikraftträdande använts till produktion av de prisreglerade grödorna. Omställningsstöd utgick för alla bestående åtgärder, som innebar att åkermark överfördes till annat än livsmedelsproduktion. Även övergång till extensivt bedrivet bete ansågs utgöra en sådan bestående åtgärd. De direktstöd som förekom grundade sig i regel på hektar åkermark eller antal djur, d v s de knöts till produktionsfaktorerna i jordbruket.

Med tanke på brukare som inte klarade av anpassningen infördes ett förenklat inlösenförfarande. Den sålunda inköpta marken tillfördes jordfonden. Resurser som används i näringen minskade. Detsamma gjorde exportkostnaderna. Kompletterande sysselsättning blev ännu vanligare.

Den svenska reformen slog hårdast mot produktionsgrenar med god konkurrenskraft eftersom den tidigare fria interna konkurrensen med fasta priser gynnade dem som producerade till lägsta kostnader. Det framtidsscenario, som utredningen fann troligt var en minskning av storlekstillväxten. Åkermark kommer att tagas i anspråk för andra ändamål såsom skogsplantering och fritidsbebyggelse. Men antalet jordbrukare kommer inte att minska.

3.7.3 Syftet med politiken

De åsyftade effekter var att;

- signaler från konsumenterna skulle bli tydligare.
- prisökningstakten skulle dämpades.
- produktionen skulle anpassas samt minskas.
- anpassningen skulle innebära en övergång till alternativa grödor emedan produktionen av de traditionella minskade.
- produktionen av det förlustbringande överskottet skulle upphöra.
- frigörelse av 500 000 ha åkermark eller var sjätte ha åker för framtida alternativ användning, vilket skulle innebära att många bönder antingen lade ned verksamheten eller övergick till deltidsbruk.

3.8 Jordbrukspolitik i EG

3.8.1 Bakgrund

Diskussioner om Sveriges eventuella medlemskap i EG ökade intresset för den där förda jordbrukspolitiken. Den hade mycket gemensamt med den politik som förts i Sverige före den nya livsmedelspolitiken år 1990. Under 1992 hade den s k Mac Sherry planen antagits av gemenskapen. Avsikten var att ersätta en del av prisstödet med direkta inkomststöd, men ingen förändring mot ökad marknadsorientering. De medel man använde sig av var av två kategorier

dels begränsning av insatser som omfattade jordbank och trädesprogram och dels produktionsstyrning genom individuella produktionsandelar s k kvoter, vilka blev ett privilegium för innehavaren men ett hinder för nystartaren som måste köpa sig in i systemet. Båda dessa varianter fanns i Sverige mellan åren 1987-90.

Den svenska reformen av år 1990 skiljde sig fundamentalt från den nu nämnda då den innebar ökad marknadsorientering och en avveckling av regleringssystemet. Med Mac Sherry planen infördes ett nytt stort regelverk för direktstöd. Dessutom infördes permanenta mjölkkvoter samt arealbidrag. Samtliga åtgärder bidrog till en obalanserad marknad, vilket var precis vad den svenska reformen syftade till att motverka.

Många ansåg att intåget i EG innebar en politisk tillbakagång. Stora utbetalningar till framförallt de stora markägare samt svårigheter att implementera reformen med höga administrativa kostnader, fusk och missbruk nämndes som exempel på missförhållande av den nya politiken. . Sett ur bondens synvinkel innebar samgåendet totalt sett ökad lönsamhet. Priserna sänktes, men ett visst lägsta pris garanterades. Vissa produktionsfaktorer förbilligades t ex handelsgödsel och bekämpningsmedel.

3.8.2 Arealbidrag

Stöd i form av arealbidrag, som differentierats regionalt, kan erhållas. Utformningen av arealbidragen till spannmål och oljeväxter blev den viktigaste regleringen för svenskt vidkommande. Den odlade arealen för vilken arealbidrag utgår begränsades tilll att avse mark som tidigare använts att producera spannmål och oljeväxter. Mark som ej blev berättigad till bidrag kom endast i undantagsfall att användas till produktion av spannmål. Alternativet blev istället att ha vall och betande djur eller att ta marken ur produktion. Då frikostiga bidrag utgår för skogsplantering kunde detta bli aktuellt för mark som ej fick arealbidrag eftersom bidragen ofta översteg markens alternativvärde. En effekt av arealbidragen var en stegring i markvärdet på den ersättningsberättigade marken. Förutsättning för att erhålla arealbidrag är att 15% av åkermarken läggs i träda.

Hur det s k basbeloppet skulle fördelas mellan olika skördeområden blev föremål för diskussion och fördelningen kom att ingå i de regionalpolitiska strävandena.

Tillsammans med den mjölkkvot, som tilldelats Sverige, blev omfattningen av den bidragsberättigade arealen bestämmande faktor för svenskt jordbruk.

Med EG inträdet sänktes förvisso stödnivån, men priserna var i högre grad politiskt och administrativt kontrollerade. För själva jordbruket uppstod på så vis en mer skyddad och reglerad tillvaro där det fruktades att bonden skulle bli något av en bidragsoptimerare.

3.8.3 Effekter av politiken

Effekterna av anslutning till den av EG bedrivna jordbrukspolitiken kunde sammanfattas enligt

följande;
- arealbidragen kom att styra markanvändningen.
- stora skillnader i markvärde erhölls beroende på huruvida marken var bidragsberättigad eller inte.
- oljeväxter lönade sig arealmässigt, men produktionen uteblev p g a för höga rörliga kostnader.
- kvotsystemet räddade mjölkproduktionen då den hindrade att EG-länder utkonkurrerade den svenska produktionen.
- utnyttjande av mark för bete blev t ex olönsam jämfört med skogsplantering p g a bidrag.

Jordbrukets framtid kom således inte att styras av marknadens osynliga hand utan av regleringsbyråkraternas högst synliga händer.

RATIONALISERINGSPOLITIKEN

Arronderingsfrågor i samband med sammanläggning och utvidgning skänktes stor uppmärksamhet. →

Inga schematiska regler rörande jordbruksföretagen istället förutsättningarna i det enskilda fallet. →

Avvägning av prisstödet bestämde rationaliseringsmålsättningen, d v s vilka företag som skulle byggas upp. →

1947	1959	1967	1977	1990
Basjordbruk	Jordbruk som kunde skötas av två män utan anlitande av arbetskraft utanför familjen		Effektiva familjeföretag	Företag i inbördes konkurrens
	Företagen skulle ge fullständig sysselsättning			
		Uppbyggnad av effektiva jordbruksföretag utan begränsning till särskild företagsform		Även s k deltidsföretag tilläts
För att nå fullständig bärgning kunde innehavaren av en s k ofullständig brukningsdel kombinera jordbruket med annan verksamhet.				

Figur 1. Viktiga principer och årtal i rationaliseringspolitiken.

4 MEDEL I DEN STATLIGA RATIONALISERINGSPOLITIKEN

4.1 Sammanfattning

De medel som statsmakten har använt för att styra utvecklingen av lantbruksföretag/jordbruksfastigheter är;
- prisstöd
- direktstöd
- lagstiftning,
- rådgivning och tilhandahållande av kompetens
- finansieringsstöd,
- översiktlig planering rörande jordbruket
- inköpspolitik.

Genom att påverka inkomsterna vid lantbruksföretagen samt reglera överlåtelser av jordbruksfastigheter har staten haft sin huvudsakliga inverkan på strukturutvecklingen i jordbruket, enligt Petrinis resonemang i kapitel två. Avgörande för vilken fastighetstyp som kom att dominera under skilda perioder var den statliga ekonomiska politiken där prisstödet samt olika direkstöd utformades för att gynna en viss typ jordbruksföretag.

De på området aktuella lagarna reglerade tre områden; ägandet, fastighetens utformning samt fastighetens skötsel. Det huvudsakliga ansvaret för genomförandet av intentionerna i dessa lagar tilldelades olika myndigheter.

Att jordbrukets strukturrationalisering i första hand skulle vara böndernas egen angelägenhet betonades i samtliga statliga utredningar på det jordbrukspolitiska området. Statens uppgift har framförallt varit att med rådgivning och stöd hjälpa bönderna i deras rationaliseringssträvande. De flesta konsultationerna har behandlat finansierings-och lönsamhetsfrågor, men också vägledning i formella och praktiska frågor som upstått i samband med tillskottsförvärv har tillhandahållits.

4.1.1 Jordförvärvslagen

Jordförvärvslagen innebar att det allmänna skulle avgöra vem som tilläts köpa fastighet taxerad som jordbruksfastighet. Förvärvsprövningar hanterades av Lantbruksnämnden. Den fick också ansvar för fördelning av ekonomiskt stöd samt bedrivande av inköpspolitik i enlighet med JFL. Vidare deltog de i prognoser och planläggning rörande jordbrukets framtida inriktning och utbredning.

4.1.2 Lagar om fastighetsbildning

Fastighetsbildningslagar innehöll lagregler som avgjorde vad som kunde bedömas vara en tillåtlig utformning och storlek av fastigheter och hanterades i huvudsak av fastighetsbildningsmyndighet.
Skilda krav på lantmäteriförrättningar uppstod allteftersom kriterierna för vad som var en lämplig jordbruksfastighet förändrades med tiden i samband med föränderlig teknik och ekonomi. I SOU

1966:30 uttalades betänkligheter rörande möjligheten att tillskapa lämpliga fastigheter vad avsåg såväl storlek som arrondering. Istället förordades ambitionen att tillskapa en grundstruktur som möjliggjorde fortsatt utveckling mot större fastigheter och samverkan mellan brukare.

4.1.3 L.om kronans förköpsrätt samt expropriationsL.
Genom riksdagsbeslutet 1947 infördes såsom tvångsmedel lag om kronans förköpsrätt samt möjlighet till expropriation för förstärkning av ofullständiga jordbruk. I samband med att särskilda rationaliseringsbestämmelser infördes i jordförvärvslagen 1955 (se avsnitt 4.3.3) upphävdes lagen om förköpsrätt. Förköpslagen fick endast användas i syfte att underlätta bildandet av bärkraftiga brukningsdelar. Lagen hade under sin tid begränsad användning eftersom den var förenad med olägenheter. Av desssa ansågs förhållandet, att LN var förhindrad att utöva förköpsrätten innan ägaren hade beviljats lagfart, särskilt irriterande. Lagen om exproriation var tänkt att användas som en sista utväg i rationaliseringsarbetet, men p g a de orimliga kostnaderna som aktualiserades i samband med förfarandet fick även denna lag begränsad verkan.

4.1.4 Skötsellagen
Skötsellagen skulle ursprungligen tillse att vanhävd inte förelåg, d v s att brukaren följde de i lagen fastställda anvisningar rörande brukandet. Dessutom innehöll den skyldighet att ansöka om tillstånd då jordbruksmark skulle tas ur bruk. I samband med den nya livsmedelspolitiken av år 1990 försvann tillståndstvånget eftersom man ansåg det som nödvändigt att jordbrukarna själva skulle bestämma om eventuell nedläggning i syfte att marknadsanpassa företaget. Däremot skulle det allmännas inflytande finnas kvar genom en bestämmelse om anmälningsplikt då jordbruksmark togs ur produktion. Anmälningen skulle behandlas av Länsstyrelsen (Lstn), som med hänsyn till bl a strukturen på det aktuella företaget och dess inriktning, kunde förhindra åtgärden. Det betonades att Lstn borde konsultera lantbruksnämnderna i dessa frågor.

Skötsellagens skilda bestämmelser har främst haft betydelse för åkerarealens omfattning och kommer inte närmare att behandlas i det följande.

4.1.5 Bestämmelser om dödsboägandet och samägandet
Ytterligare bestämmelser för att främja en riktig utveckling av jordbruksnäringen finns i ärvdabalken (ÄB) 18 kap 7 §. Här stadgas om en skyldighet för dödsbo, som innehar jordbruksfastighet, att inom viss tid avvyttra fastigheten. Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse i samband med en lagändring år 1989. I den föregående propositionen 1988/89 :9 om dödsboägandet och samägandet av jordbruksfastighet betonades att dödsboet som förvaltningsform inte var tänkt och utformat för att bestå utan var avsett som en tillfällig lösning.

I ovannämnda proposition föreslogs också ett förenklat delgivningsförfarande senare intaget i rättegångsbalken (RB) 33 kap 9 § 3 st. Förslaget innebar att innehavare av dödsbo skulle kunna delges genom att handling överlämnades till någon av delägarna.

Vid förvaltning av de jordbruksfastigheter som ägdes av minst tre personer skulle det enligt

ytterligare förslag, finnas en ställföreträdare. Denne skulle fungera som företrädare utåt mot myndigheter och andra berörda. Han skulle dessutom svara inför delägarna i frågor rörande den löpande förvaltningen. Bestämmelser om ställföreträdarinstitutet intogs i lag 1989:31 om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter.

Syftet med lagändringarna var inte att hindra dödsboägandet, inte heller att leda till att samägandet upphörde utan istället att minska de olägenheter som följde av dessa ägandeformer. Genom avvecklingstvånget underströks det faktum att dödsboförvaltningen endast var temporär och delägarna aktiverades i sitt sökande efter alternativ förvaltningsform. På lång sikt skulle därigenom omsättningen av dessa fastigheter öka. Möjligheterna att enkelt kunna kontakta delägarna under avvecklingstiden enligt ändringarna i delgivningslagen var en viktig förbättring.

Det fanns stora nackdelar med de förutvarande bestämmelserna om gemensam förvaltning. Om delägarna var oense kunde förvaltningsbeslut ej fattas. Den handlingsförlamning som då uppstod kunde drabba andra än delägarna t ex kunde myndighet som utövade tillsyn över skötseln av jordbruksfastighet inte erhålla ett bindande besked för delägarna. Vid förrättningar enligt fastighetsbildningslagen (FBL) försvårades och fördyrades handhavandet då delägarna inte kunde avge en gemensam viljeyttring eller då enskild delägare förhöll sig passiv. Det kunde också uppstå komplikationer för fastighetsägare i omgivningen som för planering av sin verksamhet behövde besked av endera slaget. Denna förvaltningsform motverkade också jordbrukspolitiska direktiv genom att brukandet skiljdes från ägandet då marken vanligtvis inte brukades av delägarna gemensamt. Dessutom minskade omsättningen vilket försvårade nyetablering och företagsutveckling.

Bestämmelserna om ställföreträdare och majoritetsbeslut innebar att de enskilda delägarnas bestämmanderätt i frågor rörande den löpande förvaltningen m.m, inskränktes. Detta skulle enligt kommissionen minska intresset för samägandet

4.2 Det ekonomiska stödet

Förutsättning för erhållande av det statliga finansieringsstödet var att ifrågavarande investeringar, även utan subventioner, kunde bedömas lönsamma för jordbruket samt att de skulle bli varaktigt nyttiga för fastigheten. Ytterligare villkor för att erhålla stöd var att åtgärden befanns önskvärd ur allmän synpunkt, att den var samhällsekonomiskt motiverad samt att den var lönsam ur företagsekonomisk synpunkt. Stödet gavs endast till brukningsenheter som hade eller kunde inom en nära framtid förväntas få förutsättningar för en rationell drift. Undantag gjordes vid åtgärder enligt miljöskyddslagstiftningen; då utgick alltid lån med statlig borgen (lånegaranti).

Om brukningsenheterna skulle utrustas med byggnader och andra dyrbara anläggningar ville man få garantier om bestående enheter. Man ville motverka såväl uppdelning av enheter som befunnits lämpliga, som indragning i större enheter med sidoarrenden. Lönsamhetskravet, i de fall stödet utgick för byggnadsverksamhet, innefattade upprättande av investeringskalkyl. Under 1950-talet utgjorde möjligheten att få bidrag för att uppföra ekonomibyggnader m m med få undantag det

enda utvägen för att förse de mindre jordbruken med behövliga byggnader. De uppställda kraven rörande möjlighet att erhålla stöd resulterade i att företag av viss storlek med avseende på yta gynnades. Åtgärder såsom täckdikning mötte motstånd bland många brukare trots bidragen, vilket förklarades av den långsiktighet som förknippades med investeringen. Den gav inte direktutslag på försäljningsvärdet. Istället valde många brukare att i första hand satsa på mer kortsiktiga investeringar med mer omedelbar verkan såsom köp av maskiner.

Det företogs vanligen en typ av kreditvärdering i samband med stöd som avsåg större garantilån. Den avsåg företagarens yrkesskicklighet som brukare, men även hans teoretiska kunnande. Vid nyetablering ställdes formella krav på yrkesutbildning.

4.2.1 Stöd för den yttre rationaliseringen
År 1948 infördes ett ekonomiskt stöd i syfte att underlätta önskvärda rationaliseringsåtgärder. Det bestod dels av lånegaranti där staten gick i borgen för lånet och därmed erbjöd brukaren en låg ränta. Denna stödform hade, särskilt under 1960-talet och början av 1970-talet, stor betydelse för jordbrukets strukturrationalisering.

Den andra stödformen som infördes 1948 var statsbidrag till yttre rationalisering. För den yttre rationaliseringen varigenom brukningsenheternas areal eller ägoanordning ändrades i syfte att öka möjligheten för ändamålsenligt jordbruk utgick lånegaranti som täckte en skälig köpeskilling samt lantmäterikostnader o dyl. Statsbidrag kunde erhållas i form av värdeutjämningsbidrag. Med detta avsågs den skillnad i värde på förvärvsegendomen vid försäljning på den fria marknaden jämfört med det värde tillskottsmarken hade för förvärvaren. Exempelvis kunde tillskottsmarken vara bebyggt med ett brukningscentra, vars värde för förvärvaren var obetydligt då det på dennes fastighet redan fanns brukningscentrum (s k överloppsbyggnader).

Jordförvärvslån för lantbrukare eller blivande sådana som inte hade tillräckligt med eget kapital för att förvärva bärkraftigt jordbruk utgick. Förutsättning för lånegaranti i samband med dessa förvärv var att den bildade brukningsenheten kunde förväntas uppfylla kraven på rationell drift.

4.2.2 Stöd för den inre- samt driftsrationaliseringen
Under slutet av 1960-talet och merparten av 1970-talet förekom statsbidrag för den inre rationaliseringen, t ex för uppförande av ekonomibyggnaderna. Förutsättning för att erhålla sådant bidrag var att åtgärden företogs i samband med ett större marktillköp. Bidraget täckte 25% av kostnaden för vidtagen åtgärd. För inre rationalisering t ex för byggande av nya ekonomibyggnader eller vägar utgick även lånegaranti. Om bidraget avsåg en byggnad eller annan fast anläggning krävdes dessutom att brukningsenheten skulle bestå på lång sikt.

För inköp av maskiner, djur, maskiner kunde garantier för driftslån beviljas vid nytillträde och därefter i samband med genomgripande omläggningar.

4.3 Jordförvärvslagen

4.3.1 Jordförvärvslagen år 1945

motiv och syfte

Tillkomsten av JFL kan dateras till början av detta sekel då bolagsförbudslagen instiftades med ett allmänt bolagsförbud för köp av jordbruksfastighet. Privapersoners möjlighet att förvärva arealfastigheter började regleras i och med 1945 års jordförvärvslag. Lagen syftade till att bevara jorden i bondehand. Där uppställdes bl a ett kunskapskrav som skulle underlätta för aktiva jordbrukare att nyetablera och vidarutveckla företag.

Lagen tillkom 1945 då den förväntade stora nedläggningen av företag skulle medföra en ökad handel med dessa fastigheter, vilket skulle innebära en utvidgning av kretsen med presumtiva köpare. Det kunde t ex vara förmögna personer som ville säkra sig tillgång på jordbruksprodukter eller bereda sig vinst vid en snar avyttring. (I tider av oro och kris medförde ett innehav av fast egendom trygghet). Spekulation och vinstintresset kunde urholka fastigheternas värde och försvåra det framtida brukandet. Detta skulle på längre sikt hota det svenska jordbruket. Jordförvärvslagen skulle hindra den fruktade utvecklingen att jordbruksfastigheter omvandlades till oigenkännlighet i samband med t ex nybyggnation och anläggande av trädgård som företogs då någon förmögen person skaffat fritidsbostad på landet. Fastigheten försämrades därvid som produktionsfaktor och dess framtida försäljning till en bonde försvårades. Om en lämplig fastighetsindelning tillskapades ansågs detta kunna motverka böndernas benägenhet att sälja. Ovan beskrivna tankegångar överensstämmer med dagens då det tog sikte på fastigheten framför personer samt samhällets intresse framför enskildas. Ett viktigt resultat av lagstiftningen erhölls i form av minskad prisstegring på jordbruksmark.

Mot den nya lagen höjdes många röster. Det ansågs vara en skrålagstiftning som innebar stora intrång i den fria handeln med fallande fastighetsvärden som resultat. Vissa förespråkade ett alternativ som innebar en skärpning av lagen om delning av jord å landet (JDL) och vanhävdslagen. En sådan konstruktion skulle kunna verka övervakande på utvecklingen av jordbruksfastigheter utan att inverka på prisbildningen. Lantbruksstyrelsen ansåg dessutom att vissa köp som företogs i vinstintresse kunde vara nyttiga då de nya ägarna ofta var kapitalstarka och således hade möjlighet att upprusta lantbruken. Dessutom betraktades avskiljande mellan befolkningsgrupper som en nackdel. Även småbrukarnas riksförbund intog en avog inställning. Framförallt ansåg de att det var förhatligt med yrkesisolering och monopolbildning. Departementschefen framhöll som viktigaste motiv till lagstiftningen att det förelåg risk att några få ägare skulle bli totalt dominerande vad gällde innehav av lantbruk. Med tanke på att lagen var ny och dess verkningar därmed obekanta beslutades om en tidsbegränsad giltighet på fem år.

Lagens tillämpning

JFL utformades inte som en tvingande lag där endast ett handlingsalternativ lämnas öppet för den berörda parten. Skillnaden mellan tvingande reglering och andra typer är att de förra stryker vissa handlingsalternativ eller tvingar till ett visst val under det att de senare endast gör alternativen bekanta och mer eller mindre fördelaktiga. I det senare fallet elimineras inga möjligheter, i princip

kan vederbörande välja andra alternativ än dem staten propagerar för. Jordförvärvslagens påbud att överlåtelser till bolag skall förvärvsprövas blockerar ägarens valmöjligheter, men hindrar inte överlåtelsen. Han kan fortfarande överlåta till andra än bolag eller behålla egendomen. Likaså återstår mängder av handlingsalternativ för ägaren då JFL förbjuder förvärv där förvärvet syftar till placering av kapital i reala tillgångar. När däremot skogsvårdslagen stadgar att ny skog skall anläggas efter slutavverkning finns inga alternativ, då samma lag också påbjuder att avverkningsmogen skog skall slutavverkas. Detta är således en tvingande reglering.

Då lagen introducerades begränsades prövningen om förvärvs tillåtlighet att avse fastigheter vars värde överskred femtusen kronor. För alla förvärv som avsåg fastigheter taxerade som jordbruk och där köpesumman överskred värdegränsen skulle ansökan författas och inlämnas till Kungl Maj:t. I ansökningen skulle framgå ägovidd, ägoslag, sökandens ålder och yrke , vilket ändamål samt huruvida sökaren brukade eller tidigare brukat jordbruksfastigheten. I vissa fall undslapp förvärvaren ansökningsplikt (förenklad kontroll) t ex då jordbrukare, för vilken jordbruket utgjorde enda huvudsakliga förvärvskälla, fann det nödvändigt med utvidgning. Härför krävdes att vederbörande egnahemsnämnd intygade att förvärvet medförde en lämplig utvidgning av ett jordbruk som för tillfället inte hade tillräcklig bärkraft för att bereda förvärvaren och hans familj sysselsättning och tillskott vid sidan av annat förvärvsarbete. Undantag från ansökningsplikt gjordes även i de fall det inte förelåg anledning att vägra förvärvstillstånd. Tillstånd till förvärv kunde vägras om det befarades att fastigheten skulle vanskötas i sökandens ägo eller att syftet med förvärvet antingen var kapitalplacering eller att kortsiktigt tillgodogöra sig naturtillgångar på förvärvad fastighet.

4.3.2 Jordförvärvslagen år 1948

Lantbruksnämnden

I samband med revideringen av JFL år 1948 (prop. 1948:194) decentraliserades tillståndsgivningen för att underlätta tillämpningen av lagen. Tidigare avgjorde Kungl Maj:ts huruvida förvärven var tillåtliga, men nu inrättades en särskild myndighet med ansvar för lagens tillämpning. Lantbruksnämnden ansvarade även för andra medel i rationaliseringsverksamheten. De medel som de förfogade över med syfte att öka rationaliteten i jordbruket var;

- lån och bidrag till enskildas inköp
- statliga medel för bedrivande av aktiv inköpspolitik
- expropriation för stärkande av ofullständiga jordbruk
- prövning av tillstånd,
- tvångsägoutbyte enligt JDL
- regler om avstyckningar enligt JDL.
- utöva förköpsrätt

Vid bedömningar av brukningsenheternas lämplighet, förekom ett omfattande dubbelarbete. Avgränsningen mellan lantmäteriets och lantbruksnämndens sysslor var i detta hänseende oklar. Den bedrivna inköpspolitiken syftade till att bygga upp en jordfond varur Lantbruksnämnden kunde överlåta mark till de jordbruk som behövde förstärkas eller för att användas vid byte t ex

vid en större omarrondering. Nämnden kunde utöva förköpsrätt om den aktuella fastigheten inom en nära framtid kunde behövas som förstärkning av angränsande jordbruksfastigheter. Detta kunde ske trots att ingen av grannarna för tillfället ville förvärva ifrågavarande fastighet. I samband med avslag i förvärvsärenden blev LN, om säljaren påfordrade, sålunda skyldig att köpa fastigheten till det pris som den ursprunglige köparen skulle betalat.

Även planeringen var en uppgift som åvilade främst Lantbruksnämnderna. Den kunde hållas på en översiktlig nivå och kallades då översiktsplanering, men planering utformades även för enstaka företag s k individualplanering. Det dröjde innan planeringen genomfördes seriöst. Först i slutet av 1950-talet kom länsvis utförda planer med prognoser rörande jordbruket och riktlinjer för anpassning till formulerade krav. Från och med år 1964 anvisade Lantbrukstyrelsen gemensamma rutiner för bedrivande av översiktsplanering.

Lagens innehåll
Förvärv av överlåtaren närstående uppmjukades nu vad avsåg förvärvsprövningen. (Som närstående räknades make, barn, barnbarn och syskon). Detsamma gällde vid förvärv, där förvärvaren ägde ideell andel i transaktionsobjektet. Motiven till att förvärv genom gåva undgick prövning var den vida större förlust LN ansågs orsaka då någon vägrades ärva jämfört med att någon vägrades att köpa.

Den tidigare förenklade kontrollen i vissa sammanhang inskränktes till att gälla endast då förvärvaren avsåg att införskaffa en jordbruksfastighet i syfte att där bedriva jordbruket, förutsatt att han tidigare inte ägt en jordbruksfastighet. Tillköp av mark till ofullständiga jordbruk särbehandlades ej framdeles. I departementschefens uttalanden betonades huvudsyftet med JFL; att motverka olämpliga förvärv. Till olämpliga förvärv räknades sådana som företogs i vinst-eller spekulationssyfte.

JFL skulle inte användas för att främja rationaliseringen utan då skulle de därmed förknippade åtgärderna användas. Det kunde t ex ske genom stödåtgärder för maskinhållning.

Med anledning av tidigare relativt höga värdegräns för prövning hade en ökad handel med mindre jordbruksfastigheter kunnat skönjats, vilket föranledde lagstiftarna att helt ta bort värdegränsen år 1948.

4.3.3 Jordförvärvslagen år 1955

Motiv
År 1955 (Prop 165) framkom fler synpunkter rörande förvärvslagstiftningens nackdelar som resulterade i en ny JFL. Under perioden 1950-53 hade antalet avslag samt återkallande varit åttahundra årligen. Att fordra tillstånd ansågs vara ett ingrepp i den personliga och ekonomiska friheten som kunde inverka menligt på jordbruksproduktionens ändamålsenliga utveckling. Risken fanns att man hindrade innovativa och kapitalstarka köpare, som hade kunnat inriktat sig på lönsamma segment.

I propositionen diskuterades införande av en ny lag, den s k jordrationaliseringslagen som ersättning för förköpslagen och JFL. De flesta fann den obehövlig eftersom bönderna själva p g a samhällsutvecklingen med avseende på mekaniseringen och prisfall skapade lämpliga brukningsenheter. I propositionen betonades alltså den enskildes betydelse för rationaliseringsutvecklingen."Den enskilde jordbrukarens egna initiativ och hans frivilliga insatser i övrigt är i själva verket omistliga faktorer....". Men samtidigt betonades att de insatta statliga medlen skänkte en medbestämmanderätt. Fritt spelrum för enskilda skulle medföra ett försvårat lösande av befolkningsfrågor och trivselproblem.

Sammantaget ansåg åtskilliga att JFL, som hittills endast gällt tidsbegränsat skulle upphöra. Men departementschefen intog en annan ståndpunkt. Han angav som skäl till det allmännas inblandning att om två ville köpa samma brukningsenhet så skulle den mest kapitalstarke vinna, vilket kanske inte var den önskvärda lösningen då det vore lämpligare ur brukningssynpunkt att den andre gavs företräde. Att släppa loss de ekonomiska krafterna skulle inte bidra till en lämplig indelning i brukningsenheter. Han anförde vidare att det de facto förelåg problem vid tillämpning av JFL. Gränsdragningen mellan lämpliga och olämpliga förvärv var ett sådant. Fortsättningsvis förordade han en liberal tillståndsgivning.

Lagens innehåll

Huvudsyftet med den nya JFL av år 1955 var att underlätta jordbrukets rationaliseringsprocess genom att hindra olämpliga förvärv. I 1955 års lag infördes för första gången en bestämmelse som gav LN möjlighet att av rationaliseringsskäl vägra förvärvstillstånd. Bestämmelsen hade följande lydelse:"Förvärvstillstånd må vägras, om egendomen finnes böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter". Från lagen gjordes undantag i syfte att ge företräde åt arrendatorers förköpsrätt.

Lagen innehöll vidare en rad lättnader i förvärvshänseende. Förvärv av stora delvis förfallna egendomar i syfte att upprusta tilläts. Likaså tilläts förvärv av ringa areal som inte befanns vara lämplig till jordbruk eller som komplettering av sådant.

De två huvudsakliga skälen till vägran av tillstånd var om brukningsenheterna redan befanns lämpade för jordbruksändamålet eller om deras bärkraft genom förvärvet äventyrades. Sammanläggningen kunde ändock ske om det kunde antas gynna jordbruket eller näringslivet på orten enligt JDL. Lämpliga stödjordbruk kunde också sammanläggas för att bilda ett bärkraftigt familjejordbruk.

En ny betämmelse intogs i vilken förvärvstillståndet kunde avhängiggöras om egendomen genomgick sammanläggning eller avskiljdes till särskild fastighet genom lantmäteriförrättning. Dep.chefen framhöll att den föreslagna lagändringen, där beslutet kunde göras avhängig lantmätarens lämplighetsprövning, innebar ett bättre uttnyttjande av personella resurser. Då i samband med köpet behövliga åtgärder bedömdes vara av mindre omfattande typ överflyttades

hela tillåtlighetsprövningen till lantmäteriet. Vid inköp av mindre område för gränsrätning, inkorporering av enklav, utvidgning av gårdsplan eller dylika åtgärder där det var uppenbart att den åsyftade markanvändningen också var den mest lämpliga kunde lantbruksnämndens uppgifter överföras på lantmäteriet.

Departementschefen hade sina tvivel om lämpligheten av värdegränsen. Att gränsdragning skulle ske vid visst värde eller areal kunde inte anses utgöra ett mått på markens jordpolitiska betydelse. Istället borde bedömning ske efter värdet på den blivande brukningsenheten. Även denna lag gavs en tidsbegränsad giltighet, men på sju år.

4.3.4 Jordförvärvslagen år 1965

Motiv

I jordbruksdepartementets promemoria av år 1964 föreslogs att JFL från 1955 tillsammans med bolagsförbudslagen av år 1925 skulle uppgå i en ny JFL. Situationen i jordbruket med minskning i antal brukningsenheter uppgående till femtusen årligen, nedläggning av åkerareal samt jordbrukets minskade betydelse för sysselsättningen motiverade förändring av lagen. Under åren 1945 till 1965 hade andel sysselsatta inom jordbruket minskat från 21% till mellan 8 och 9%. I propositionen (1965:41) uppmärksammades lagens begränsande verkan på näringsfriheten, men det betonades att utformningen av lagen skulle bidra till att en ur samhällelig synpunkt sund utveckling av jordbruks- och skogsbruksnäringarna förelåg.

I samband med tillståndsprövningen företogs en rigorös kontroll av förvärvets lämplighet, vilket medförde svårigheter för jordbrukare att hitta enskilda köpare. Istället hade det blivit allt vanligare med försäljningar till Lantbruksnämnden samt Domänverket. Denna tendens med koncentration av markägandet till få stora markägare ansågs icke önskvärd. Således verkade lagen begränsande även på handeln med jordbruksfastigheter.

Lagens innehåll

De tidigare formulerade huvudsyftena behölls, men förnyelsen av lagen innebar en uppmjukning i syfte att öka utbudet av fastigheter på den öppna marknaden. Så blev dock inte fallet.
Även fortsättningsvis skulle markförvärv kunna vägras om marken behövdes för att underlätta tillkomsten av ändamålsenliga jordbruk. Ett annat skäl till vägran, i likhet med tidigare lag, var då förvärvaren inte avsåg att i huvudsak på egen hand varaktigt ägna sig åt jordbruk eller skogsbruk som komplement till jordbruk. Uppmjukningen av lagen manifisterades i utredningen där man föreslog fyra undantagsfall.

Det första innebar att en företagare, i bolagsform eller självständigt, i syfte att industriellt eller kommersiellt bedriva verksamhet för förädling av jordbruks- eller skogsbruksprodukter tilläts att förvärva jordbruksfastigheter under förutsättning att han avsåg att varaktigt tillgodogöra sig egendomens produkter i rörelse. Det befanns önskvärt utifrån starka samhällsekonomiska skäl att gynna framväxten av lantbruksföretag, vars verksamhet omfattade produktion såväl som förädling av råvaror. Det förekom en del kritik mot denna uppluckring av bolagsförbudslagen.

Departementschefen framhöll att företagens resurser visserligen var större än jordbrukarnas, men då framväxten av riksomfattande intresseorganisationer hade underlättat för bönderna att hävda sin rätt skulle reglerna inte resultera i förskjutning av markägandet till företag. Dessutom gynnades de enskilda brukarna genom möjligheten att erhålla statligt ekonomiskt stöd.

Det andra undantaget avsåg svaga jordbruk, d v s sådana som inte gav innehavaren tillfredställande försörjning. I jordlagsutredningen av år 1958 specificeras vad som avses med svaga jordbruk. Förvärv som avser sådana enheter, som varken i befintligt skick eller efter tekniskt eller ekonomiskt rimliga rationaliseringsåtgärder kan ge tillfredställande försörjning till de aktiva jordbrukarna, skulle utsättas i fri konkurrens mellan jordbrukare och övriga. Motivet till införande av detta undantag i de nya lagen var att innehavaren av ett sådant svagt jordbruk inte skulle förhindras att försälja fastigheten till ett riktigt pris då han funderar på att byta sysselsättning. Den tidigare lagstiftning begränsade urvalet potentiella köpare till att avse de jordbrukande grannarna och prisprövningen innebar att priset bestämdes efter fastighetens värde i brukandet. Den sålunda företagna bestämningen av priset innebar att köparen kunde tillgodogöra sig det mervärde fastigheten kunde genomgå vid alternativ användning såsom t e x för fritidsbostad. Möjligheten för säljaren att avhända sig fastigheten till andra än jordbrukare kom också att gälla sådana brukningsenheter som kunde behövas såsom tillskott till andra brukningsenheter. Härigenom gavs köparen sålunda möjlighet att tillgodogöra sig ett värde utöver jord- och skogsbruksvärdena.

Vad gällde det tredje undantaget, som avsåg sådana förvärv för vilka jordbrukare i allmänhet inte var intresserade då de p g a sin storlek krävde stor kapitalinsats, bedömde departementschefen att det var obehövligt med ett lagstadgande rörande dessa förvärv eftersom de förekom sällan.

Det fjärde undantaget där prövningen av förvärvstillstånd var obehövlig, berörde situationen med tillskottsförvärv varigenom en brukningsenhet, som förvärvaren redan innehade, blev ändamålsenligare.

Utöver dessa beskrivna undantag kunde berörd myndighet, om det syntes befogat m h t förhållandena i de enskilda fallet, även i andra fall bevilja förvärvstillstånd.

Till skillnad från tidigare lagstiftning bedömdes det som obehövligt med en regel som inte tillät storleksrationalisering som innebar ihopläggning av var för sig bärkraftiga företag. Så länge objektet inte borde tilläggas annan brukningsenhet kunde den enskilde brukaren, i syfte att vidarutveckla sitt företag, alltid räkna med att få förvärvstillstånd för tillköp. En annan viktig skillnad var att den ensamrätt att förvärva jordbruksfastighet, som jordbrukare tidigare åtnjöt, borttogs. Huvudregeln löd framöver att tillstånd må under vissa omständigheter vägras.

Det uppdykande behovet av jordbruksmark för tätbebyggelse aktualiserade en ny lagregel. Om syftet med förvärvet var att exploatera svag jordbruksmark för fritidsändamål eller annan tätbebyggelse skulle tillstånd ges om inte särskilda skäl talade mot bifall.

4.3.5 Jordförvärvslagen år 1979

Motiv

Regeringens proposition 1978/79:85 inleddes med beskrivning av huvudsyftena med JFL (1965:290). I lagen inskränktes släktskapsundantaget. Den ökade delningen av ägandet och brukandet som hade uppstått fick en avgörande inverkan på utformningen av den nya lagen.

Den prisstegring som omfattat jordbruksfastigheter ansågs utgöra ett hinder i strävan att tillskapa rationell indelning i fastigheter. De köpeskillingar som under senare år förekommit var högre än avkastningsvärdena och betraktades därmed som kapitalplacering och spekulation. Man ansåg det vikigt att trygga tillgången på mark för aktiva lantbrukare. Utredningens förslag att stävja denna utveckling innebar att tillståndsmyndighet i samband med förvärvsprövningen alltid skulle pröva prisets skälighet. Förvärvstillståndet vägrades om priset inte endast obetydligt översteg egendomens värde med hänsyn särskilt till dess avkastning. Detta förfarande skulle också hindra att utvecklingsbara och utvecklade företag frångick personer som avsåg att ägna sig åt jordbruk för att istället hamna i händerna på en kapitalplacerare. I vissa fall kunde dock sistnämnde kategori av köpare räkna med att erhålla förvärvstillstånd.

Enligt jordförvärvsutredningen (SOU 1977:93) hade avslagen enligt JFL givits p g a rationaliseringsskäl, men endast sällan kommit till användning i rationaliseringsändamål. Antingen behöll säljaren marken eller arrenderade han ut den. Under perioden 1970- 74 meddelades 3525 avslagsbeslut enligt JFL av år 1965. Av dessa gjorde 27% inga nya försök att sälja under ovannämnda tidsperiod. I över 50% av fallen behöll ägaren själv och fortsatte brukandet eller lämnade marken obrukad. För att unvika tillståndstvånget avyttrade 7% till släktingar. Således kunde 16% av antalet vägrade förvärv tillföras jordfonden.

Över 2/3 av förvärvarna var inte lantbrukare och av åkermarken förvärvades till 45% av heltidslantbrukare, 8% av deltidslantbrukare, 12% av juridiska personer samt 35% av övriga fysiska personer. (Siffrorna är hämtade från Lantbruksstyrelsens betänkande i ovanstående prop).

Lagens innehåll

Revisionen av 1965 års lag innebar en återgång till de ursprungliga huvudprinciperna att främja familjejordbruken att sambandet mellan brukandet och ägandet skärptes samt att rationaliseringsprocessen underlättades genom att lagen hindrade olämpliga förvärv. Därutöver intogs två nya principer. Prisprövningen som innebar att LN kunde vägra förvärvstillstånd i de fall priset översteg marknadsvärdet. Vidare skulle lagen nu understödja de regionalpolitiska strävandena i riket vilket t ex kunde innebära att vissa uppställda krav rörande ett lantbruksföretags lönsamhet uppmjukades i syfte att höja sysselsättningen eller antal boende i de avlägsna jordbruksbygderna. Det tidigare släktskapsundantaget skärptes till att endast avse make och avkomling. Syskon, syskons avkomling samt makes avkomling fick framdeles genomgå en sedvanlig förvärvsprövning. Lagens undantag från förvärvsprövningen utvidgades vad gällde statens affärsdrivande verk, kommunen och kyrkan. Det infördes också en bestämmelse att

kommunen skulle lämna tillstånd vid förvärv som omfattades av förköpslagen.

Förbudet mot juridiska personers förvärv uppluckrades ytterligare. Då bolaget avstod mark och detta främjade rationaliseringen fick de tillstånd till att förvärva markområde i kompensation mot det avstådda (markbyteshandel). Förvärv av enklaver samt mindre arronderingsförvärv kunde också tillåtas.

Förutsättningar för att en enskild person skulle få tillåtelse att förvärva utvecklat eller utvecklingsbart företag var att han avsåg att bosätta sig på fastigheten eller yrkesmässigt bedriva jordbruk härpå. Dessutom krävdes, liksom tidigare, att personen ifråga hade teoretisk och/eller praktisk erfarenhet av lantbruksskötsel.

Tillståndsmyndigheten gavs möjlighet att uppställa villkor rörande bosättningsplikt och/eller brukningsplikt. Enligt utredningen vore en tidsrymd av fem år lämplig. Som incitament till att regeln skulle efterlevas hade staten möjlighet till inlösen. Bosättningsplikten bedömdes som särskilt viktig i glesbygden, där avfolkningen tärde på jordbruksnäringen. Även om ett företag varken bedömdes vara utvecklat eller utvecklingsbart skulle tillstånd ges att förvärva till bonde på orten. Med tanke på befolkningen och näringslivet på orten befanns det vara nödvändigt att ribban sänktes vad avsåg kriterier för ett lämpligt jordbruk. Man betonade, från myndigheters sida, möjligheten att kombinera lantbruksföretaget med annan verksamhet för att vinna ekonomisk lönsamhet.

Då ett redan utvecklat företag konkurrerade om ett tillköp med ett utvecklingsbart skulle företräde ges åt det senare. Denna bestämmelse medtogs för att undvika att ett utvecklat företag köpte ett företag av samma kategori på bekostnad av andra jordbrukare. Om det var motiverat ur regionell- eller befolknings synpunkt kunde förvärv, enligt ovan, ändock ske.

Lantbruksnämnden

I "Nyttjanderätt och brukningsansvar-ideér och intressen i svensk jordbrukspolitik" från år 1983 framkommer synpunkter rörande Lantbruksnämndernas roll i rationaliseringsprocessen. LNs roll har varit av underordnad betydelse för den direkta uppkomsten och styrningen av den strukturella omvandlingen. Omvandlingen har dock till stor del finansierats med garantier och bidrag från lantbruksnämnden. Dessa har kanaliserats mot de brukare som expanderat arealmässigt. Verksamheten har mer haft karaktären av service åt en av bönderna själva bestämd utveckling än som ett styrorgan i denna utveckling. Kravet på denna service har varierat mellan olika regioner, företagsgrupper och tidsperioder. Bland annat hade strukturomvandlingen byggd på tillskottsförvärv minskat i betydelse under de senare åren emedan uppbyggnaden av jordbrukarnas reala kapital allt mer betonats som uppgift för nämnden. Vidare framkom att LN hade större betydelse som rationaliseringsinstrument i de avsides belägna regionerna. I de tätbefolkade, industrialiserade områdena sköttes strukturomvandlingarna av jordbrukarna själva. Kanske medförde skillnaden i jordens avkastningsförmåga en större benägenhet att i de bördigare delarna öka sitt markunderlag i samband med produktivitetsökningen. I "magrare" bygder

skaffade man sig kanske hellre någon bisysselsättning eftersom en arealmässig utvidgning av jordbruket inte var särskilt lönsam.

4.3.6 Jordförvärvslagen år 1987

Den viktigaste förändringen i jordförvärvslagen av år 1987 var uppmjukningen av prisprövningen. Från och med halvåret 1987 skulle förvärvstillstånd nekas endast då priset avsevärt översteg marknadsvärdet enligt LN:s bedömning.

4.3.7 Jordförvärvslagen år 1991

Motiv

Med smärre förändringar bl a 1987 kom JFL (1979:230) att gälla fram till år 1991. I propositionen 1990/91:155 förekom hård kritik mot lagen avseende bristande måluppfyllelse. Dessutom framtvingades lagändringar av den nya livsmedelspolitiken (Prop. 1989/90:146). En politik som innebar marknadsanpassning och avreglering av prisstöd och andra stödåtgärder som hade skänkt jordbrukets dess särställning bland näringar.

Den utveckling man motsåg i samband med den nya politiken skulle medföra att den traditionella jordbruksproduktionen upphörde. Istället skulle olika nischer uppstå. Men för att underlätta denna utveckling ansågs det nödvändigt att ge markägaren större frihet att själv besluta om eventuella nedläggningar, omläggningar eller försäljning av mark. Det ansågs därför inte befogat med generell tillståndsplikt i JFL. Mer i detalj ansåg utredningen av proposition 1990/91:155 att JFL använts begränsat. Endast 30% av samtliga förvärv av jordbruksfastigheter hade prövats. Av dessa hade 94% erhållit tillstånd. Vidare nämndes förhållandet att det vid prövning åtgick omfattande resurser. Visserligen hade lagen i samband med andra åtgärder åstadkommit ett storskaligare jordbruk, men kanske inte ett mer rationellt sådant.

Dessutom hade lagen genom att gynna de stora brukningsenheterna och därmed få brukare verkat avfolkande på glesbygden. Till skydd för boende på orten fanns bestämmelser som gav företräde åt dessa vid förvärv av jordbruksfastighet. Ett förhållande som ansågs hindra inflyttning till avlägsna folktomma regioner och därmed motverka en levande landsbygd.

Till skillnad från skogsarealen som sedan länge hade kännetecknats av en stor andel i allmän ägo, har åkerarealen i stor utsträckning dominerats av privata ägare. Förhållandet mellan andel i enskild ägo och i företags ägo har varierat allteftersom skilda synsätt rörande bolagsförvärv har uttryckts i lagändringar. Framförallt kan denna tendens skönjas i skogsbruket. Traditionellt har man ansett att ett stort bolagsägande inte är samhällsekonomiskt motiverat, men möjligen kan framhävdas att de enskilda ägarna är mindre benägna till förändringar. Men lagens bestämmelser rörande bolagsförvärv kvarstod.

Lagens innehåll
I en föregående proposition angavs riktlinjer för kommande lag. Behovet av storleksrationalisering befanns inte längre vara stort. Det bedömdes viktigare att ägarförhållandena förbättrades. Den föreslagna lagändringen hade tre huvudsyften;
- för det första skulle framväxten av familjeföretag gynnas samt sambandet mellan brukande och ägande.
- man ville också främja strukturrationaliseringen inom vissa "problemområden"
- öka sysselsättningen i glesbygd.

Den nyvunna konkurrensfriheten vid köp av jordbruksfastighet ansågs på ett naturligt sätt kunna verka i samma riktning som den tidigare rationaliseringspolitiken vad gällde tillskapande av ekonomiskt lönsamma lantbruk. Avregleringen medförde troligen en ökning av antal mindre brukningsenheter, men enligt utredningen skulle detta inte leda till en långsammare effektiviseringsprocess.

All form av prisprövning borde slopas eftersom den oavkortat gynnar köparna. Bestämelserna om prisprövning, yrkeskunskaper och jord-och skogsbrukets rationalisering slopades härmed i enlighet med den nya livsmedelspolitiken år 1990. I fortsättningen krävdes tillstånd till förvärv av lantbruksegendom bara om egendomen var belägen i glesbyggdsområde eller omarronderingsområde samt om förvärvaren var juridisk person. Skäl till vägran av förvärvstillstånd i glesbyggd förelåg om förvärvet motverkade bosättning eller sysselsättning på orten.

4.3.8 Resultat av jordförvärvslagen
"Slagit in en kil mellan brukande och ägande"
I propositionen som föregick ändringarna i JFL år 1991 avhandlades konsekvenserna av lagens tillämpning. Man ansåg att lagen enligt underrubriken ovan skiljt ägandet från brukandet.

Ett viktigt medel för jordbrukarna att anpassa sina företag utan överlåtelser var genom arrende. Ökningen i frekvensen av arrende och den totala arealen arrenderad mark betingades av spekulationer i realvärdeutveckling och kapitalmarknadens struktur i stort. I en vikande marknad sjönk de priser som en bonde kunde förväntas få vid en försäljning. Då blev det naturligt att avvakta och istället endast överlåta en tidsbegränsad nyttjanderätt.

Lämpliga brukningsenheter splittrades på så sätt att åkermarken utarrenderades såsom tillskott till annat företag. Ägaren behöll kanske skogen och övriga tillgångar såsom ekonomibyggnader, vilka utnyttjades i liten utsträckning. Eftersom det för ägare av sådana brukningsenheter saknades incitament för lönsamhetstänkande kom de olika produktionsfaktorerna i företaget ur balans.

En oönskad effekt, som även tidigare diskuterats, var att lagen genom att hindra köp av "outsiders" samtidigt som den stimulerat överlåtelse inom släkten bidrog till att fastigheterna förblev släktegendom (se undersökning B1). I många fall hade förvärvaren inte för avsikt att själv

bruka marken, men behöll den utifrån starka känslomässiga skäl. Brukandet överläts istället på någon bonde i närheten. På så sätt hade lagen slagit en en kil mellan ägande och brukande. Vilka negativa effekter som detta kunde medföra framkom i Lantmäteriverkets (LMV) yttrande. Den dåliga fastighetsstruktur som tillskapades innebar merarbete för en mängd verksamheter såsom fastighetskredit, fastighetsbeskattning, folkbokföring och andra frekventa nyttjare av fastighetsdata. Samhället hade således ett betydande intresse från rättslig och administrativ synpunkt av att fastighetsindelningen förvaltades på ett riktigt sätt och att brukningsförhållandena i en ökad omfattning överensstämde med rikets indelning i fastigheter.

Rubbningar i den fria handeln med jordbruksfastigheter

Lagen inverkade på den fria handeln med jordbruksfastigheter dels genom att övervaka prisets skälighet (1979 års lag) och dels genom att begränsa kretsen av köpare. Bakom en köpeskilling som översteg fastighetens avkastningsvärde ansåg man att det fanns en avsikt om att använda egendomen för annat ändamål än jordbruk. För sådana fastigheter som med hjälp av statliga medel utformats till lämpliga jordbruksfastigheter uppfattades köp enligt ovan som kapitalförstöring. Dessutom sjönk jordbruksproduktionen vid dylika förvärv.
Sammanfattningsvis bedömdes effekterna ha varit att;
- den omsatta mängden fastigheter minskat
- andelen och antalet släktförvärv ökat eftersom dessa undantogs förvärvsprövning
- priset minskade vilket innebar att säljare och potentiella säljare gjorde förluster samt att de från marknaden utestängda köparna gjorde förluster samtidigt som övriga gjorde vinster.

Ett ökande flerägande

År 1962 författade lantmäteristyrelsen den s k Dödsboutredningen. I sammanfattningen anfördes att dödsboägandet medförde att dödsbofastigheterna till men för strukturrationaliseringen i ökad utsträckning undantogs den normala fastighetsmarknaden och att ett aktivt rationaliseringsintresse återfanns inom denna ägarkategori mindre ofta än hos andra. Man befarade att ett uteblivet ingripande mot ökningen av dödsboägandet skulle innebära att de av statsmakterna uppställda riktlinjerna för jordens och skogens omvandling och skötsel inte kom att efterlevas i erforderlig utsträckning. Dödsboägandet var vanligast i skogslän. I Kopparbergslän under 1980 talet ägdes 20% av jord-och skogsbruksfastigheter av denna kategori samtidigt som dödsboägandet endast uppgick till 3% i Malmöhuslän. Likaså uppvisar flerägandet generellt samma tendens, men skillnaden är mindre: 12% mot 4%. Flerägandet uppkom genom släktskapsöverlåtelser ofta gåvor eller arvsskiften. Överlåtelserna var vanligtvis ett led mellan en aktiv brukare/ägare och ett inaktivt passivt flerägande. Den aktive ägaren avvecklade sin egen verksamhet, men bodde kvar eftersom ingen arvinge direkt kunde överta verksamheten. När den tidigare aktive brukaren avled fanns det fortfarande ingen som kunde överta verksamheten. Dödsboets delägare som fick sin utkomst på annat sätt ansåg att den gamla gården hade ett realvärde eller i alla fall ett affektionsvärde som man inte vill förlora. Flerägandet accentueras då dödsbodelägarna i sin tur uppdelade sina andelar till arvingar. Skatterna blev allt mindre betungande och därmed minskade incitamenten att försälja då varje annat värde vägde tyngre än de relativt små utgifter som var förknippade med innehavet. Olägenheterna med flerägandet var av tre kategorier. Den första behandlade nackdelar internt

bland ägarna som inverkar menligt på förvaltningen av egendomen. Från samhällets sida ansågs det vidare olämpligt att jordbruket inte utnyttjades i enlighet med politiska riktlinjer. Detta var den andra kategorin av olägenheter.
Den tredje handlade om det merarbete som ålades myndigheter vid "kontakter" med flerägda fastigheter.

4.3.9 Bristande måluppfyllelse?
Såsom tidigare nämnts hade JFL sitt ursprung i bolagsförbudslagen från år 1925. Det viktigaste på den tiden var skyddet av jordbruksbefolkningen och sambandet melan brukande och ägande. På 1940- och 50 talen, då mekaniseringen skjutit fart avsåg de största ansträngningarna att skapa större brukningsenheter. Under senare tid från 1970 och framåt har regionalpolitik m m fått allt större betydelse.

För att kunna avgöra om rationaliseringsbestämmelserna i JFL hade haft avsedd verkan, d v s om ett ändamålsenligare jordbruk hade skapats, hänvisade utredningen i samband med 1991 års lagändring till en internationell jämförelse. Jämförelsen avsåg Sverige, Norge, USA samt EG-länderna. Vad angick storlekstillväxten uppvisade Sverige bättre resultat än de länder som inte hade någon motsvarighet till JFL, d v s Italien, USA, Storbritannien. Produktionstillväxten var dock tämligen likartad mellan länderna. Av detta drog man slutsatsen att storleksrationaliseringen inte haft någon avgörande betydelse för produktivitetsutvecklingen. Den hade istället bestämts av den allmänna utvecklingen i landet och reglerats bl a via utflyttning av jordbrukare. Vissa uppgifter antydde att mindre enheter brukades mer intensivt och gav högre avkastning. Mot detta resonemang yttrade sig framförallt Lantbruksstyrelsen med skärpa. De anförde att den tekniska utvecklingen har kunnat appliceras på jordbruket som en följd av att brukningsenheterna blivit större. Fortsättningsvis betonade de att verksamheten som syftade till uppbyggnad av effektiva familjeföretag, hade varit framgångsrik. De hävdade vidare att det kvantitativa materialet visst uppvisade en ökning av produktionen i samband med storleksökning. Slutligen ansåg de att den företagna undersökningen byggde på felaktiga premisser då man antog att JFL ensam förklarade produktionsutvecklingen i ett lands jordbruk. Statens Lantmäteriverk kom med ytterligare kritik. De förklarade att det varit vanligt att storleksrationalisering skett genom sidoarrenden och dessa härstammade inte från JFL. Utredningen skulle skilja mellan tillskottsarrenden och förvärv ansåg man.

JORDFÖRVÄRVSLAGEN

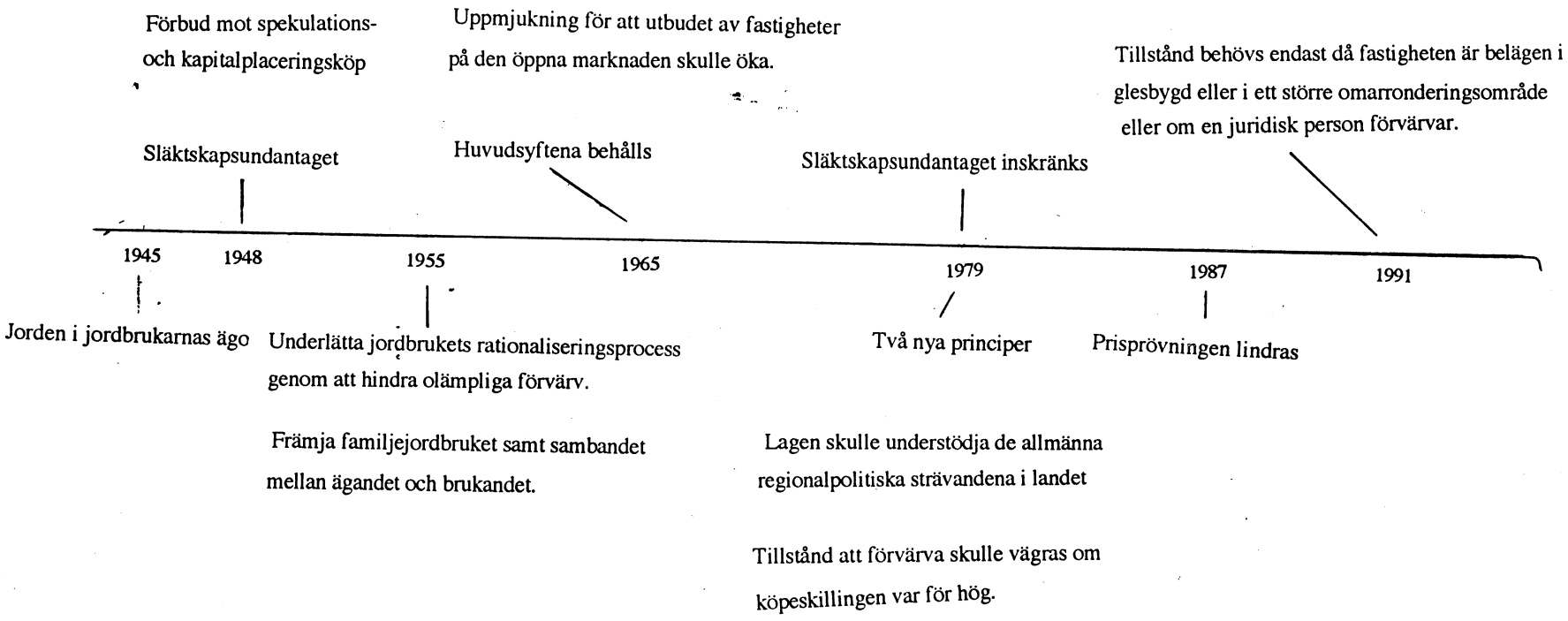

Figur 2. Viktiga bestämmelser och årtal i JFL.

4.4 Fastighetsbildningslagar

4.4.1 Lagen om delning av jord å landet år 1926

I lagen om delning av jord å landet 18 juni 1926 fanns i 19 kap 3 § bestämmelser om avstyckning från jordbruksfastighet. Åtgärderna skulle bereda den jordbrukande befolkningen ökade utkomstmöjligheter eller eljest gagna utvecklingen av jordbruksnäringen på orten. Genom ordvalet "till gagn för jordbruksnäringen i orten" kunde hänsyn tas till de skilda förutsättningar för jordbrukets bedrivande i landet som kunde inverka på bedömningen av vad som utgjorde en lämplig jordbruksfastighet. Åtgärderna avsåg antingen avstyckning enbart eller avstyckning samt därpå följande sammanläggning. Det tidigare använda avsöndringsinstitutet upphörde i o m den nya lagen.

Lagen syftade till att för jordbrukets främjande sammanföra spridda enheter till större samt att under vissa omständigheter uppdela de sålunda bildade enheterna i lämpligt anordnade smärre bruk om dessa bedömdes tillräckliga för brukarens behov. Lagrådet uttalade specificerade bestämmelser rörande tillåtligheten av uppdelning i smärre enheter. Detta kunde tillåtas i de fall jorden var av sådan beskaffenhet att den gav tillräcklig ekonomisk bärighet. Ur detta kan man utläsa en historisk motsättning. Enligt JDL kunde man tillåta en splittring i mindre enheter i bördiga delar av landet, men inte i de sämre regionerna. Längre fram i tiden betonade man hur viktigt det var att det i de bördigaste regionerna tillskapades rationella brukningsenheter som med tanke på mekanisering o dyl. tilläts vara allt större. De sålunda bildade fastigheterna skulle tillsammans, beräknade såsom självständiga brukningsenheter, lämna en avkastning som motsvarade avkastningen av det ostyckade området.

Fördelarna med en bättre indelning ansågs vara dels att driftkostnaderna skulle minska och att avkastningen skulle öka, dels betonades hur viktig det var ur samhällelig synpunkt att produktionen av livsmedel kunde vidmakthållas och, i mån av behov, stegras. Man skulle även bevaka kommande generationers behov och tillvarata jordens produkter i övrigt. Anledningen till att tidigare gällande rätt på området varit så restriktiv gentemot parcellering av jorden förklarades av förhållandet att man inte ville minska statens inkomster av skatt samt att man redan då befarade en tillbakagång av jordbruket i allmänhet.

I ort med ringa skogstillgång kunde avstyckning verkställas så att skogsmarken i sin helhet tillföll ingående jordbruksfastighet. Annars skulle skogen fördelas mellan fastigheterna efter deras behov av komplement till jordbruket.

Särskilt betonades att avstyckning inte skulle verkställas så att ekonomibyggnader belägna på fastigheten blev onyttiga eller kom att stå i uppenbart missförhållande till storleken på den vid avstyckningen bildade lotten.

Departementschefen klargjorde vad man sålunda bestämt. Genom ordvalet fastighetsindelning skulle hänsyn tas till såväl stamfastighet som styckningslotten eller den genom sammanläggning bildade fastigheten. Totalresultaten av åtgärden skulle ligga till grund för bedömning av

tillåtlighet. Olägenheten för stamfastigheten jämfördes med den nytta som uppstod med ett nytt bärkraftigt jordbruk. Om det var fråga om avstyckning av all till fastighet hörande inägojord kunde sådan tillåtas under förutsättning att det genom sammanläggning tillskapades ett bärkraftigt jordbruk. Ytterligare förutsättning var att den överförda marken var av sådan ringa omfattning att självständigt jordbruk inte kunde bedrivas härpå. Avstyckning i syfte att tillgodose ett behov av förstärkning tilläts om den kunde genomföras utan att stamfastighetens jordbruk påverkades menligt. Genom avstyckning kunde man vidare uppdela ett större jordbruk för att därav bilda två eller flera dugliga jordbruk, men inte om ett dugligt jordbruk därigenom skulle äventyras eller försämras.

4.4.2 Fastighetsbildningslagen år 1973

År 1973 trädde så den nya fastighetsbildningslagen i kraft, där vissa särskilda bestämmelser för jordbruk, skogsbruk och fiske intogs. Fastigheten skulle till storlek, sammansättning och utformning medge tillfredsställande lönsamhet hos det företag som bedrevs på fastigheten. Detaljregleringen av tillåtliga lantbruksföretag i JDL ansågs vara för stelbent och i samband med den nya FBL betonades att lämplighetskravet inte var ett försörjningskrav samt att olika typer av fastigheter och företag skulle få förekomma i inbördes konkurrens.

Vid bedömning av företagets lönsamhet togs inte hänsyn till tillfälliga förhållanden såsom sidoarrende. Man bortsåg också från andra inkomstmöjligheter vid sidan av företaget. Krav avseende areal, ägosammansättning och arbetskraftåtgång bedömdes i det enskilda fallet. Dock skulle till fastighet höra åkerjord i behövlig omfattning i annat fall skulle fastigheten även innefatta annan nyttighet, såsom skog, bete eller fiske. Målsättningen var att tillskapa företag som kunde ge innehavaren fullständig sysselsättning- alltså inte stödjordbruk.

I FBL stadgades att fastighetsbildningsåtgärd som berörde jordbruksfastighet var tillåten om åtgärden var till övervägande nytta för jordbruksnäringen. Om åtgärden syftade till bildande av annan fastighet än jordbruksfastighet var den tillåten om den inte medförde olägenhet av någon betydelse för jordbruksnäringen. Bedömningen huruvida övervägande nytta förelåg skulle göras med tanke på åtgärdens inverkan på företagets produktionskostnader samt de vid varje tidpunkt rådande målsättningarna för jordbruket. Dep. chefen anförde att med hänsyn till jordbrukspolitikens allmänna målsättning mot lönsamma företag blev det viktigare än tidigare (jämför JDL) att hindra en uppdelning av större eller medelstora jordegendomar. I detta sammanhang nämndes ett specialfall av uppdelning, nämligen då avstyckning syftade till att avskilja mangårdsbyggnaderna från merparten av jordbuksmarken. Förutsatt att byggnaderna inte borde bibehållas för jordbruksändamål kunde denna åtgärd godtas. Onormalt stora tomter på jordbruksmark tilläts inte. Om byggnaderna var så dåliga att det inte kunde bli aktuellt med upprustning tilläts avstyckning, men inte då byggnaderna borde bibehållas för jordbruksändamål.

En olägenhet som kunde uppstå i samband med avstyckningar på landsbygden var de konflikter som kunde uppstå mellan brukarna och de boende. Något som kunde resultera i att bonden blev tvungen att vidtaga åtgärder som hämmade utvecklingen av hans lantbruksföretag, vilket från

myndighetssida inte kunde tolereras. Deras strävan att vidmakthålla de effektiva familjeföretagen i enlighet med rationaliseringspolitiken av år 1977 ansågs vara viktigare. Så länge det var personer med anknytning till jordbruket som bebodde husen uppstod inte problem, men däremot vid en efterföljande överlåtelse ökade risken för konflikter. Denna ståndpunkt bibehölls fram till 1984 då man skiftade ståndpunkt och ansåg att bönderna skulle visa hänsyn till människor som ville flytta ut på landet. Nu hade nya ideér utformats som innebar att en levande landsbygd skulle tillskapas ibland på bekostnad av effektiviteten i jordbruket.

I 3 kap 9§ fastslogs att fastighetsbildningsåtgärd kunde verkställas även om resultatet inte var en för sitt ändamål varaktigt lämpad fastighet, under förutsättning att fastighetsindelningen förbättrades och att en mer ändamålsenlig indelning inte motverkades. För jordbrukets del kunde den innebära att man kunde tillskapa en mer lönsam jordbruksfastighet även om det fulla lönsamhetskravet inte var uppfyllt. Ett annat exempel då lämplighetskravet inte följdes helt var vid fördelning av lantbruksnämndens markreserv i samband med jord-och skogsbruks regleringar. Uppkomsten av restfastighet utgjorde därvid inget hinder mot åtgärden förutsatt att en övergripande förbättringseffekt ansågs föreligga.

En bestämmelse med syfte att lösa kolliderande samhällsintressen intogs i 10§. Om fastighetsbildningsåtgärd ansågs övervägande nyttig ur allmän synpunkt fick den äga rum trots att den stred mot skyddsbestämmelser för jord- och skogsbruk. Jordbrukets särställning enligt JDL rubbades härmed. De konkurrerande intressena kunde vara behov av bostäder, utbyggnad av industri, kommunikationstekniska- och kulturella anläggningar. Dessutom ansåg Dep chefen att även fritidsanläggningar och naturvårdsområden kunde vara föremål för intresseavvägningen. Det som kunde avgöra till fördel för jordbruket i samband med interesseavvägningen var dess livskraft.

4.4.3 Fastighetsbildningslagen år 1991 och därefter

För att möjliggöra att intentionerna rörande utvecklingen av skilda konkurrenskraftiga företag i 90- års livsmedelspolitiska beslut genomfördes, uppmjukades FBL. Ändringarna berörde främst de allmänna lämplighetsvillkoren i fråga om bildande av jord-och skogsbruksfastighet samt bildande av bostadsfastigheter på landsbyggd. Fastighetsbildningsmyndigheten gavs ökade möjligheter att fastighetsbilda i enlighet med regionalpolitiska strävanden samt enligt kultur-och naturmiljöintressen.

Det ekonomiska kravet rörande jord-och skogsbruksföretag sänktes och på så sätt gavs möjlighet att tillskapa deltidslantbruk. Jordbruket hade förlorat sin betydelse och fick nu stå tillbaka för andra viktigare intressen.

Till bostadsfastigheter på landet kunde mark för hobbyverksamhet läggas. En avstyckning från en jordbruksfastighet där tomten gjordes större än en normalstor bostadstomt hade inte tillåtits enligt det tidigare synsättet. Men då marken behövdes för vidmakthållande av ett familjejordbruk tilläts inte en generös utformning av tomten.

I propositionen 1989/90:151 framkom vidare att även om den mark som ingår i en fastighet där avstyckning av brukningscentrat blivit aktuell inte behövs i jordbruk så bör den inte bilda bostadstomt om den på sikt lämpliga markanvändningen är annan. Man manade också till restriktivitet vid avstyckning, eller annorledes avskiljande av mangårdsbyggnaderna i de fall dessa befanns lämpliga för heltidsbosättning. Vidare avrådde man från avstyckning av brukningscentret för bostad om detta var lämpligt för deltidsjordbruk. Genom att således prioritera deltidsjordbruk framför enbart bosättning skulle en levande landsbygd med inslag av olika näringar främjas. Vid sidan av lantbruket kunde ägaren bedriva en rörelse och på så sätt uppnå en tillfredställande ekonomisk situation. Enligt planerna skulle detta skapa en ökad benägenhet till nyetablering samt minska avfolkning av landsbygden.

År 1993 ändrades lydelsen av FBL 3 kap. 6§. Man tillät nu all fastighetsbildning som inte direkt skadade jordbruksnäringen. Man tillät vidare mindre jordbruksfastigheter. I propositionen 1993/94:27 behandlades olägenheterna av avstyckning av brukningscentra. Dessa uppstod då fastighetsbildningsåtgärder sönderslog bärkraftiga och utvecklade brukningsenheter. Detta gällde särskilt då en klyvning eller avstyckning innebar att nedlagda resurser gick till spillo, t ex då ett byggnadsbestånd inte kunde nyttjas fullt ut. LRF, som var kritisk till ändringarna, uttalade att en avstyckning enligt ovan kunde genomföras så länge det aktuella jordbruket inte kunde föda en familj, förutsatt att övrig mark användes i syfte att förbättra ett annat jordbruk.

FASTIGHETSBILDNINGSLAGAR

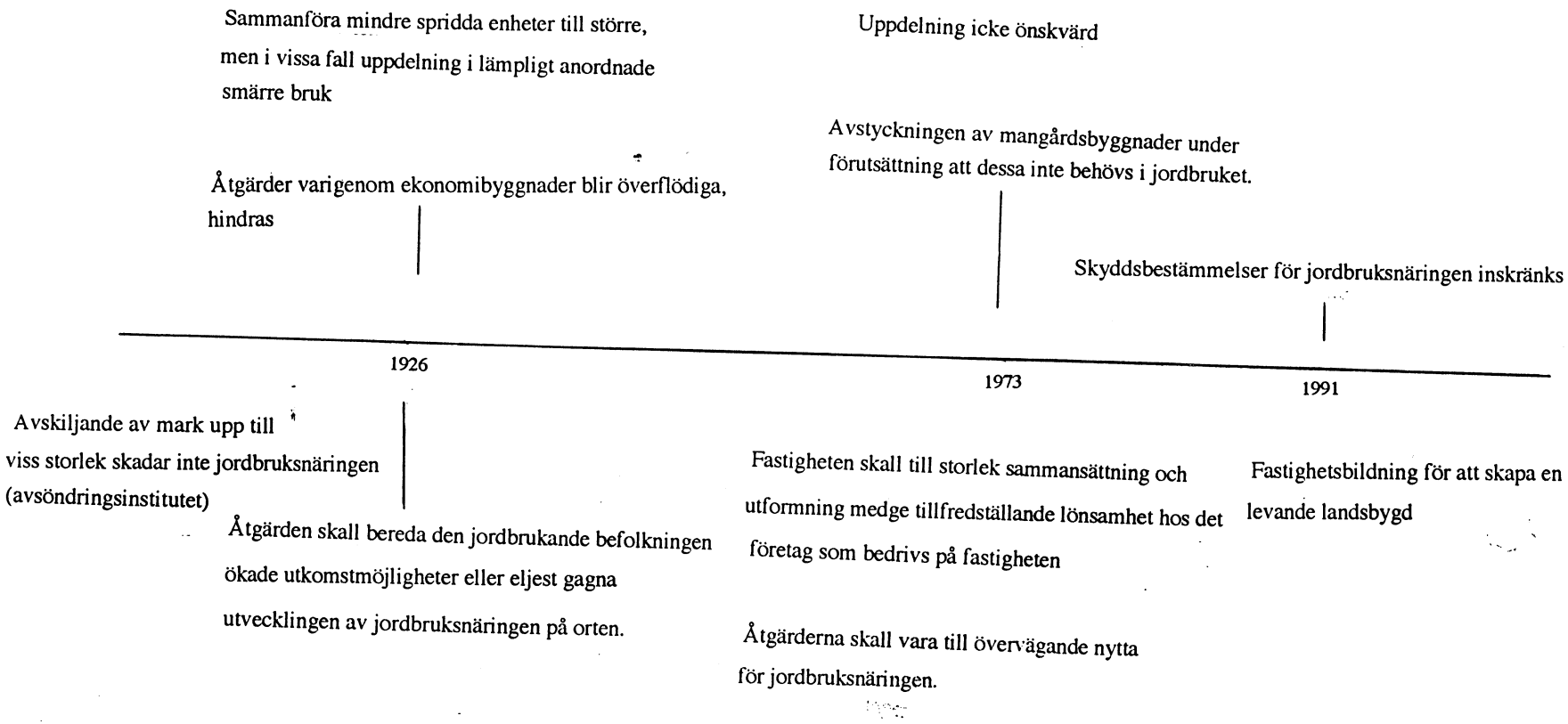

Figur 3. Bestämmelser i JDL och FBL som berör jordbruksnäringen.

5 VÄSTRA HOBY

5.1 Jordbruksfastigheter och brukningsenheter.

5.1.1 Tiden fram till år 1945

Fastighetsbildning

Vid enskiftet år 1817 indelades Västra Hoby i sexton hemman. Vid gränsen till Stångby i sydväst indelades mossen i ett antal skiften så att varje hemman kunde förses med bränsle i form av torv när kylan satte in på vintrarna. Som brukligt var vid enskifte uppkom utflyttningsplikt för en del gårdar. Övriga stannade kvar i byn och brukade sina karaktäristiskt utformade fastigheter, som tårtbitar med spetsen i byn, från brukningscentrat, beläget i fastighetens smalaste del inne i bykärnan. Denna struktur har till stor del konserverats och därmed vidmakthållit en livfull bymiljö. I samband med det första enskiftet på Svaneholm tillskapades istället rektungulära/kvadratiska fastigheter med brukningscentrat i mitten för att optimera rationaliteten. I Västra Hoby företogs två enskiften. Det första år 1807 omfattade enskiftesutbrytning av Nr. 1, 2, 9, 10 och 11. Nummer 1 och 2 var kyrkoherdeboställe och nummer 9, 10 och 11 skvadronchefsboställe. Anledningen till att skiftet uppdelades på två förrättningar kan kanske förklaras av skillnaden i jordnaturen, d v s skatte och frälse eller ansåg lantmätaren att indelningen i fastigheter underlättades om man uppdelade byn i två områden med skilda ägofigurer. Dessutom skulle kyrkoherdebostället förläggas så att innehavaren hade lika långt till kyrkorna i de båda församlingarna Västra Hoby och Håstad. (Se karta 1).

Fram till år 1913 då den första ekonomiska kartan över området utgavs hade en viss uppdelning skett av framförallt fastigheterna i byns sydvästra hörn i närheten av mossen. De tillkomna fastigheterna härstammade från hemman nr 7A och 7B och utgjorde i huvudsak s k avsöndringar. Fastigheterna numrerade 14-19 på ekonomiska kartan av år 1913 klassades enligt beskrivningen till nämnda karta som bebyggda brukningsdelar och jordbrukslägenheter. Dessa brukningsdelar var för små för att fungera som självständiga enheter. Därför skedde samverkan i brukandet. Så småningom sammanslogs vissa av avsöndringarna med större angränsande brukningsenheter.

Fastigheterna betecknade med nr 7A och 7B på enskifteskartan har inte bevarats i släktens ägo i samma utsträckning. Det gäller framförallt de mindre brukningsenheterna. Här fanns många små fastigheter som under efterkrigstiden nyttjats i jordbruk. Genom arrende och samt olika former av samverkan tillskapades förtsättningar för ett rationellare brukande. (Se karta 2).

Stångby mosse, beläget delvis inom blocknummer sju utgör tillsammans med Hobymölla och Rinnebäcks stamp ett av tre områden vars fastighetsindelning väsentligt avviker från omgivningen. Områdena har undantagits från jordbruksnäringen och istället tillgodosett andra nyttigheter. Även rent fysiskt utgör områdena en skarp kontrast till det omgivande jordbrukslandskapet. Närheten till mossen kan kanske förklara den småskalighet som karaktäriserar brukningsenheterna inom blocknummer sju. Sämre förutsättningar för bedrivande av jordbruk p g a sämre avrinning m m bidrog kanske också till framväxten av flertalet bostadstomter i området. En annan tänkbar förklaring till kontrasten mot omgivningen är att de vid skiftet ursprungligen avsatta hemmanen Nr 7 fick en storlek som underskred övriga gårdars.

Eftersom jordbruket på dessa inte gav fullständig försörjning åt brukaren och dennes familj minskade incitamenten att behålla egendomen orubbad av lantmäteriförrättningar och inom släkten.

Fastigheten Hoby 1:1 f d kyrkoherdebostället, har under efterkrigstiden och även tidigare varit utarrenderad genom gårdsarrende till lantbrukare på orten. Då kyrkan och andra offentliga instutitioner funnits med i bilden som markägare har de ofta bidragit till ett konserverande av fastighetsindelningen. Härigenom bibehålls en struktur som kanske enligt rådande kriterier inte uppfyller kraven på en rationell fastighet.

5.1.2 Brukaren i centrum (1945-1955)
Perioden kännetecknas av omsorg om den jordbrukande befolkningen. Om den var ett mål i sig eller om den framförallt syftade till att jordbruken skulle drivas av kompetent folk, för att på så sätt skapa en hög produktionsnivå, må vara osagt.

Åtgärd enligt JDL kunde enligt portalparagrafen genomföras förutsatt att den jordbrukande befolkningen bereddes ökade utkomstmöjligheter. Uppdelning i smärre bruk enligt JDL var under vissa förhållanden tillåtlig och stödjordbruk med huvudsaklig inkomst utanför jordbruket tilläts i beslutet av år 1947. På så sätt värnade man även om de mindre jordbruken och de mindre välbeställda jordbrukarna. Även vissa bestämmelser om arrendatorers rättigheter syftade till att gynna de kapitalsvaga brukarna.

JFL:s huvudsyfte då den kom var att jorden skulle bevaras i den jordbrukande befolkningens ägo. I samband med lagändring år 1948 hindrades köp som företogs i annat syfte än att bedriva jordbruk. Vändpunkten kom år 1955 i samband med en helt ny JFL. Här intogs en bestämmelse i syfte att främja jordbrukets rationalisering. Härmed övergick man till ett vidare synsätt, från att ställa brukaren i centrum till att mer direkt inrikta sig på näringens bästa genom uppbyggnad av lämpliga jordbruksföretag.

Fastighetsbildning
År 1949 avskiljdes från 7:18 ett område om 1000 kvm. för bostadsändamål (7:21). Motivet till åtgärden var att förvärvaren sedan länge ägt det boningshus som fanns uppfört på området. Ensittarelagen kunde tillämpas i detta ärende. Lagen härstammade från år 1918 och stadgade att innehavaren av hus på ofri grund under vissa villkor kunde friköpa marken även mot markägarens vilja, vilket var aktuellt i detta fall. (Se karta 3)

Samma år bildades 7:23 genom sammanläggning av 7:9 och 7:15. Dessförinnan avstyckades 7:22 omfattande 1207 kvm. från 7:9 för att utgöra bostad åt den tidigare ägaren av 7:9. Den genom sammanläggningen bildade fastigheten omfattade 8,58 ha. I likhet med Hoby 7:18 sambrukades Hoby 7:23 med andra fastigheter. Bedömningen av den nybildade fastigheten såsom lämplig jordbruksfastighet gjordes utifrån befintliga ekonomibyggnader lämpade för skötsel av fastigheten. (Se karta 3).

År 1952 upphör blocknummer.4 och ersätts med och 19. Åtgärden innebar att Hoby 2:1, som inte utgjorde en jordbruksfastighet, sammanlades med 4:1 och därigenom bildade 19:1. Åtgärden innebar endast en smärre ändring av arealen, men genom sammanläggningen erhöll Hoby 19:1 en lämpligare arrondering. Fastigheten innehöll 26,1872 ha och bedömdes med hänsyn till omfång och belägenhet samt beskaffenhet i övrigt varaktigt lämpad för sitt ändamål. (Se karta 3).

Det därpå följande året avstyckades från 7:10 ett område om 1405 kvm. att utgöra bostad (7:24). Stamfastigheten ansågs efter avstyckningen att utgöra en större lägenhet och brukades för jordbruksändamål i sambruk med andra fastigheter. (Se karta 3).

Avstyckningar från jordbruksfastigheterna skedde vanligen så att redan befintliga bostadsbyggnader avskiljdes med tomt. I JDL fanns bestämmelser som däremot hindrade avstyckningar varigenom ekonomibyggnader blev överflödiga. Naturligtvis inkräktade dessa tomter på jordbrukets bedrivande, men då byggnaderna redan fanns uppförda ansågs avstyckningen inte medföra ytterligare avsevärd skada.

För att avstyckningen skulle vara tillåtlig enligt JDL skulle avkastningen av styckningsdelarna överstiga det ostyckade områdets. Uttryckt annorlunda skulle en positiv nettoeffekt uppstå i samband med åtgärden. Om man undersöker bildandet av 7:23 där två fastigheter sammanläggs efter det att en ny fastighet bildats genom avstyckning från den ena kan man förstå att en båtnad kan uppstå. Men där avstyckning sker som en fristående åtgärd, kan det vara svårare att inse på vilket sätt det gynnar jordbruket. I lagen tas även hänsyn till egenheter i det på orten bedrivna jordbruket. Då omgivningen i detta fall karaktäriseras av många små fastigheter och många byggnader, av vilka en del sambrukas, kan inte ytterligare uppdelning i nämnvärd mån skada jordbruksnäringen enligt min tolkning. (Se karta 3).

Lantbruksnämndens verksamhet
(För mer detaljer se textbilaga).
Under den första perioden förekom fyra förvärvsprövningar samt en prövning av ekonomiskt stöd.

Vid förvärvsprövningarna kontrollerades förvärvarens kunskaper om lantbruk samt om han hade för avsikt att bedriva ett yrkesmässigt jordbruk. Denna kontroll syftade till att bevara jordbruken i bondehand. Förvärvaren skulle vidare garantera att han inte utan gagn för jordbruket på orten skulle avyttra skogstillgång eller bereda sig vinst vid snar avyttring eller genom bortförande av byggnadsinventarier eller kreatur som tarvades för fastighetens brukande.

Enligt rationaliseringspolitiken år 1947 tilläts kombinerade jordbruk där förvärvaren avsåg att vid sidan av jordbruket ägna sig åt annan verksamhet. Viktigt var att sådan kompletterande verksamhet ingick som en naturlig del i lantbruksnäringen. Det kunde t ex vara arbete i skogen.

Storleksrationaliseringen under denna period var ringa. Den innebar att tidigare skilda brukningsdelar kom i en ägares hand. Förvärvaren hade för avsikt att bruka förvärvsegendomen som en enhet. De ingående brukningsdelarna hade tidigare brukats av skilda personer i arrende.

Det konstaterades att de storleksrationaliserade brukningsenheterna omgavs av brukningsdelar av ungefär samma storlek och beskaffenhet, vilket kan likställas med ett accepterande av en lägre ambitionsnivå rörande möjligheten att tillskapa förespråkade företag.

Avsaknaden av angränsande jordbruksfastigheter med behov av tillskottsmark medförde att små självständiga brukningsdelar kunde bestå.

En ansökan om en statlig kreditgaranti för ett driftslån i samband med övertagande av arrende avslogs med motiveringen att brukaren ifråga tidigare hade varit verksam som självständig brukare och därmed troligen redan var i besittning av nödvändiga inventarier.

5.1.3 Jordbruksföretaget i centrum (1956-1976)
Under denna period var nyckelordet för utveckling, lönsamhet. I beslutet från år 1959 fastslogs att jordbruksföretag skulle bereda full sysselsättning. I beslutet formulerades också det jordbrukspolitiska dilemmat om oförenligheten mellan produktions och inkomstmålet. Företagna åtgärder i syfte att öka rationaliteten och därmed produktiviteten innebar att antalet i jordbruken sysselsatta som kunde räkna med fullständig bärgning minskade. Såväl i JFL som i den nya FBL intogs bestämmelser som syftade till att minska antalet i jordbruket sysselsatta. Enligt FBL 1973 skulle företagen utsättas i inbördes konkurrens och vid de företag som härmed slogs i spillror frisattes arbetskraft att nyttja i industrin. I JFL från år 1965 tilläts andra än jordbrukare att förvärva de jordbruk som betecknades svaga.

Både i beslutet av 1967 och i Fastighetsbildningslagen av 1973 förespråkades ett mindre stelbent synsätt avseende tillåtligheten av olika typer av företag. Enligt det jordbrukspolitiska beslutet skulle effektiva företag uppbyggas utan begränsning till företagsform. Enligt FBL skulle tillkommen fastighet medge tillfredställande lönsamhet hos det företag som bedrevs på denna. I och med dessa bestämmelser gynnades drift i större skala.

Det oinskränkta skyddet för jordbruksnäringen varom det stadgats i JDL naggades i kanterna i och med den nya bestämmelsen i FBL som i vissa fall gav prioritet åt åtgärder företagna i det allmännas intresse framför skyddet av jordbruksnäringen.

Den ändring i JFL som resulterade i 1965 års lag innebar en uppmjukning av tillåtligheten att förvärva jordbruksfastighet. Man ville på så vis öka utbudet av dessa fastigheter på den öppna marknaden. Den nya jordförvärvslagen av år 1965 hade medfört att den jordbrukande befolkningens ensamrätt att förvärva jordbruksfastighet hade inskränkts när det gällde de s.k svaga jordbruken. Denna bestämmelse kunde enligt min bedömning ha inverkat menligt på jordbruksnäringen i Västra Hoby genom att hindra att småfastigheterna kom i en ägares hand och

därigenom ett tillskapande av större ändamålsenligare jordbruk. Sammanläggning av var för sig bärkraftiga enheter tilläts under förutsättning att de inte behövdes till förstärkning av ett icke bärkraftigt.

Fastighetsbildning
År 1956 sammanlades fastigheterna 9:1, 10:1 samt 11:1 som utgjorde gemensam ägovidd och bildade Hoby 20:1. De var av jordnaturen krono under allmän disposition och hade brukats som en enhet. Sammanläggningen kunde därför inte anses utgöra en storleksrationalisering av brukningsenheten. Istället uppstod fördelarna genom ett förenklat administrativt förfarande med en registerfastighet. Även fortsättningsvis skildes ägandet från brukandet på egendomen.

Samma år verkställdes d v s legaliserades en sämjedelning där Hoby 6:5, bestående av byggnader och 2,03 ha mark, avskiljdes från 6:1 senare betecknad Hoby 6:4. Åtgärden innebar inte att stamfastighetens bärkraft äventyrades. Samtidigt kunde det avskiljda området som innefattade lämpliga byggnader för jordbrukets bedrivande användas i brukandet av Stångby 10:3 och 10:4. (Se karta 4).

År 1956 uppstod också 23:1 genom sammanläggning av Hoby 13:1 med samfälld mark. Bror Åkesson fungerade som företrädare för bysamfälligheterna. Det därifrån avstyckade området innehöll endast 0,5 ha, men dess belägenhet hindrade ett rationellt brukande genom att tvinga brukaren att plöja runt området då det låg inneslutet i åkern som en ö. Det konstaterades att områdets avskiljande inte medförde men för stamfastigheternas brukande och att åtgärden således medförde en positiv nettoeffekt. Samma åtgärd genomfördes så att 6:4 och samfälld mark bildade 25:1. Dessförinnan hade 8:2-6 sammanlagts och bildat 24:1. (Se karta 4).

År 1966 utvidgades Hobymölla 1:4 genom sammanläggning med två avstyckade områden från de angränsande fastigheterna Hobymölla 1:5 samt Hoby 20:1. (Se karta 4).

I samband med en sammanläggning av år 1972 bildades Hoby 7:30. Den genom sammanläggningen bildade fastigheten hade en storlek på 17,75 ha och skulle begagnas för jordbruksändamål. Den nya politiken från år 1967 förordade bildande av effektiva jordbruksföretag. Vad som var effektivt fick bedömmas utifrån det enskilda fallet. Schematiska regler rörande t ex storlek ansågs inte böra uppställas, vilket hade varit en huvudpricip i rationaliseringspolitiken alltsedan beslutet av år 1947. Genom bildandet av Hoby 7:30 bereddes den jordbrukande befolkningen ökade utkomstmöjligheter även om åtgärden inte tillskapade en jordbruksfastighet som enligt rationaliseringspolitiken befanns helt lämplig (jämför FBL år 1973 och dess bestämmelse om succesiv förbättring av fastighetsindelningen). På fastigheten fanns även nödiga åbyggnader uppförda och sammantaget bedömdes fastighetsbildningen tillåtlig. Det kan i och för sig diskuteras huruvida ett positivt nettoresultat erhålls vid storleksrationaliseringar. Kanske innebär flera smärre bruk ett intensivare utnyttjande av markens produktionsförmåga. (Se karta 4).

Lantbruksnämndens verksamhet
Under perioden företogs fyra förvärvsprövningar. Ekonomiskt stöd utgick i fem fall.
Av dessa berörde två förvärv av jordbruksfastigheter s k jordbruksegnahemslån med förmånlig ränta eftersom staten garanterade återbetalning. Denna låneform skulle stimulera tillköp och därmed storleksrationaliseringen. Driftslån beviljades för renovering av stallbyggnader samt uppförande av en silo. I samband med en generationsväxling beviljades ytterligare ett driftslån för att underlätta igångsättandet av driften genom införskaffande av döda och/eller levande inventarier. Ett fall av täckdikning underlättades genom förmånliga lånevillkor. Denna inre rationalisering företogs av en arrendator. Att arrendatorn på detta sätt var villig att satsa kapital och arbete för att förbättra produktionsbetingelserna överensstämde inte med den rådande uppfattningen om arrendatorns passivitet i sådana göromål. Den långa tidsperiod under vilken arrendatorn innehaft den aktuella fastigheten hade troligen medfört en ökad benägenhet till omvårdnad av densamma.

I ansökan om förvärvstillstånd medskickades intyg på att ifrågavarande fastighet taxerades som jordbruksfastighet samt kopia av köpehandling. I många fall skrevs också personliga brev där man försökte blidka Lantbruksnämnden att ge tillstånd. Exempel på detta återfinns i ett ärende från år 1959 där det handlar om ett förvärv med syfte att bedriva trädgårdsodling. Förvärvarna anger rekorderliga referenser såsom polisman John Andersson i Lund. De skriver också om sin mångåriga vana av trädgårdsmästeri samt förhållanden av mera personlig art. Ett tidigare innehav av en havsnära fastighet hade medfört men för hälsan och därför rekomenderades paret att flytta inåt landet. Ofta understöds dock dessa brev av sakliga argument.

Förvärvsprövning enligt lagen 1965:290 skiljde sig från prövningen enligt 1948 års lag genom betoningen på utformningen av förvärvsfastigheten. Följande delposter bedömdes: bostad, ekonomibyggnader, åkerjord, arrondering och fältform samt dikning o dränering. I ett speciellt fall yttrades rörande ekonomibyggnaderna att dessa var låga, äldre och under hårda tak och erhöll sålunda betyget mindre goda. Åkerklassen var 6 och 10 och förlänade därmed betyget god. Vad gällde arrondering och fältform konstaterades att byggnaderna var belägna i smalaste delen, men arronderingen bedömdes ändock god. Dikningen och dräneringen var av äldre datum, men fullt duglig och även denna post fick betyget god. Nästa steg i den totala bedömningen klassades förvärvsfastigheten. Var det en bärkraftig enhet som på lång sikt kunde bestå självständigt ? Eller en kärnfastighet som efter arealtillskott inom nära förestående kunde bli en bärkraftig enhet eller en rationaliseringsfastighet som borde avvecklas som en självständig enhet och lämpligen användas för förstärkning av grannfastigheten ? Kunde man slutligen tänka sig att fastigheten saknade betydelse från rationaliseringssynpunkt ? Ifrågavarande fastighet bedömdes såsom bärkraftig enhet med motiveringen att åkerarealen var tillfredsställande för enfamiljsjordbruk. I en nästa bedömning avhandlades möjligheterna att inom det aktuella området bilda rationella jordbruksföretag.I likhet med tidigare tillämpning av lagen avgjorde de specifika förutsättningarna inom varje område om ett företag kunde bedömas vara rationellt. I förefintligt fall bedömdes förutsättningarna som mindre goda, vilket motiverades med förekomsten av yngre jordbrukare (kapitalsvaga?). Behovet av yttre rationalisering bedömdes som måttligt då det endast fanns

enstaka mindre fastigheter i byn. Likaså bedömdes intresset för yttre rationalisering som måttligt då det fanns få rationaliseringsobjekt i området. Såsom näst sista punkt i bedömningen lämnades synpunkter rörande sökandens uppgifter. I föreliggande fall noterades fördelningen av ägoslag på förvärvsfastigheten. Det noterades också att byggnaderna ändrats för smågrisproduktion. Slutligen tillstyrktes förvärvsansökan med motiveringen att tillskottsmarken gränsade i söder.

5.1.4 De snabba omställningarnas tid (1977-1995)
Början av perioden kännetecknas av omfattande regleringar och en starkare skydd för jordbruksnäringen.

I rationaliseringspolitiken år 1977 betonas återigen inriktningen mot familjeföretag.
Den nya JFL av år 1979 innehöll förutom huvudprinciperna om att; gynna familjejordbruken, hindra olämpliga förvärv samt förena brukandet och ägandet, även en ny regionalpolitisk strävan samt bestämmelser om prisprövning.

I det livsmedelspolitiska beslutet av år 1984 infördes ett nytt miljö-och resurs mål. I och med detta beslut kulminerade regleringsgraden i svenskt jordbruk. Beslutet fråm år 1990 innebar en avreglering av jordbruksnäringen. Genom den tidigare bedrivna prispolitiken och gränsskyddet hindrades vad man ansåg vara en sannolikt helt nödvändig strukturomvandling i jordbruket. Framöver fick rationaliseringsfrågorna en undanskymd roll.

Den förespråkade avregleringen influerade tydligt den markpolitiska lagstiftningen. År 1991 ändrades såväl JFL som FBL. I den förstnämnde lagen inskränktes tillståndsprövningen till förvärv i glesbyggd, förvärv i omarronderingsområden samt förvärv då juridiska personer förvärvade. Om en riktig anpassning av jordbruket skulle kunna ske krävdes nämligen en större frihet vid försäljning och köp av jordbruksfastigheter.

Fastigheter kunde nu bildas utan tanke på att de skulle utgöra bärkraftiga enheter. Deltidslantbruk, kombinationsföretag och bostäder med generöst tilltagna tomter för hobbyverksamhet kunde bildas under förutsättning att ett bärkraftigt företags existens inte hotades.

I samband med inträdet i EG infördes återigen mängder av regleringar som stjälpte den emotsedda utvecklingen mot en balanserad marknad.

Fastighetsbildning
År 1982 överläts Hoby 6:5 m fl till ägarparet på 25:1 med undantag av byggnaderna på Hoby 6:5. Angående denna avstyckning anhöll förrättningslantmätaren vid FBM i Lund om synpunkter från Lantbruksnämnden. Ägaren ville nämligen utnyttja ekonomibyggnaderna för viss djurhållning och önskade därför en tomt på knappt 1 ha. Lantbruksnämnden ansåg att avstyckningen kunde verkställas då byggnaderna nu var överflödiga i jordbruket under förutsättning att all jordbruksmark som ingick i Hoby 6:5 m fl tillades angränsande fastighet 25:1. Men då ändamålet med avstyckningen var permanentbostad förelåg inte skäl att utforma tomten enligt sökandens

önskemål. Eventuellt markbehov utöver en till byggnaderna hörande normaltomt borde tillgodoses genom arrende. (Se karta 5).

Synen på avstyckning av brukningscentra grundade sig på propositionen 1969:128. Här nämndes två vanliga situationer då åtgärden kunde bli aktuell dels i samband med generationsväxlingar då en yngre generation övertog brukandet, men den äldre vill bo kvar i mangårdsbyggnaderna och dels i samband med ihopslagningar av brukningsenheter varvid det ena brukningscentret blev överflödigt.

År 1984 blev det aktuellt att inhämta lantbruksnämndens synpunkter rörande avstyckning av bostadshus på Hoby 16:6. Ifrågavarande bygnader saknade numera betydelse eftersom ett nytt brukningscentrum med både bostad och ekonomibyggnader byggts 1912 i samband med bysprängningen. Åtgärden medförde inte heller men av betydelse för jordbruksnäringen, och kunde därmed tillåtas enligt FBL av år 1973. Lantmätaren upplyste dessutom att BN funnit att ifrågavarande fastighetsbildning var önskvärd då den möjliggjorde upprustning av en värdefull kulturmiljö i bykärnan. (Se karta 5).

Vid en fastighetsreglering 1984 överfördes en ridbana belägen på 16:6 till 19:1. Banan hade sedan länge använts av ägaren till 19:1 och var dessutom nödvändig för dennes verksamhet. Regleringen innebar en förbättring av 19:1 samt en anpassning av fastighetsindelningen till rådande förhållande. Regleringen innebar ingen olägenhet för jordbruket.

År 1989 avstyckades mangårdsbyggnaderna på 12:4 och avskiljdes med en tomt om 2 ha. Övrig mark på 12:4 tillförs 12:2. Syftet med fastighetsbildningen var dels att sammanlägga flera jordbruksfastigheter samt att bilda en för bostadsändamål lämplig fastighet. Köparna hade för avsikt att på sin fritid bedriva jordbruk, men bosättningen var permanent. Fortfarande förespråkade lagen restriktivitet m a p storlek och antal vid utformningen av tomter på jordbruksmark. Anledningen till att ovanstående avstyckning ändock kunde godtas var att den till övervägande del medförde nytta för jordbruket. Lantmätaren bedömde att Hoby 12:2 inte var varaktigt lämpad för sitt ändamål, men att fastighetsbildningen var ett steg i en succesiv förbättring av fastighetsindelningen. En mera ändamålsenlig indelning motverkades inte. Genom åtgärden försvann Hoby 12:3. Den avstyckade bostadsfastigheten kom att utgöra en ö i det annars monotoma jordbrukslandskapet på 12:2. Lagändringen, som tillät ovanstående fastighetsbildning, kunde betraktas som ett medel att tillskapa en levande landsbygd. Men enligt min mening är denna form av bosättning på många sätt ett främmande element i jordbrukarnas landskap inte minst m t p att de inflyttade inte alltid förstår eller respekterar sederna på orten. (Se karta 5).

År 1993 överfördes 20 ha åkermark från 24:1 till 12:2 genom fastighetsreglering. Mottagande fastighet fick därmed bättre lönsamhet och avstående fastighet anpassades till ändrad driftsinriktning. Storleken på avstående fastighet efter regleringen var 21,7 ha. I arealen ingick 8 ha av naturreservatet Stångby mosse. Till fastigheten hörande brukbar mark skulle användas för bete och foderodling till de hästar man avsåg att uppföda och framavla. Efter regleringen har 12:2

en areal av 61 ha och ännu ett steg i förbättrad fastighetsindelning hade tagits. Som nämnts innebar regleringen att Hoby 24:1 anpassades till den verksamhet som bedrevs därpå d v s hästuppfödning. Av denna anledning medförde den ingen olägenhet av betydelse för jordbruksnäringen. Eftersom hästavel sedan länge bedrivits i byn bidrog fastighetsregleringen till att återupprätta traditioner som under lång tid präglat kulturmiljön i Västra Hoby. Än idag har nästan varje gård åtminstone någon häst. (Se karta 5).

Lantbruksnämndens verksamhet
Under perioden förekom fyra förvärvsprövningar samt ett fall av ekonomiskt stöd. Återigen dominerades LN:s verksamhet av förvärvsprövningar, vilket kan sägas illustrera den skärpta JFL av år 1979. Den här införda prisprövningen upplevdes av många som ett stort intrång. I en skrivelse riktad till Lantbruksnämnden argumenterar säljaren för vidhållande av det pris som överenskommits nämligen 225 tusen plus 50 tusen för ingående maskiner. Argumenten är av följande slag; Innevarande år hade varit ett riktigt kartår. Ett sådant som säljarna hade inväntat i 33 år. Eftersom de vill efterlämna odlingen i ett gott skick måste de därför nedlägga avsevärd möda, vilket borde kapitaliseras i priset, d v s de borde få njuta frukterna av nedlagd möda varför skulle de annars utföra arbetet? Dessutom hade de tänkt att upprusta fädernehemmet till bostad så att vintern inte blev alltför plågsam. Med tanke på att vintern annalkades hastigt efterfrågades ett skyndsamt hanterande av ärendet.

Situationen med snabbt stigande räntor försvårade önskvärda förvärv. Därför infördes ett lånesystem där lånet skulle användas att betala räntor. Man skiljde på lån till räntor i samband med fastighetsköp samt lån till räntor upplupna efter investering i inventarier eller driften av företaget. De senare behövde man inte betala tillbaka. Under åren 1982-1989 beviljades en fastighetsägare 59,5 tusen kronor i räntelån utan skyldighet att betala tillbaka. Denna variant av räntestöd, senare benämnt etableringsstöd, fick sin motsvarighet i EU:s startstöd.

För att påverka nämnden att avge ett positivt beslut skrev sökanden att den blivande fastigheten skulle gynna jordbruket på orten eftersom detta till övervägande del var kreaturlöst och därmed hade hög efterfrågan på gödselmedel. Dessutom avsåg man att upprusta kvarnbyggnaderna vars skick nu hastigt försämrats då otätheter uppstått i fönster och tak.
Alltsedan år 1969 hade ifrågavarande mark (Hobymölla 1:5) brukats av ägaren till den angränsande fastigheten och då tillstånd gavs till förvärvet splittrades en brukningsenhet. Denna prioritering visar att intresset för att tillskapa rationella och traditionella jordbruksföretag inte längre var särskilt stort. Istället gynnades mångfalden i enlighet med tidsandan om att tillskapa en levande landsbygd.

År 1989 behandlade LN en ansökan om förvärv. En ny blankett enligt lagen av år 1979 användes. För att möjliggöra en prisprövning efterfrågades information om eventuella förändringar som inträffat efter den allmänna fastighetstaxeringen. Man beaktade i detta fall också att sökanden var duktig och skötsam. Förvärvsfastigheten utgjorde ur LN:s synpunkt en olämplig brukningsenhet. Med detta avsågs att den borde tilläggas angränsande jordbruksfastighet.

5.2 Undersökning av handeln med jordbruksfastigheter

5.2.1 Material och metod

Den statistik för Malmöhuslän som har använts är hämtad från jordbruksstatistiska årsböcker. Först år 1964 började man föra statistik över antalet försålda jordbruksfastigheter och vilket pris dessa betingat. Fastigheter under 2 ha medtogs inte. Fram till år 1975 redovisades antalet och priset även i 6 st storleksklasser. Från och med år 1972 redovisas också antalet släktköp och vilka priser de aktualiserat.

Sammantaget innebär ovanstående att understödjande statistik, för att befästa eventuella tendenser vad gäller förvärv i Västra Hoby, endast finns från år 1964. För resultat dessförinnan kan inga generella slutsatser dras. Främst beroende på bristande kvantitativt material , men också med tanke på att undersökningen begränsats till en by. Sammanlagt har 52 st överlåtelser undersökts i Västra Hoby. Av dessa är hälften köp och de övriga antingen gåva, arv eller förvärv genom boupptecknig. Jag har funnit att förvärven i byn inte fördelar sig jämnt över tiden utan samlas i svärmar. Detta gäller framförallt släktköpen. En trolig förklaring till detta är samtidiga generationsväxlingar i byn. Olika generationer har alltsedan enskiftet följts åt vid gårdarna. Deras förmåga att driva jordbruket har upphävts ungefär samtidigt som grannens och nästa generation har vid denna tidpunkt övertagit gården.

I undersökning A1 illustrerar statistik på länsnivå hur totala antalet köp och släktköp har utvecklats. I undersökning B1 redovisas utvecklingen av antal släktköp och vanliga köp i byn. I B2 fördelas köpen i grupper efter fastigheternas storlek. Samma gruppindelning behålls i B3 för att här fördela de övriga fången (arv, gåva samt boupptecknig).

Jordbruksfastigheterna är indelade i tre grupper. Dessa grupper omfattar fastigheter av en viss storlek och tillkomsthistoria. Gruppen med de största fastigheterna innefattar de fastigheter som i huvudsak är orubbade sedan enskiftet. Nästa grupp innehåller fastigheter som vid enskiftet ålades utflyttningsplikt samt två av de två största fastigheterna inom block sju, tillkomna vid sammanläggning. I den minsta gruppen återfinns i huvudsak fastigheterna inom block sju, där en långtgående uppdelning i fastigheter har ägt rum. Eftersom antalet fastigheter i de skilda grupperna är olika, kan frekvensen av överlåtelser inte jämföras mellan grupperna.

Den undersökning av handeln med jordbruksfastigheter som redovisas nedan påverkas naturligtvis av andra regleringar inte minst skattelagstiftningen. Men dessa förklarande faktorer kommer utanför ramen till denna uppsats.

5.2.2 Undersökning A1

Syfte

Med denna undersökning har jag för avsikt att visa att JFL påverkade handeln med jordbruksfastigheter i länet. I samband med lagen 1979:230 sjönk antalet försålda fastigheter. Det senare dels som ett resultat av lägre pris men också p g a den ökade kontrollen av förvärvets lämplighet. (Se figur 4).

Resultat och slutsatser

Den övre kurvan beskriver totala antalet köp i Malmöhus län har ett maxvärde år 1964. Därefter har kurvan en generellt avtagande tendens. Detta kan förklaras av att en rationellare indelning i fastigheter har tillskapats och därmed har färre köp aktualiserats. År 1979 införs nya bestämmelser i lagen och de innebar generellt en skärpning av förvärvskontrollen. Under perioden 1980-1986 antar kurvan följdaktligen sina genomsnittligt lägsta värden.

Den undre kurvan som beskriver antalet släktköp i Malmöhus län uppvisar ett liknande förlopp. Det inskränkta släktskapsundantaget varom det stadgas i JFL av år 1979 åtföljs av en period med relativt få släktköp. År 1990 då jordbruksnäringen avregleras antar kurvan ett lokalt maximum. Förväntningar om goda framtidsutsikter kan ha bidragit till ökat antal släktköp detta år.

Figur 4

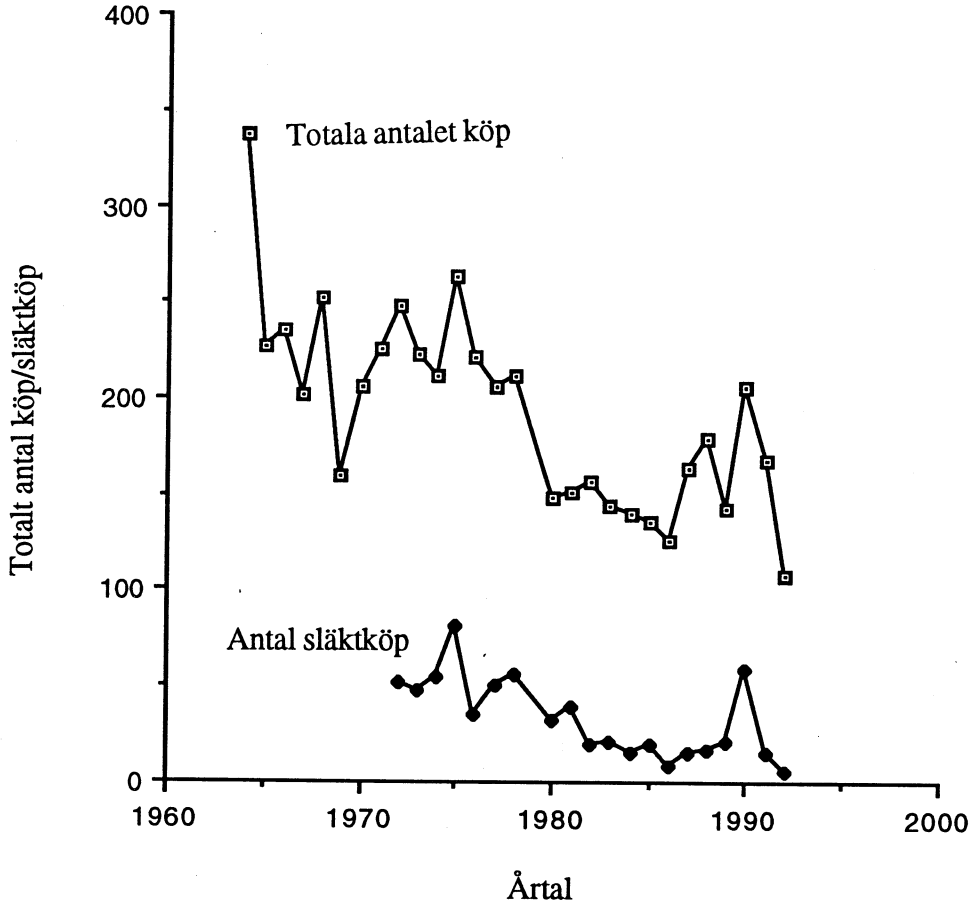

5.2.3 Undersökning B1

Syfte

Undersökningen begränsar sig till Västra Hoby och syftet är att avgöra huruvida släktköpen ökade/minskade i samband med förändringar av släktskapsundantaget i JFL. I denna undersökning studeras även tiden före år 1945 för att avslöja eventuella trendbrott i samband med införandet av regleringar i handeln med jordbruksfastigheter. Köpen summeras i fem års perioder med början 1935. Detta tillvägagångssätt ger en generaliserad men tydligare bild och överensstämmer bra med tillämpningen av släktskapsundantaget under skilda perioder. (Se figur 5).

Resultat och slutsatser

Tendensen är tydlig. Före år 1948 förekommer släktköp mycket sällan. Därefter fram till år 1979 sker en markant ökning i antal släktköp. Minskningen i antalet släktköp efter år 1979 understöds av statistiken för Malmöhuslän enligt föregående undersökning. Detta resultat överensstämmer med tillämpningen av släktskapsundantaget. Bestämmelsen infördes år 1948 och tillämpades oförändrad fram till år 1979. Detta år inskränktes undantaget till att endast avse make och avkomling och upphörde sedan helt år 1991.

Figur 5

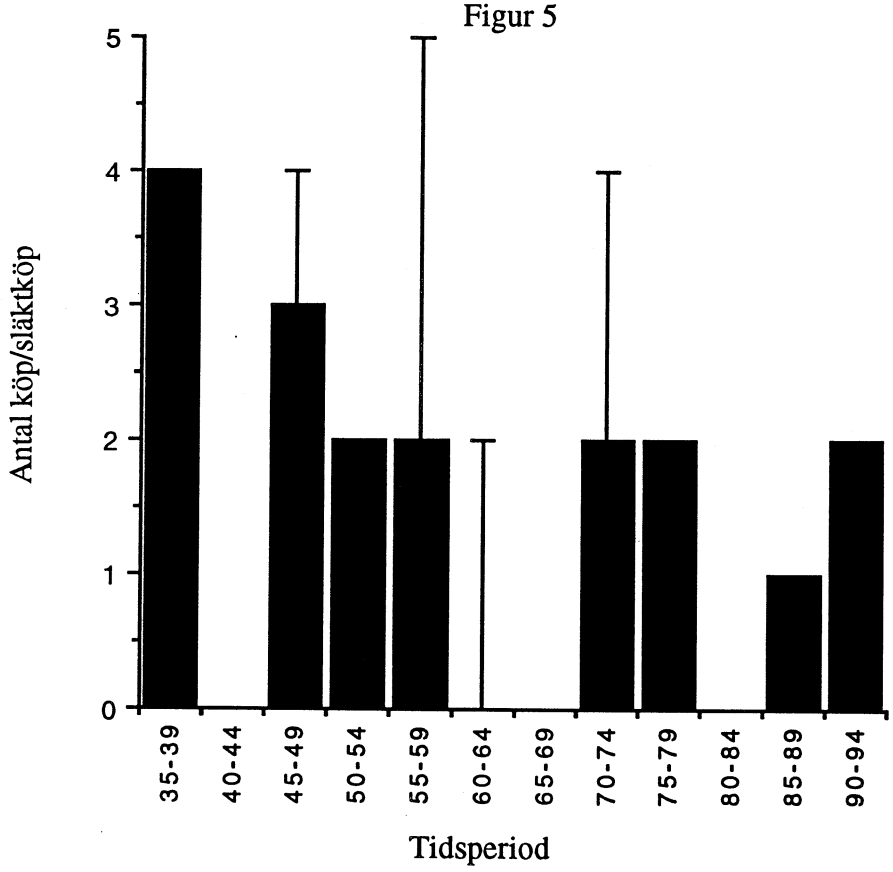

Figurtext: Den fyllda stapeln är antal vanliga köp i Västra Hoby och den linjetunna stapeln är antal släktköp

5.2.4 Undersökning B2 och B3

Syfte

Genom att uppdela de i byn försålda fastigheterna i storleksgrupper vill jag med undersökning B2 visa att ökad bärkraft, d v s ökat markunderlag, ökade incitamenten att bevara fastigheten inom släkten. (Se figur 6,7 och 8. Samma redovisningsteknik som i föregående figur). I en by av Västra Hobys karaktär finns dock andra anledningar att behålla egendomen inom släkten än de som förknippades med bärkraft t ex den att fastigheten under lång tid brukats av släkten.

I undersökning B3 fördelas övriga fång enligt ovan och med samma syfte. (Se tabell 1).

Resultat och slutsatser

Fördelningen av släktköpen efter fastigheternas storlek visar att möjligheten till tillfredsställande avkastning i viss mån avgjorde huruvida egendomen behölls i släktens ägo.

Ett intressant resultat av undersöknng B3 där övriga fång studerats, visar att även fastigheter i den minsta storleksklassen överläts inom släkten under periodens inledande skede. Detta vill jag förklara med möjligheterna att under denna tid kombinera ett ofullständigt jordbruk med annan jordbruksanknuten verksamhet för att på detta sätt uppnå full bärgning.

Figur 6

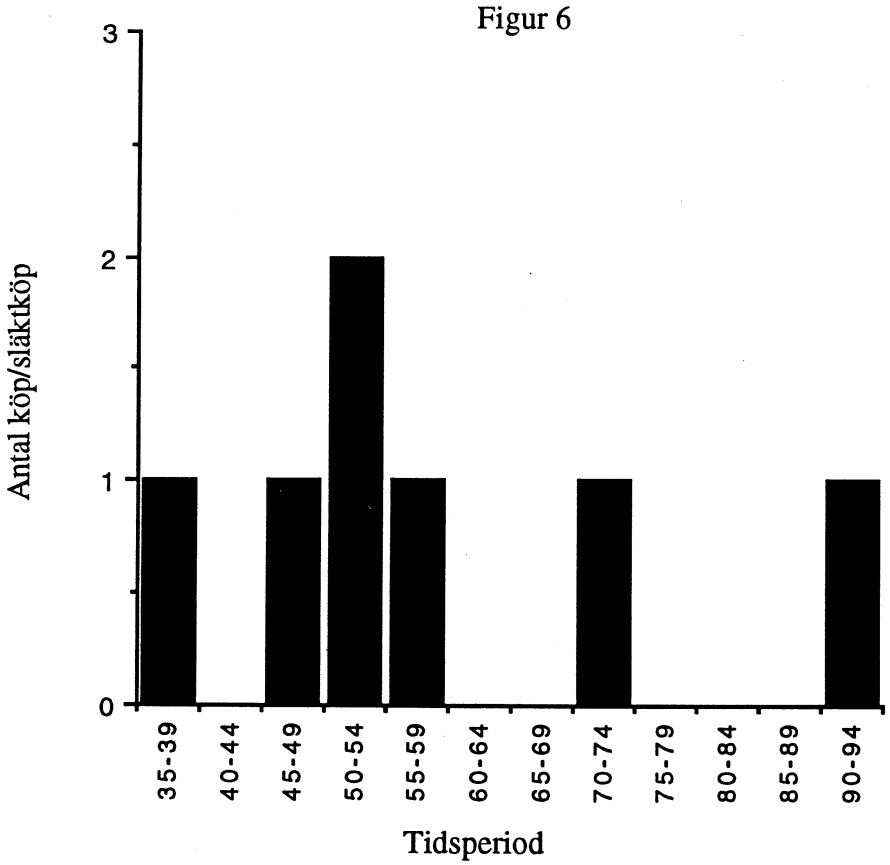

Figurtext: Antal köp/ (släktköp) i storleksklassen 0-6 ha.

Figur 7

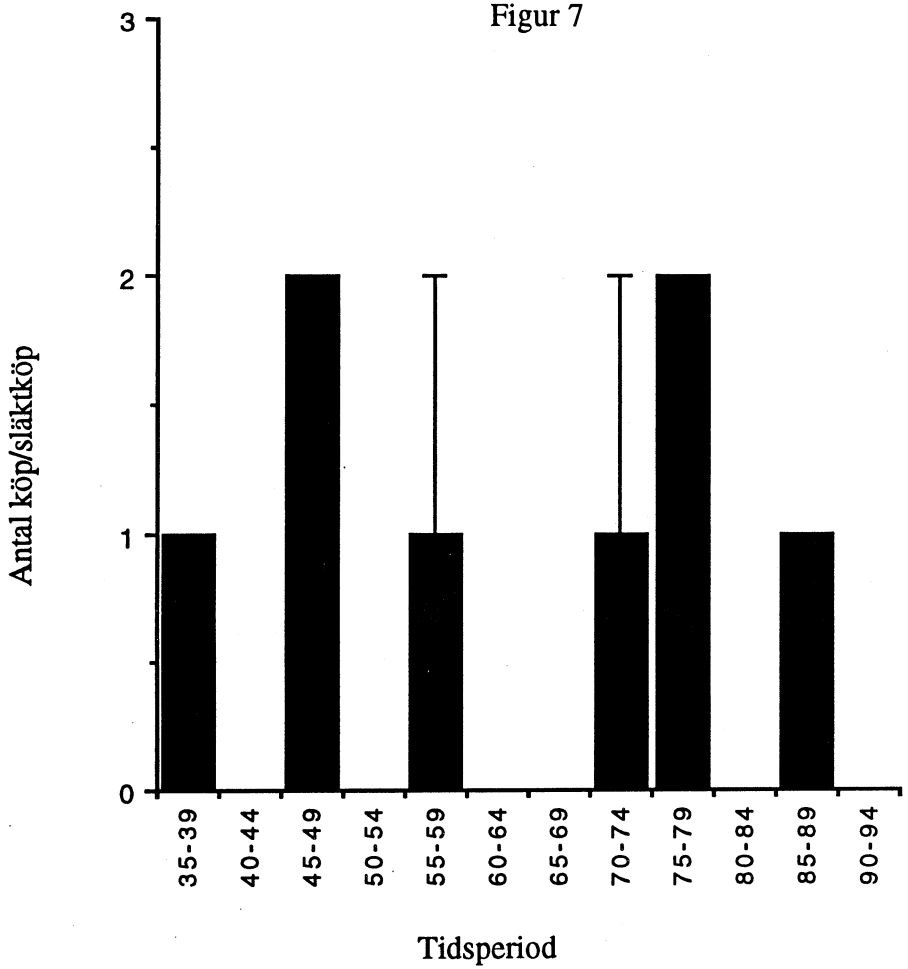

Figurtext: Antal köp/släktköp i storleksklassen 7-30 ha.

Figur 8

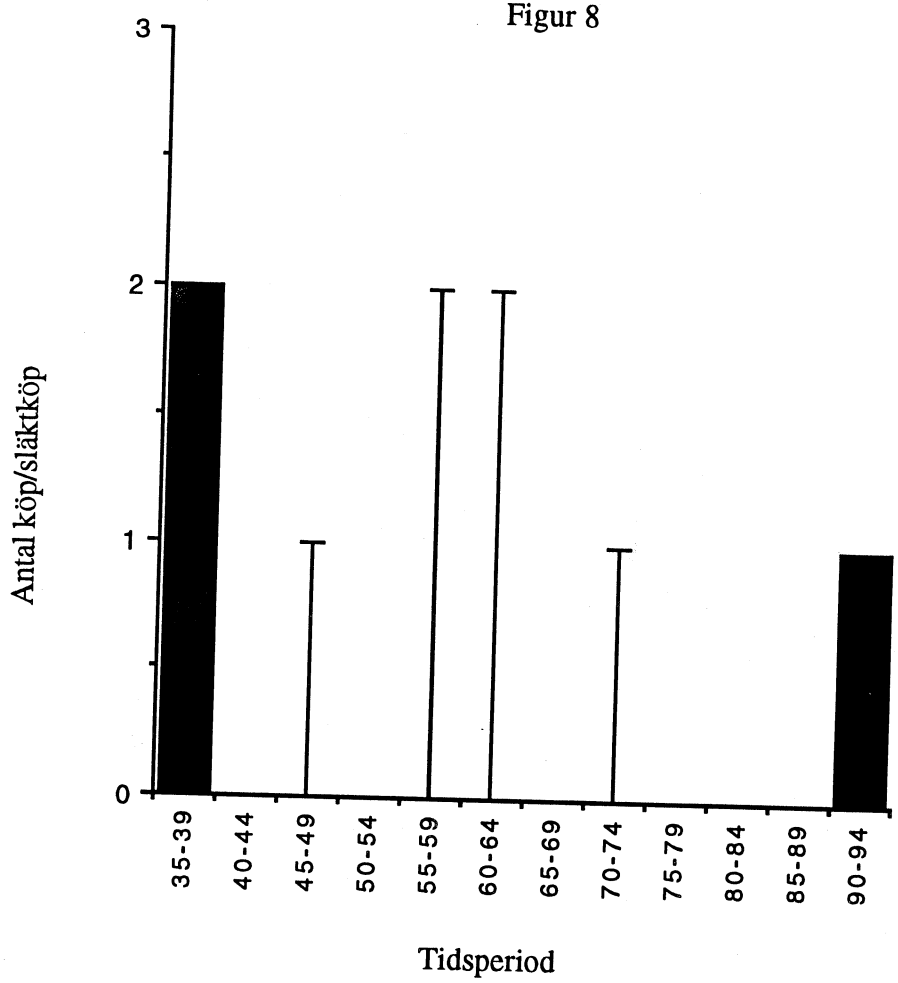

Figurtext: Antal köp/släktköp i storleksklassen >30 ha.

Tabell 1. Övriga fång - undersökning B3.

	0-6 hektar			7-30 hektar			> 30 hektar		
	Arv	Gåva	Bpt	Arv	Gåva	Bpt	Arv	Gåva	Bpt
1. 1935-1939	1					1			1
2. 1940-1944			1						
3. 1945-1949						2			
4. 1950-1954			2	1		2			1
5. 1955-1959							2	1	
6. 1960-1964				2	1	1		1	
7. 1965-1969									
8. 1970-1974					2			1	
9. 1975-1979				1	2				
10. 1980-1984								1	
11. 1985-1989									
12. 1990-1994				1	1			1	

6 SLUTSATSER

Mina slutsatser efter genomförda undersökningar är;

1. Släktskapsundantaget starkt reducerade jordförvärvslagens påverkan i en by av Västra Hobys karaktär där affektionsvärden vägde tungt. Jordförvärvslagen kunde inte tillämpas fastän brukningsenheten skulle vinna på en utvidgning beroende på att släktöverlåtelserna medfört en oinskränkt förfoganderätt.

2 I områden med intensivt brukande och därmed ringa tillgång av tillskottsmark har LN:s verksamhet med insättning och uttag ur jordfonden varit av underordnad betydelse och därmed har myndighetens verksamhet med att genomföra de politiska intentionerna rörande lämpliga jordbruksföretag försvårats.

3. I de fall då kyrkan och andra offentliga institutioner ägde fastigheter fanns en risk att olämpliga förhållande konserverades t ex bristande markunderlag eller avskiljandet mellan brukande och ägande.

4. De vid enskiftet utlagda fastigheterna har med vissa undantag kunnat bestå som separata brukningsenheter än idag då de gavs en tillräcklig storlek redan vid enskiftet. Insatta rationaliseringsåtgärder har istället skett i form av lån till förvärv, igångsättande av drift m.m och koncentererats på den inre rationaliseringen.

5. Tillskapande av lämpliga fastigheter skapade incitament till att behålla egendomen samt en vilja att satsa kapital. En fastighet som från början inte gav fullständig bärgning, m h t markunderlag och jordmån, uppdelades för delvis andra ändamål än jordbruk. Fastighetens värde såsom släktegendom minskade i takt med minskad bärkraft och sannolikheten för försäljning ökade. I dessa områden blev storleksrationaliseringen en viktig åtgärd i strävan att tillskapa lämpliga jordbruksföretag.

6. Att byns ursprungliga nyttigheter, som genom kvarnverksamhet och torvbrytning utnyttjades, skapade en fastighetsindelning som skiljde sig från omgivande jordbruksbygd.

7. Släktskapsundantaget har bidragit till bibehållande av byns identitet då gamla traditioner och näringar bevarats vid generationsskiften och utgör en länk mellan den yngre och den äldre kanske försvunna generationen

8. Bönderna i allmänhet varit väl förtrogna med lagens innehåll och syften och därmed ibland utnyttjat de "kryphål" som jordförvärvslagen erbjudit.

7 REFERENSER

Hans Abrahamsson
Studier i jordbrukets omstrukturering
1974

Olof Bolin och Birgitta Swedenborg (red.)
Mat till EG- pris
Kristianstad
SNS Förlag
1992

Viggo Fringel, Bengt Erik Jansson och Eric Swedborg
Jordbruk i balans
1983

Birger Granström (red.)
Jordbruket
Sveriges Nationalatlas
1991

G.Grefberg
Lagen om delning av jord å landet
Norstedts Gula Bibliotek
1927

Staffan Hedlund och Mats Landahl
Beredskap eller protektionism - en studie av beredskapsmålet i svensk jordbrukspolitik
Stockholm
Liber förlag
1985

Barry Holmström
Nyttjanderätt och brukningsansvar - ideér och intressen i svensk jordbrukspolitik
Stiftelsen Rikdbankens Jubileumsfond: Politik som rationellt handlande 7
Uppsala
1983
s 23-39

Lars Jonasson
Bonde på 90-talet
Aktuellt från Lantbruksuniversitetet 391

Uppsala
1990

T.Landahl och O.Nordström
Fastighetsbildningslagen
Norstedts Gula Bibliotek
1973

Seve Ljungman och Per Stjernquist
Den rättsliga kontrollen över mark och vatten (del 1)
Stockholm
P.A Norstedt § Söners Förlag
1966

Frank Petrini
Samband mellan jordbruksstruktur och ekonomisk utveckling
Rapport / Sveriges Lantbruksuniversitet, instutitionen för ekonomi och statistik; 288
Uppsala
1987

Lennart Pettersson
Fastighetsbildning för landsbygdens behov
Dr 300-69-91
LMV
1991

Mats Reidius och Sven-Olof Berglund
Jordbruket och EG-anpassningen
Perspektiv Europa: LRF:s skriftserie om Europa
Sundbyberg
1992

Eric Swedborg
Lantbrukspolitik för 80- talet
1980

Peter Östman
Gård;fält, folk - en geografisk analys av Lantbrukets strukturomvandlingsprocess
1977

Betänkande av strukturutredningen för jord- och skogsbruk
Bättre struktur i jord- och skogsbruk

SOU 1983: 71
s 11-15, 45-87, 139-162, 177-185

SOU 1966: 30 s 337-361

Jordbruksdepartementet
En ny livsmedelspolitik
Ds 1989:63
s 9-29

Regeringens propositon 1989/90: 146 om livsmedelspolitik

Regeringens proposition om dödsboägandet och samägande av jordbruksfastighet 1988/89: 9

Proposition om införande av JFL 1945: 336

Proposition om ny JFL 1955:165

Propositioner om ändringar i JFL; 1948:194, 1951:24, 1968:41, 1978/79:85, 1979:230, 1990/91:155

SCB
Jordbruks statistisk årsbok
1964-1995

KARTBILAGA

Karta 1 - enskiftet

Karta 2 - år 1945

Karta 3 - år 1955

Karta 4 - år 1976

Karta 5 - år 1995

Karta 6-10 - se textbilaga

KARTA 1

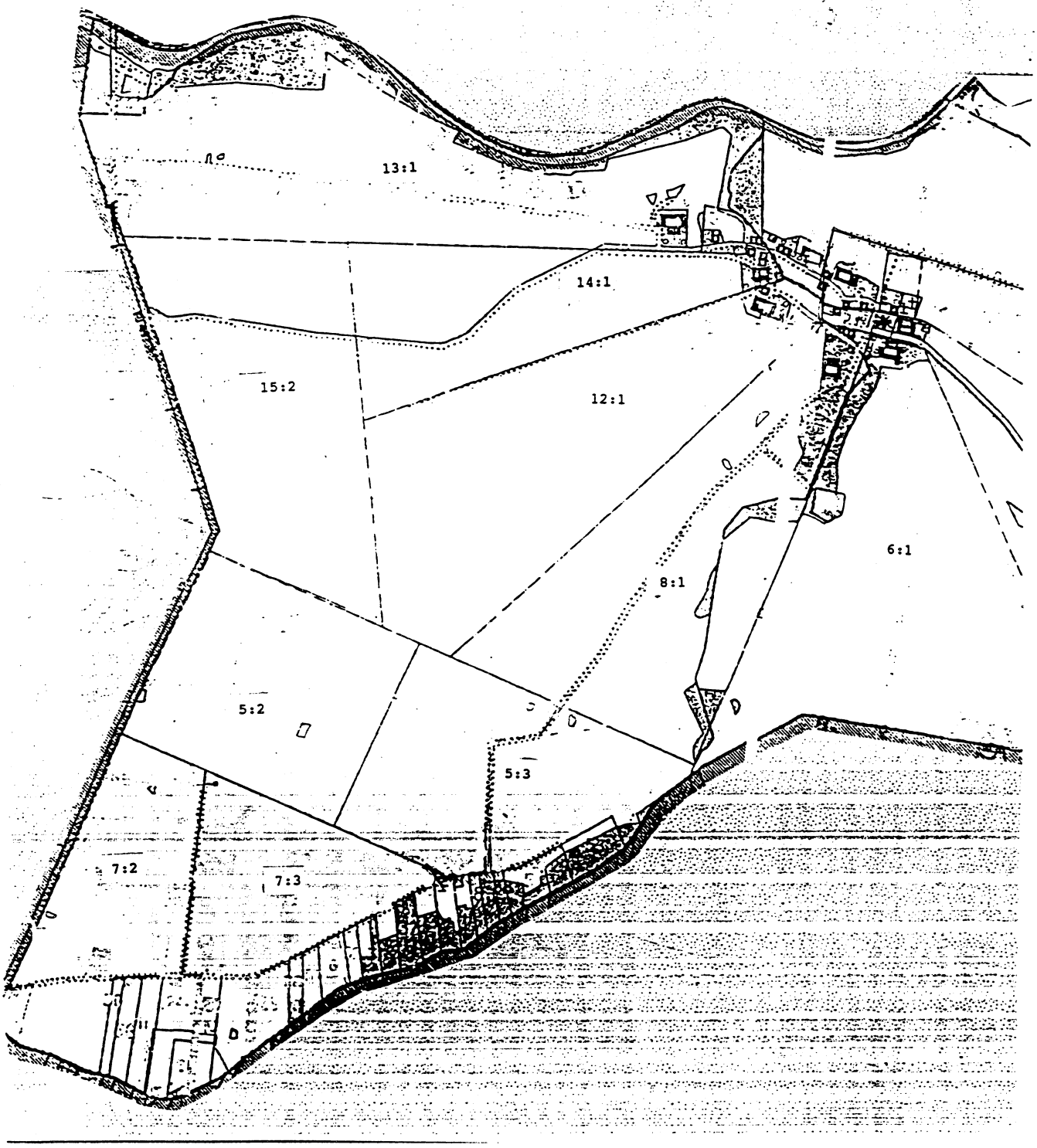

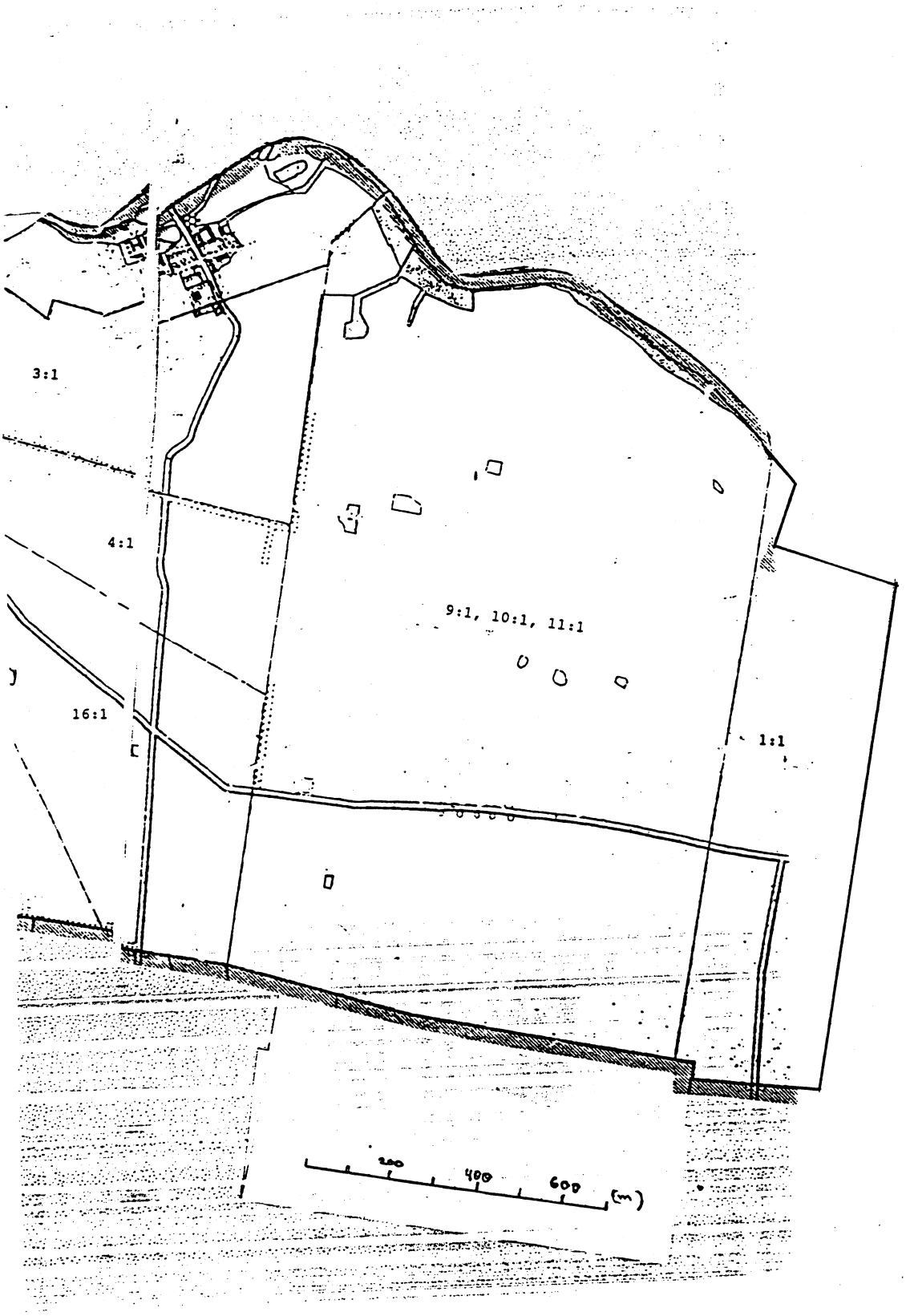
3:1
4:1
16:1
9:1, 10:1, 11:1
1:1
200
400
600
(m)

KARTA 2

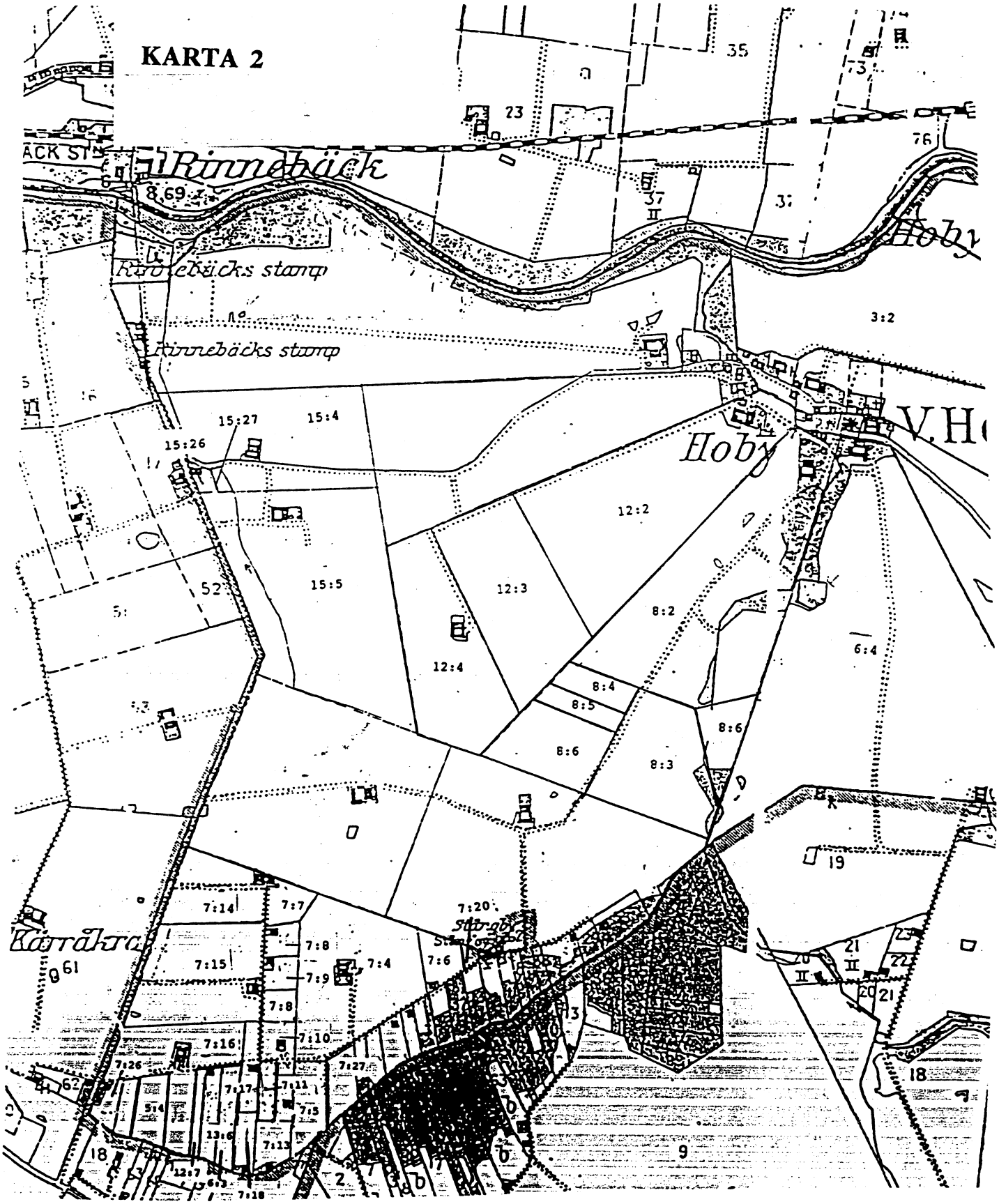
Rinnebäck
Rinnebäcks stamp
Rinnebäcks stamp
Hoby
Hoby
Kärrahra
35
23
76
8:69
37
II
3:2
15:27
15:4
15:26
12:2
15:5
12:3
8:2
12:4
6:4
8:4
8:5
8:6
8:6
8:3
19
7:14
7:7
7:20
7:8
7:4
7:6
7:15
7:9
7:8
7:10
7:16
7:26
7:27
7:17
7:11
7:5
7:13
13:6
12:7
7:18
61
62
21
II
22
20
21
18
9
2

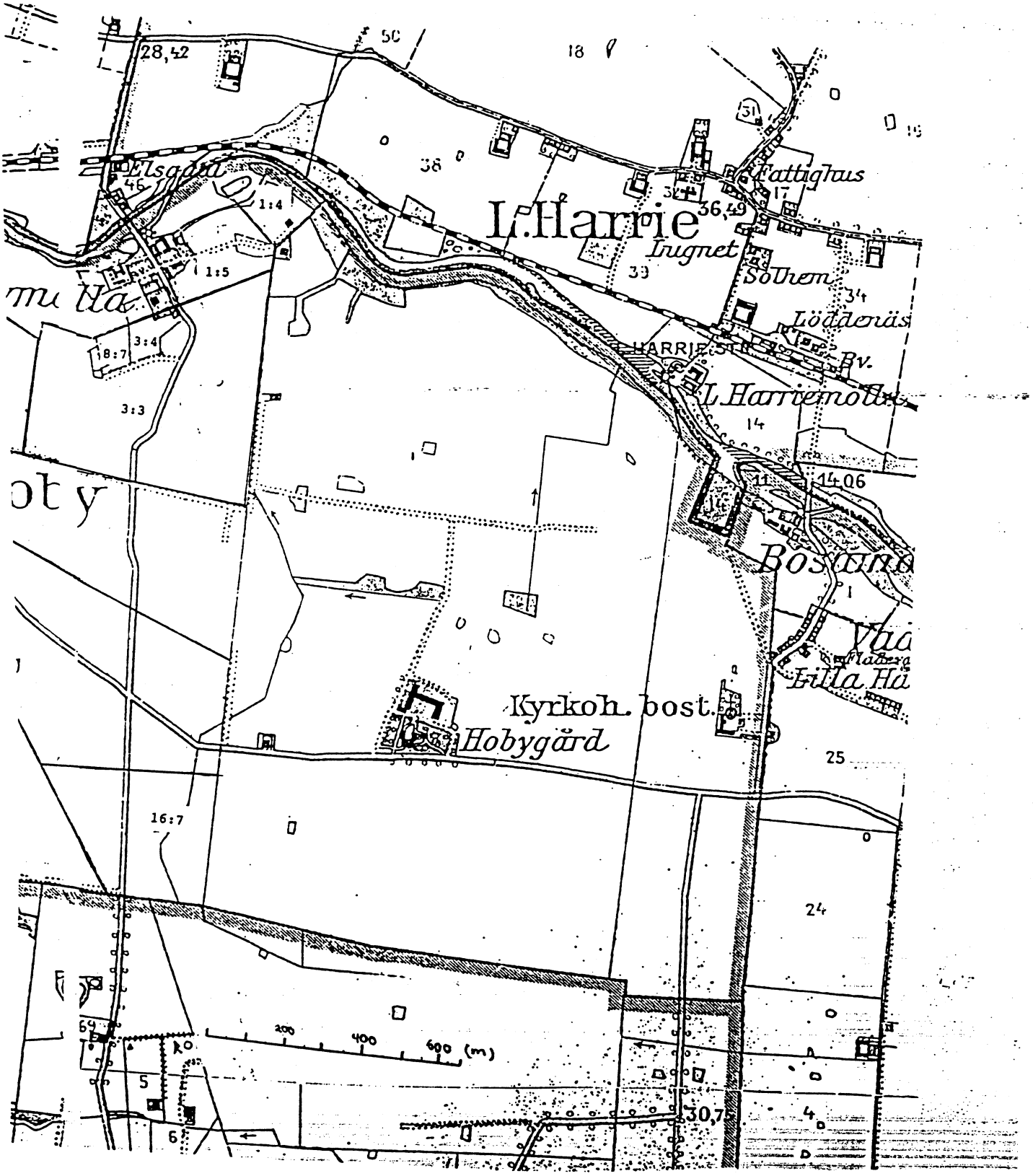
L.Harrie
Kyrkoh. bost.
Hobygård
Tattighus
Ingnet
Söhem
Löddeås
HARRIE STR.
L.Harriemoll.
Bostad
Lilla Ha
Elsgård
28,42
36,49
14,06
30,7
1:4
1:5
3:4
8:7
3:3
16:7
200
400
600 (m)

KARTA 3

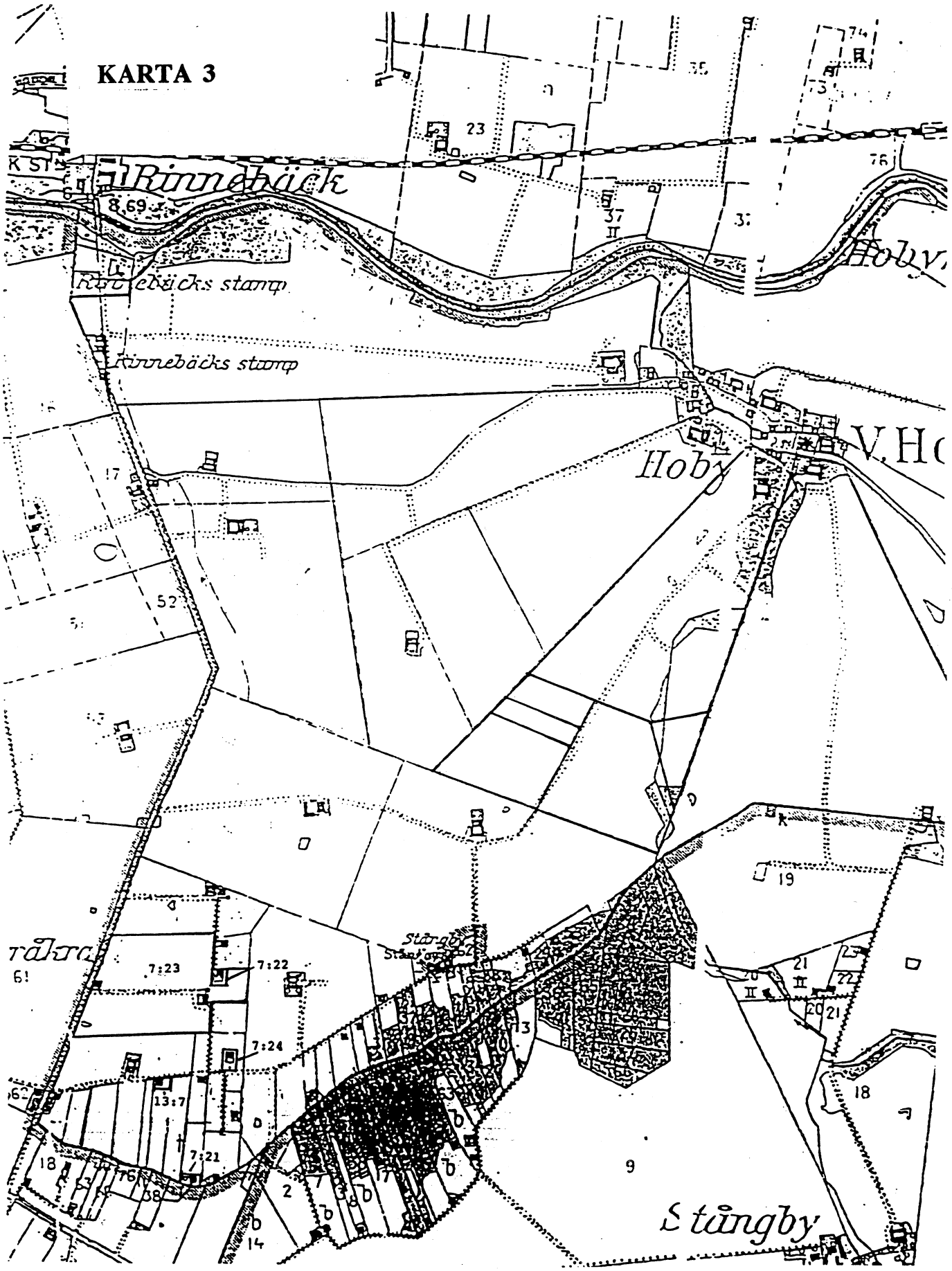
Rinnebäck
Rinnebäcks stamp
Rinnebäcks stamp
Hoby
Hoby
Stångby
Stångby
7:23
7:22
7:24
13:7
7:21

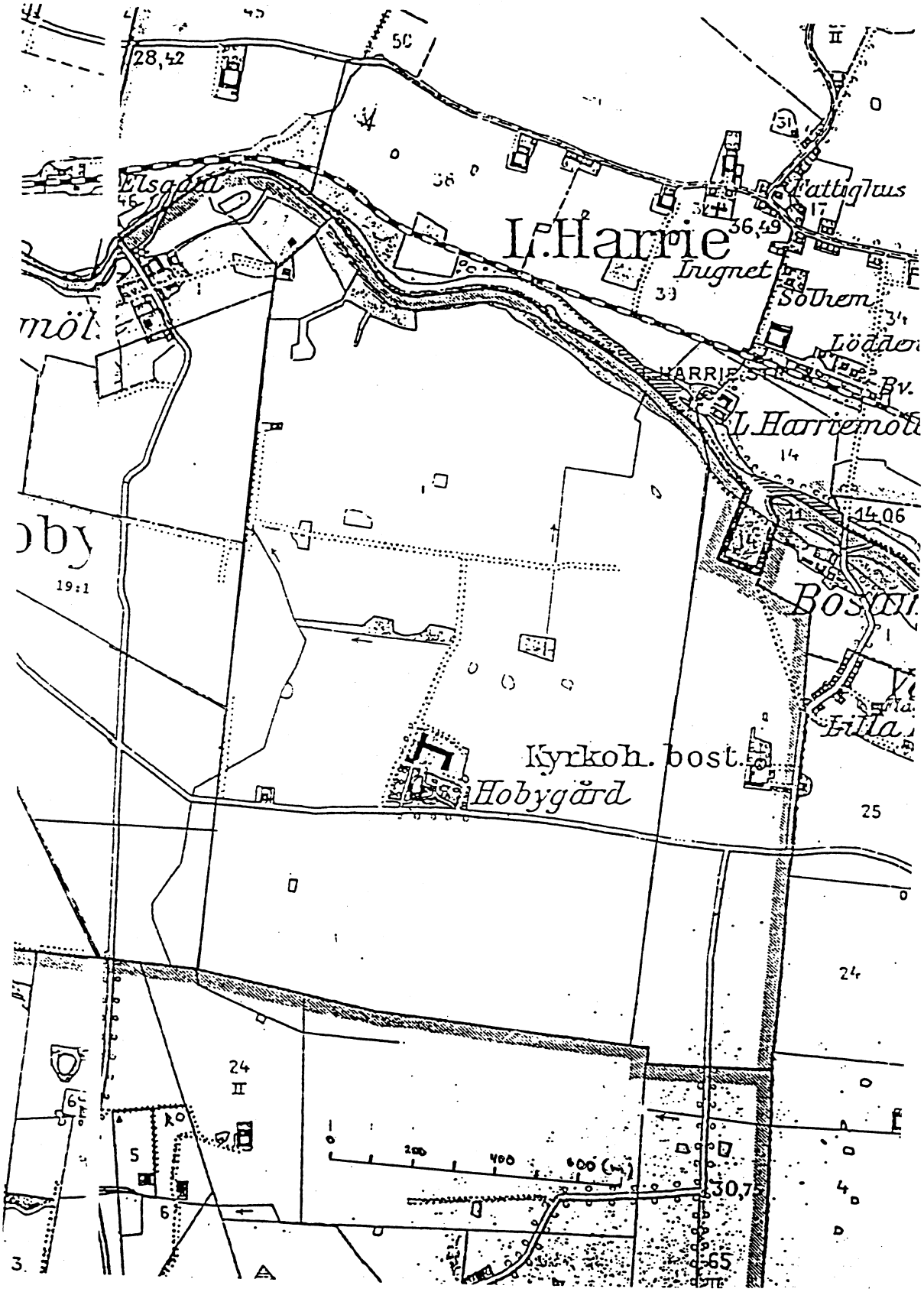
L.Harrie
Kyrkoh. bost.
Hobygård
Elsgård
Trugnet
Söhem
Lödder
L.Harriemöl
Bv.
Villa
28,42
36,49
14,06
30,75
19:1
24
25
200
400
600 (m)

KARTA 4

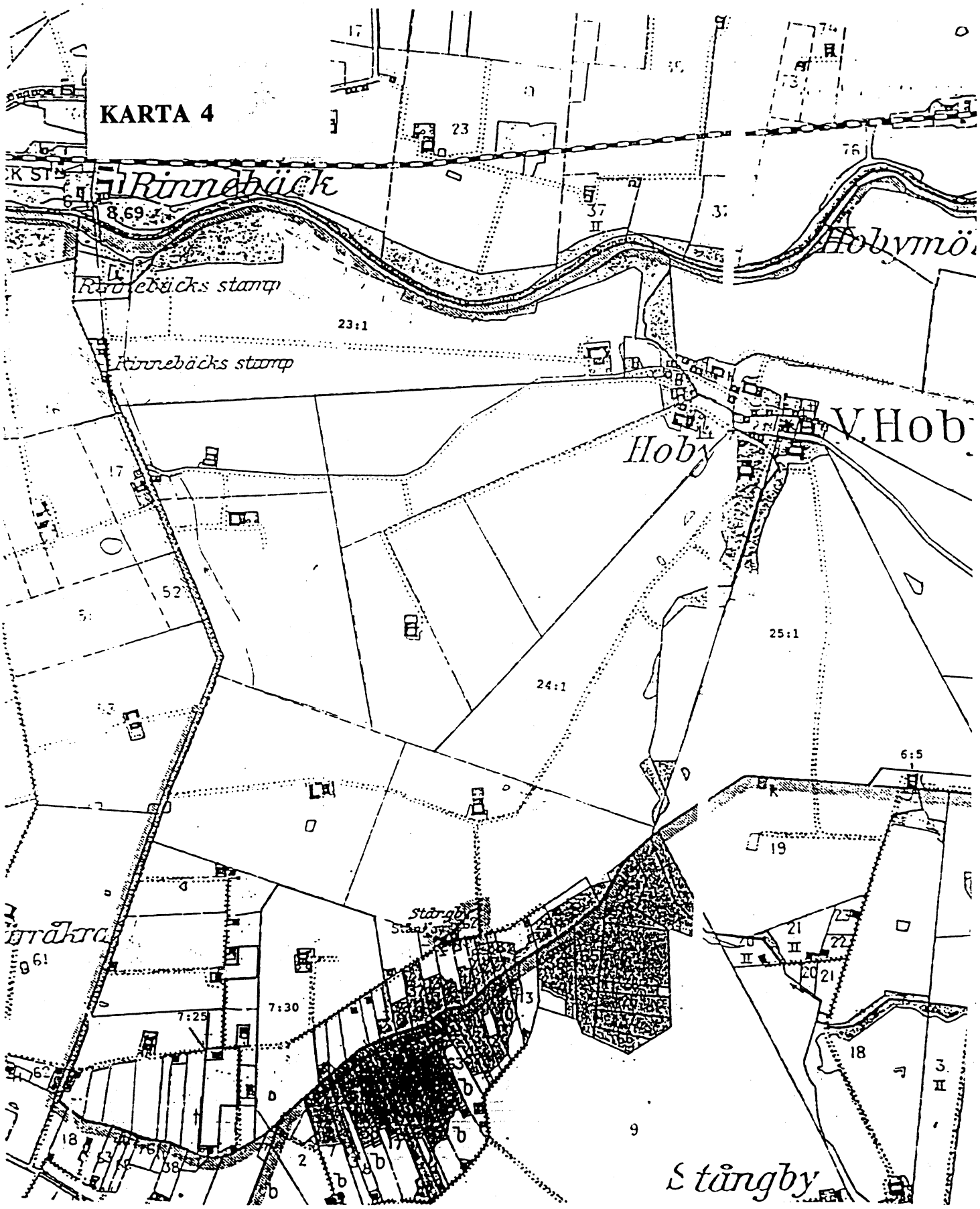
Rinnebäck
Rinnebäcks stamp
Rinnebäcks stamp
Hoby
V. Hob
Stångby
Stångby
23:1
24:1
25:1
7:30
7:25
6:5

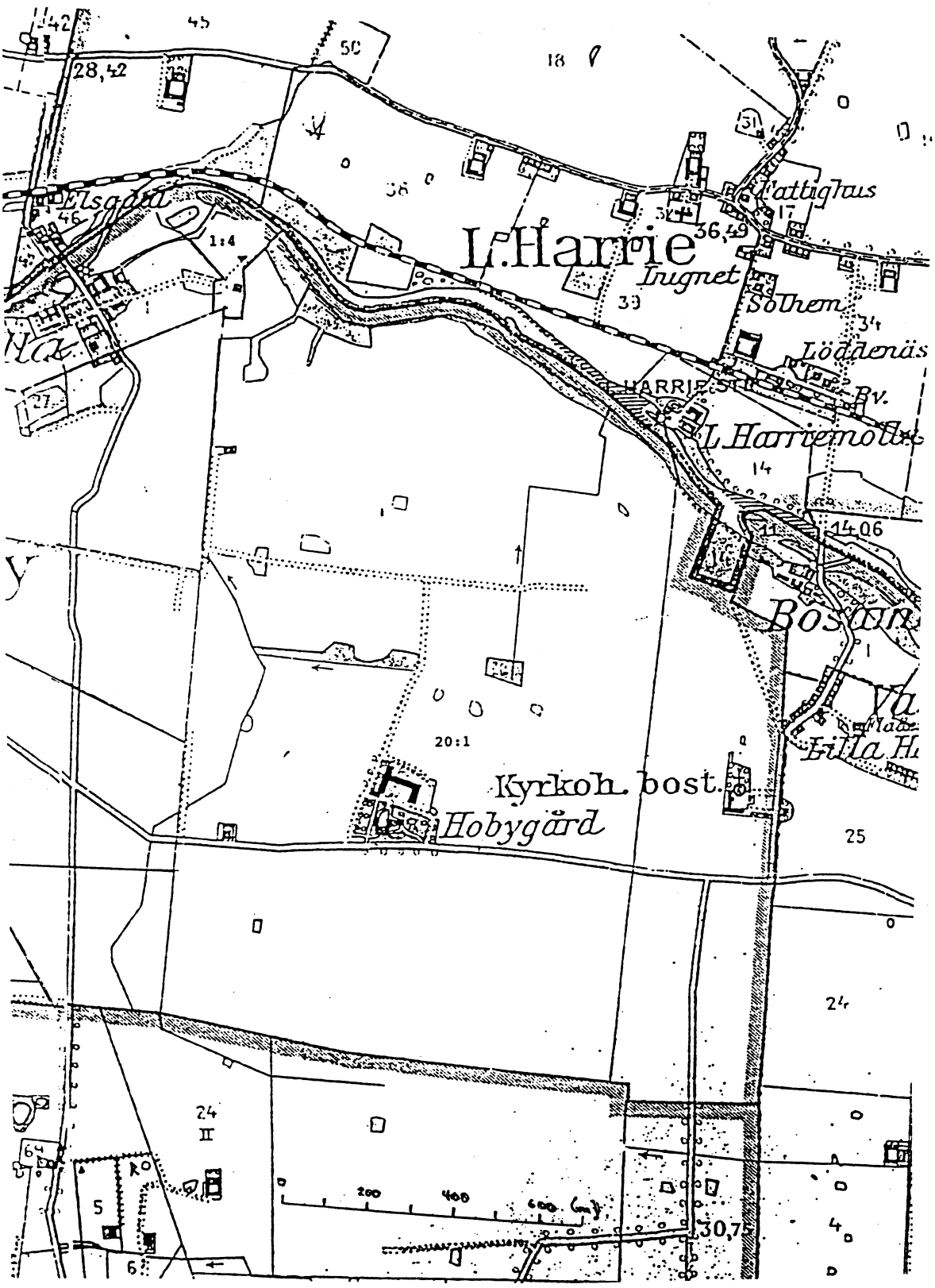
L.Harrie
Elsgård
Lattighus
Ingnet
Sölhem
Löddenäs
HARRIE
L.Harrienolle
Boston
Villa H
Kyrkoh. bost.
Hobygård
20:1
28,42
36,49
14,06
30,7
200
400
600 (m)

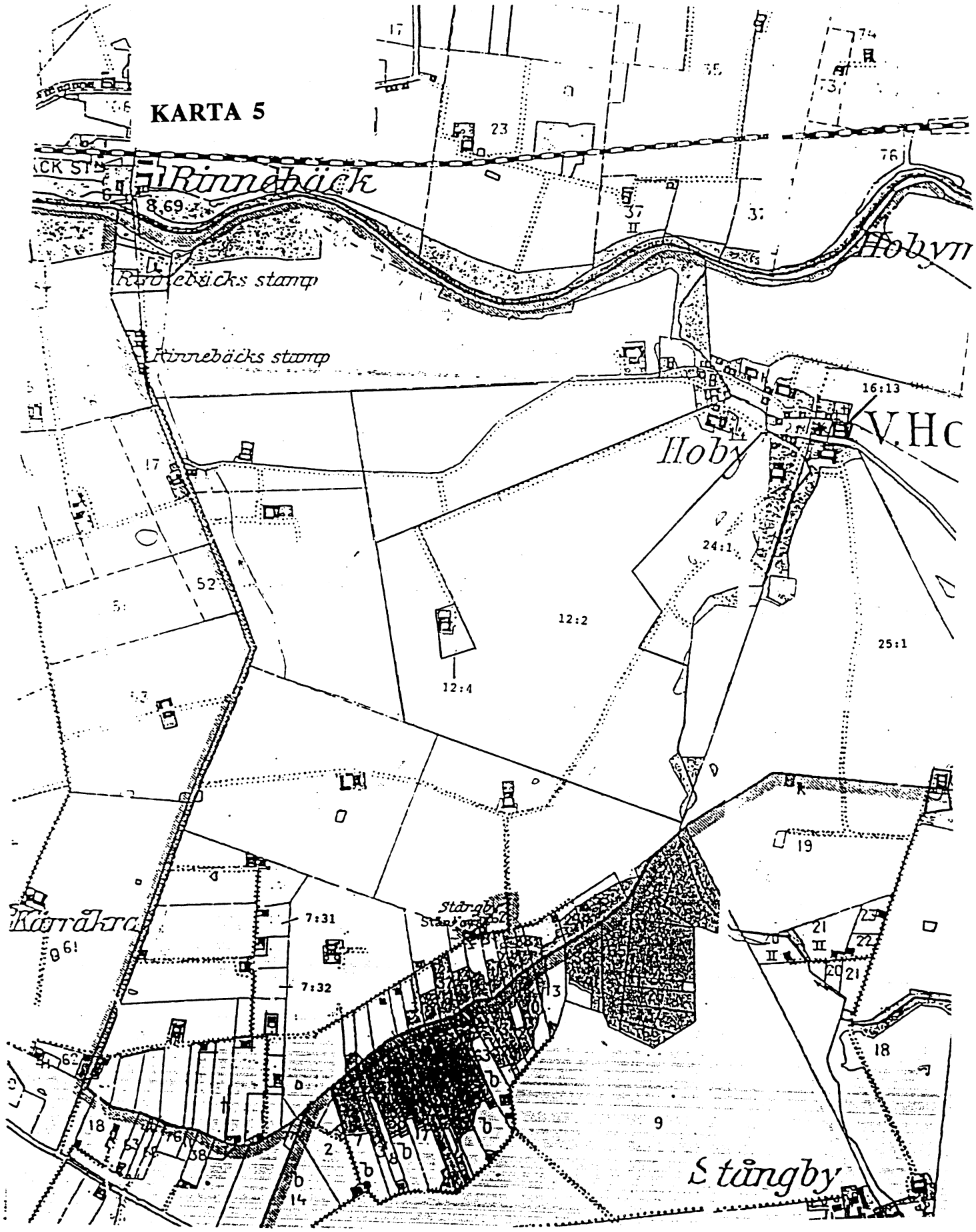
KARTA 5
Rinnebäck
Rinnebäcks stamp
Rinnebäcks stamp
Hoby
16:13
24:1
12:2
12:4
25:1
7:31
7:32
Stångby
Stångby

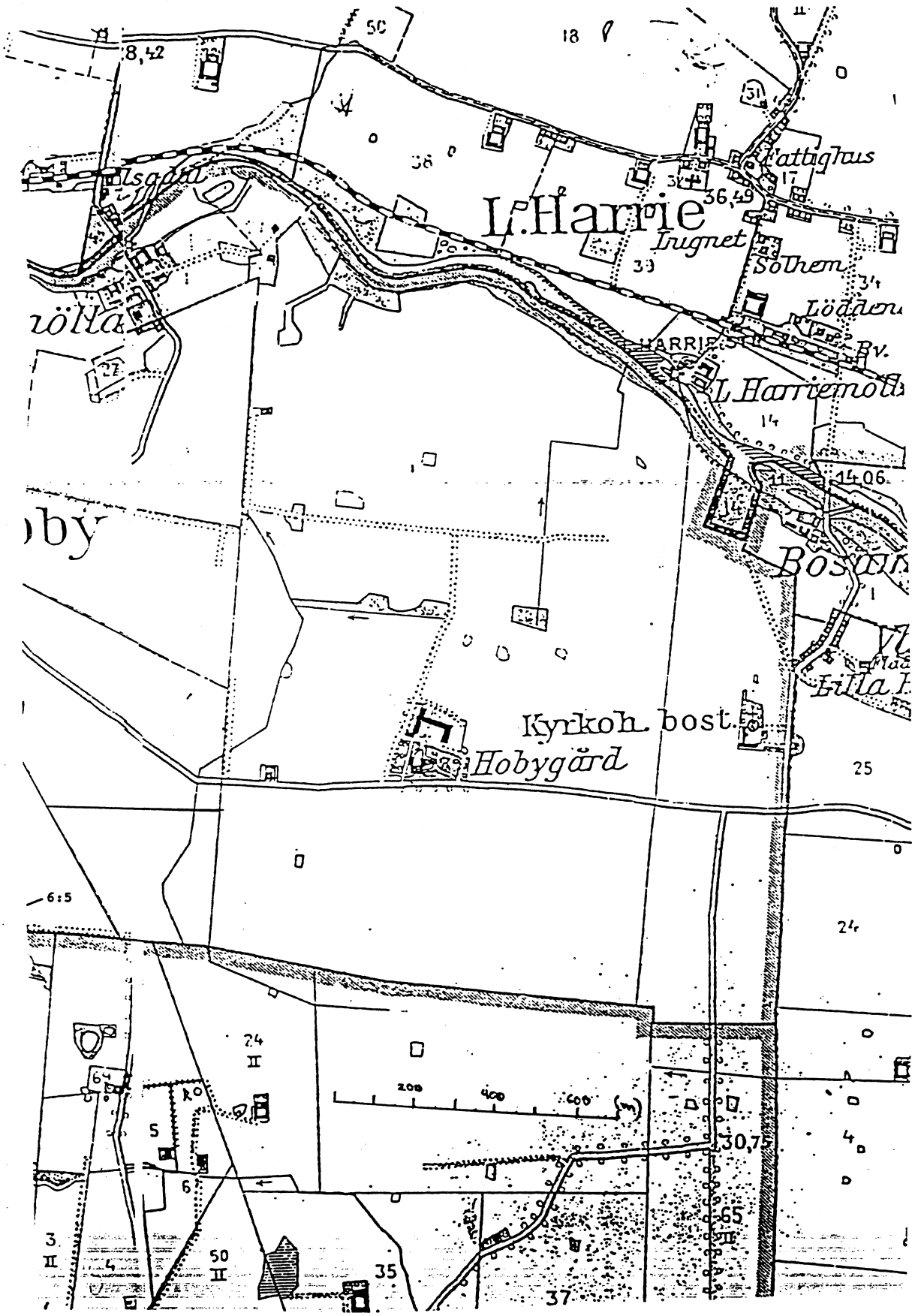
L:Harrie
Lugnet
Sothem
Lödden
HARRIE
L.Harriemoll
Kyrkoh. bost.
Hobygård
Fattighus
Ilsgård
200
400
600

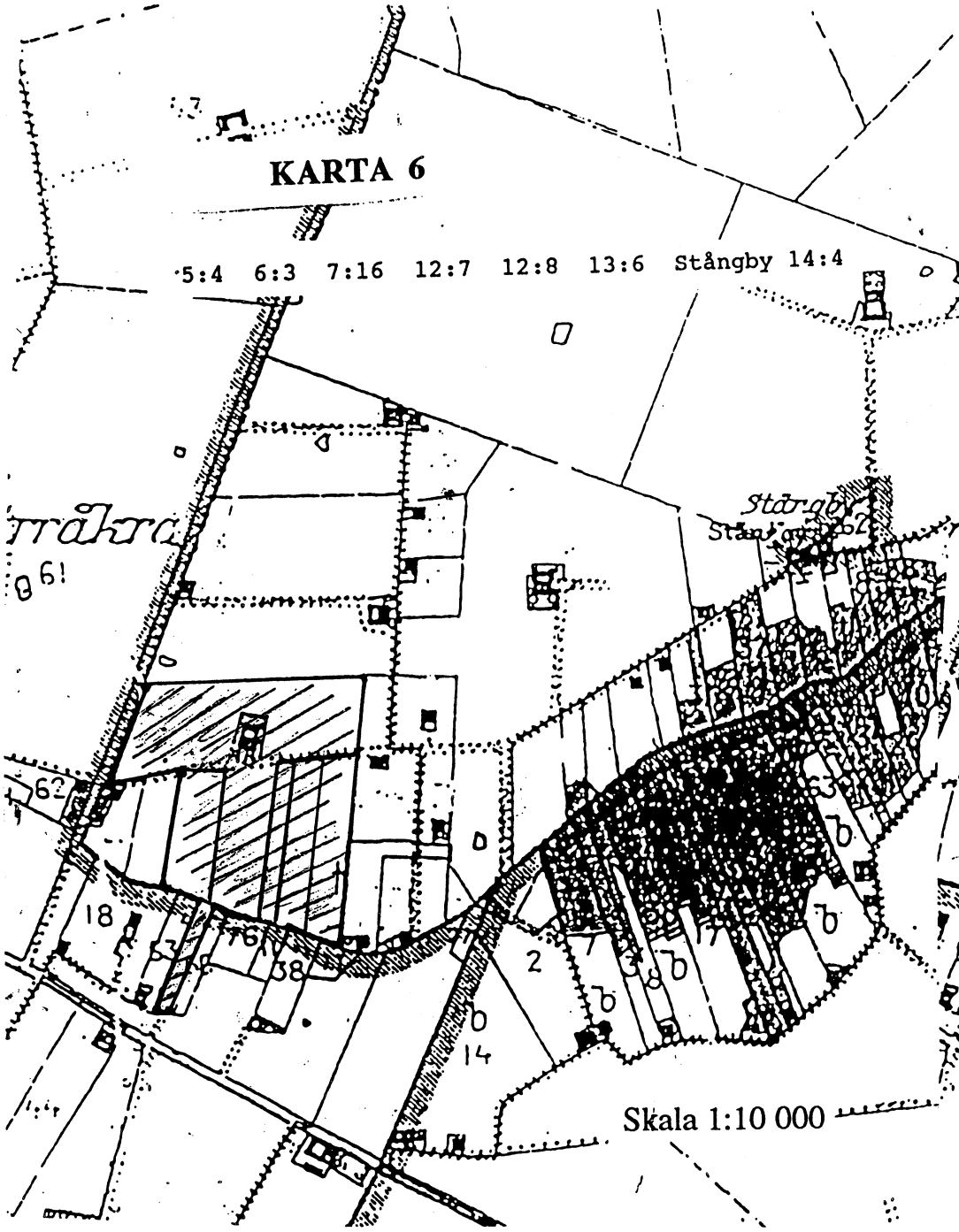
KARTA 6
5:4 6:3 7:16 12:7 12:8 13:6 Stångby 14:4
Skala 1:10 000

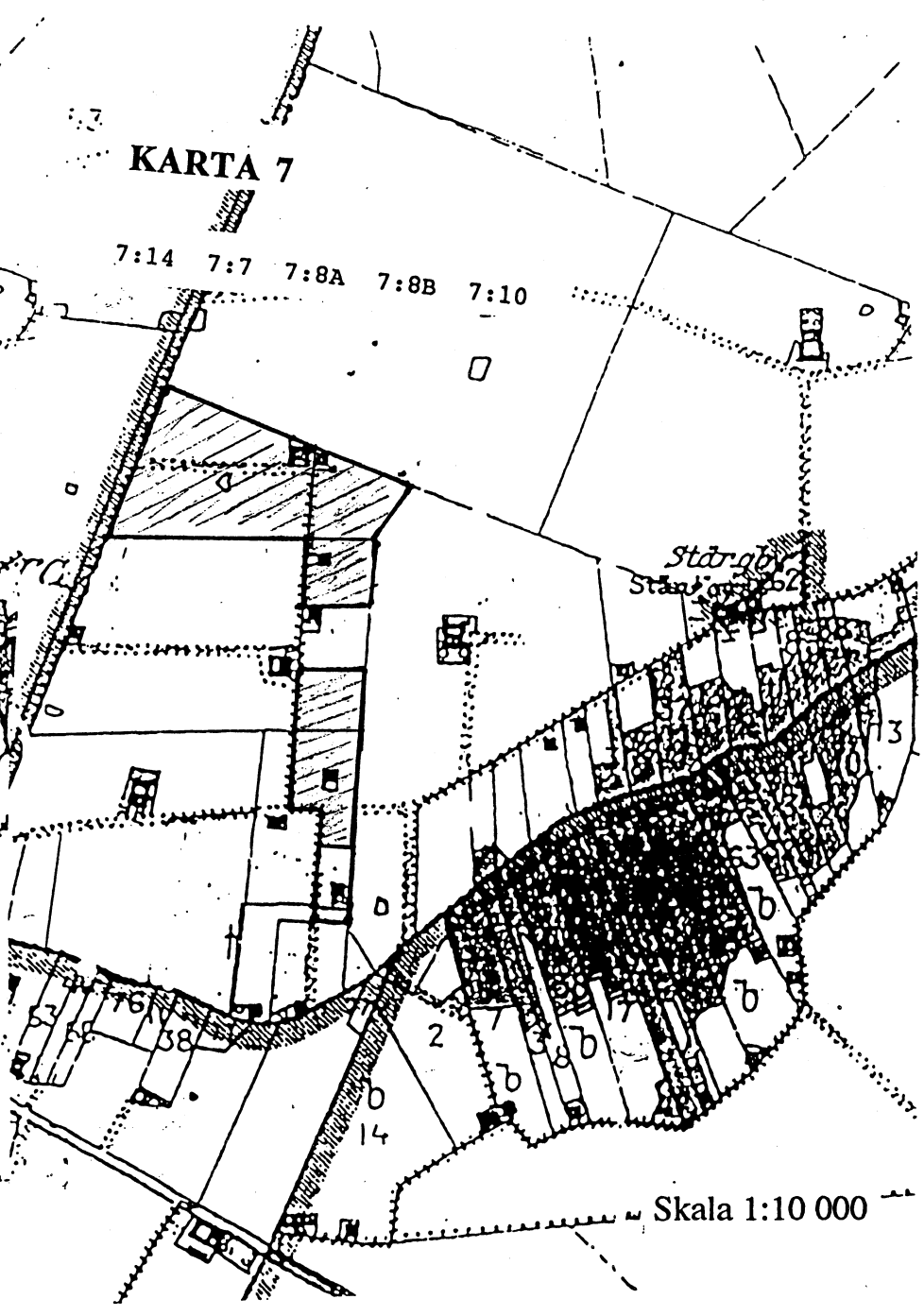
KARTA 7
7:14 7:7 7:8A 7:8B 7:10
Skala 1:10 000

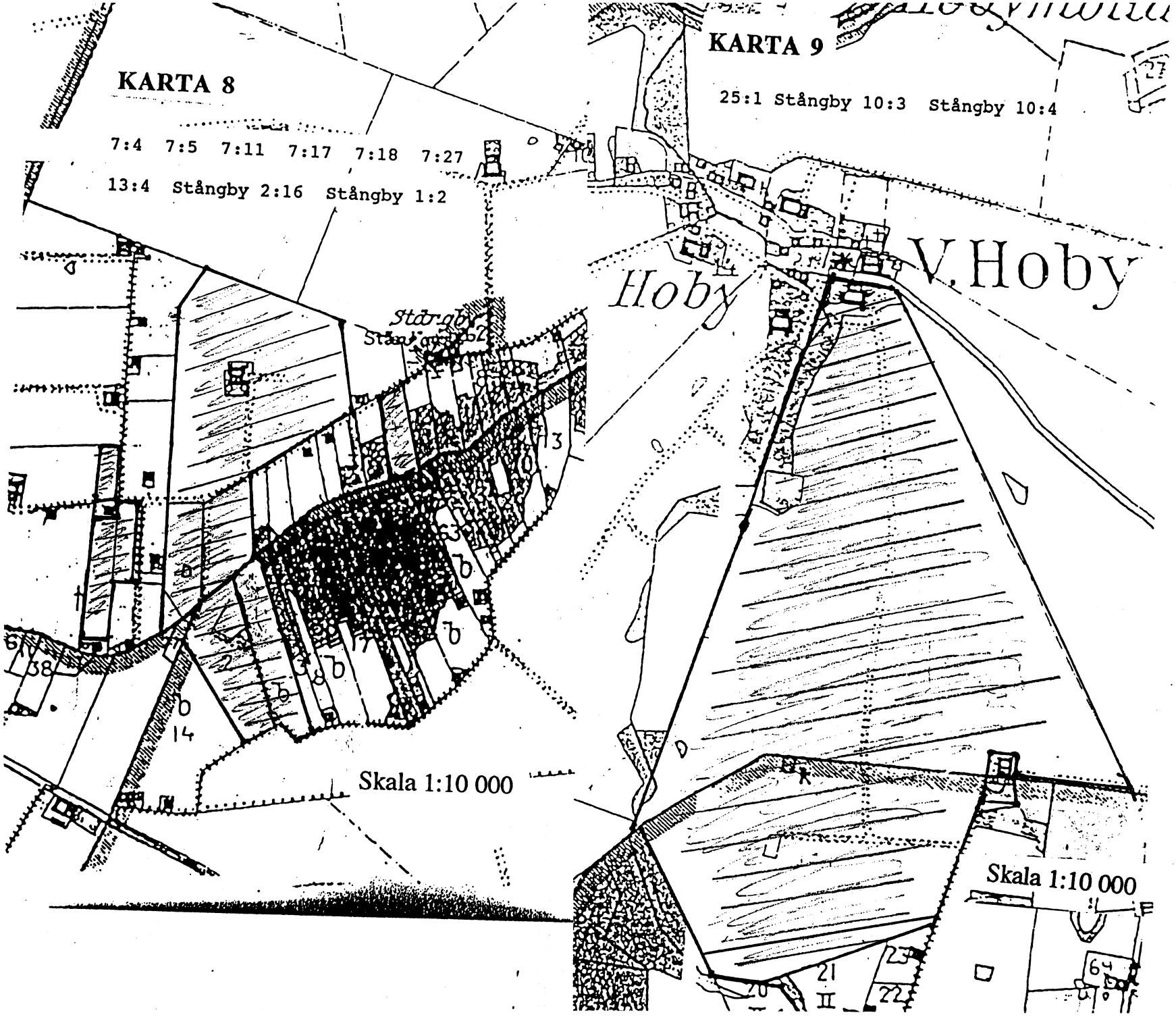
KARTA 8
7:4 7:5 7:11 7:17 7:18 7:27
13:4 Stångby 2:16 Stångby 1:2
Stångby
Skala 1:10 000
KARTA 9
25:1 Stångby 10:3 Stångby 10:4
Hoby
V.Hoby
Skala 1:10 000

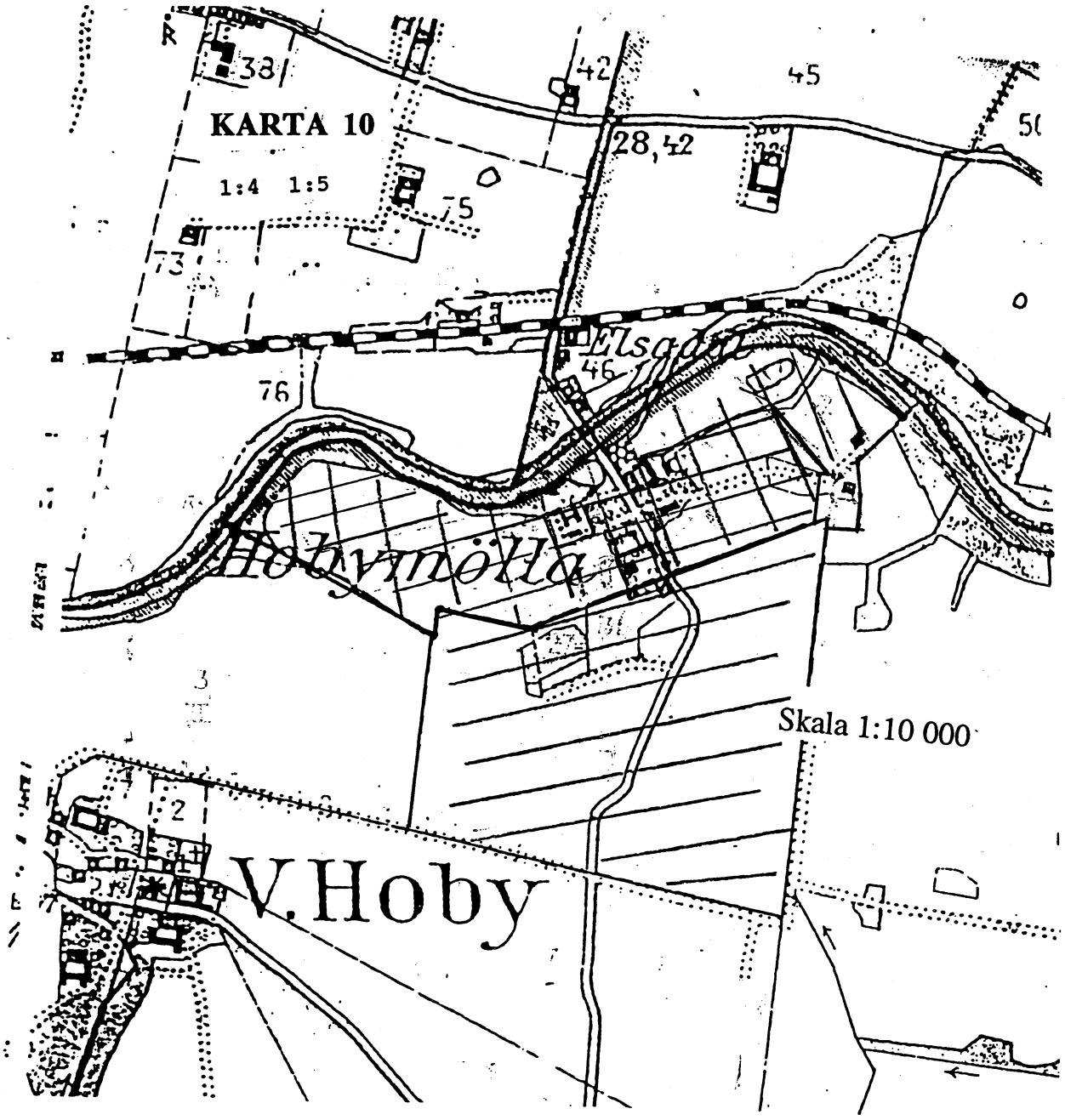
KARTA 10
1:4 1:5
38
42
45
28,42
75
73
76
46
Elsgård
Hobymöllan
Skala 1:10 000
2
V.Hoby

TEXTBILAGA

Lantbruksnämndens verksamhet
1945-1955
År 1946 förvärvades Hoby 15:4 från ett dödsboet. Av köpehandlingen framgick att förvärvaren var omyndig varför dennes far i egenskap av förmyndare fick skriva under. Det framgick också att förvärvaren hade kunskaper om lantbruk. Han var nämligen lantbrukselev. I köpehandlingen fanns också en försäkran angående bedrivande av jordbruket å fastigheten i överensstämmelse med den nyligen införda jordförvärvslagen. Det beskrivna förvärvet mötte inga hinder då egendomen behölls i bondehand och risken för vanskötsel var liten då förvärvaren upfyllde kunskapskravet. Det betonades vidare att förvärvaren på inga villkor skulle, genom snar avyttring av fastigheten eller däri ingående döda eller levande inventarier, bereda sig kapitalvinst.

År 1947 fördelades den avlidne broderns andel i Hoby 15:5 mellan de kvarlevande bröderna vid bouppteckning. Eftersom den avlidne brodern varit den som brukat fastigheten försåldes den inom ett år till ett lantbruksbiträde och dennes fru. De var inte släkt med säljarna, men efter försäkran om att bedriva yrkesmässigt jordbruk på fastigheten fann lantbruksnämnden inget att erinra mot förvärvet. Efter detta förvärv vandrade fastigheten vidare till den yngre generationen och har oförändrad förblivit i släktens ägo.

I samband med övertagande av arrendet å fastigheten 7:16 m. fl år 1949 anhöll arrendatorn John Andersson om statlig kredtigaranti för driftslån om tiotusen kronor. Eftersom Andersson tidigare varit verksam som självständig brukare kunde jordbruksegnahemsverksamhetens driftslån inte beviljas jämlikt bestämmelserna i 19§ Kungl Maj:ts kungörelse den 11 juni 1948. Arrendatorn anförde besvär som Kungl. Lantbruksstyrelsen då fick avgöra. På inrådan av lantbruksnämnden lämnades besvären utan bifall.

År 1936 erhölls fastigheterna, d v s 7:16 m fl, i arv, men redan år 1943 övertogs ägandet av dödsboet efter makan Larsson. Efter ett innehav under tio år försåldes fastigheterna till ett lantbruksbiträde med hustru. Vid detta förvärv av 7:16 m.fl. år 1951 förvärvade Erik Hansson ifrågavarande fastigheter av Jöns och Bror Larsson. Arealen uppgick till 11 ha åkermark av god beskaffenhet, men i dålig hävd då egendomen, som bestod av flera fastighetsskiften, varit utarrenderad under senare år till skilda personer. Förvärvaren avsåg att bruka skiftena som en enhet och fördelarna utifrån bedriven rationaliseringspolitiken var dels en storleksrationalisering genom sambrukande av tidigare skilda brukningsdelar. Härigenom förbättrades även arronderingen, vilket hade betonats i det jordbrukspolitiska beslutet år 1947. (Se karta 6).

Sambandet brukande-ägande stärktes genom att de tidigare utarrenderade skiftena kom i en ägares hand. Dessutom undvek man framöver merarbete då fastigheterna tidigare ägdes av flera. De på fastigheten befintliga byggnaderna bedömdes vara i dåligt skick, särskilt ekonomibyggnaderna. Förvärvsegendomen gränsade till en brukningsdel av ungefär samma storlek och beskaffenhet. Detta konstaterande tolkar jag som ett accepterande av att de politiska intentionerna inte kunde genomföras fullt ut då brukningsenheterna i omgivningen uppvisade liknande brister.

Köparen ansågs vara en duglig man med alla förutsättningar att genomdriva företaget trots det alltför höga priset. De höga priserna kunde aktualiseras vid spekulations-och kapitalsplaceringsköp och i enlighet med JFL år 1948 ville man motverka sådana köp. Ifrågavarande köp bedömdes tyligen inte utgöra ett förvärv som enligt det sagda borde hindras. Enligt utfärdade garantier hade förvärvaren gjort det troligt att han avsåg att ägna sig åt ett kombinerat jordbruk och inget annat. Vid sidan om jordbruket drev köparen mjölkskjutsrörelse. Enligt rationaliseringspolitiken år 1947 tilläts sådana brukningsenheter där förvärvaren för sin försörjning fann sig tvungen att vid sidan av jordbruket huvudsakligen ägna sig åt annan verksamhet (stödjordbruk). Såsom exempel på annan verksamhet angavs arbete i skogen, men även mjölkskjutsrörelse ingick ju som en naturlig del av lantbruksnäringen och borde därmed kunna ingå i ett kombinerat jordbruk.

Kronan beslutade att inte använda sig av den förköpsrätt varom det stadgas i 7§ lagen den 30 juni 1947 om kronans förköpsrätt. Vidare tillstyrkte man bibehållandet av egendomen såsom särskild brukningsdel trots att den inte gav fullständig bärgning.

År 1953 köpte lantbrukaren Erik Hugo Hansson tillsammans med hustrun Elida återigen Hoby 7:16 samt ett antal små skiften i mossen. Det tidigare förvärvet hade sålts utan att säljarna hade kunnat uppvisa en gällande lagfartshandling. Av köpehandlingen framgick att en förenklad form av prövning nu företogs. Enligt denna försäkrade förvärvaren att han själv hade för avsikt att ägna sig åt jordbruk på fastigheten. Enligt revideringar i jordförvärvslagen år 1948 kunde ett förenklat förfarande användas då en som icke redan äger jordbruk förvärvar i avsikt att bedriva jordbruk på egendomen. Det förelåg vidare ingen anledning att anta att fastigheten skulle bli vanskött i förvärvarens ägo eller att han utan gagn för jordbruket på orten skulle avyttra skogstillgång eller bereda sig vinst vid snar avyttring eller genom bortförande av byggnadsinventarier, kreatur som tarvades för fastighetens brukande.

Nästa förvärvsprövningen ägde rum år 1954. Den berörda fastigheten d v s förvärvsfastigheten var Hoby 7:13, belägen i den sydvästra delen av församlingen i den ursprungliga torvmossen, och omfattade 3 ha åker. Såväl boningshuset som ekonomibyggnaderna bedömdes av Lantbruksnämnden som användbara. Handläggaren ansåg vidare att fastigheten borde bibehållas som självständig enhet. Av prövningsblanketten framgår att man övervägt utövandet av förköpsrätten men avhållt sig. Vid denna tid omgavs förvärvsfastigheten av liknande små fastigheter d v s skiften i mossen som undantagits vid enskiftet 1807. Då ingen större sammanhängande brukningsenhet med behov av tillskottsmark fanns inte i närheten, bedömdes förvärvsfastigheten trots sin litenhet kunna bestå som självständig brukningsdel.

1956-1976

År 1958 ansökte Ragnar och Ada Rasmusson om tillstånd att förvärva Hoby 7:7, som de innehavt under tio år i arrende. På fastigheten fanns ett boningshus uppfört. Huset var i dåligt skick, men saknade betydelse för jordbruket då mangårdsbyggnader fanns på angränsande Hoby 7:14 och då denna ägdes av förvärvarna.

De förutvarande ägarna hade erhållit fastigheten samma år efter en avliden släkting. Troligen hade

de ej för avsikt att bebo fastigheten och därför aktualiserades nu ett ägarbyte och på så sätt förenades ägandet och brukandet. Förvärvsfastigheten omfattade endast 1,25 ha åker men med tanke på att förvärvarna redan ägde och brukade 7:10 och 7:14 m.fl. (5,5 ha) samt att de arrenderade 7:7, 7:8 och 7:12 (2,25 ha) gavs tillstånd till utvidgningen. Man strävade efter att samla de tidigare uppdelade smärre fastigheterna i större enheter så ett rationellt brukande kunde uppnås. En tredje större brukningsdel inom blocknummer sju var Hoby 7:23. I likhet med de flesta fastigheterna i övriga block har den under studerad tidsperiod bevarats i släktens ägo.I ansökan om förvärvstillstånd medskickades intyg på att ifrågavarande fastighet taxerades som jordbruksfastighet samt kopia av köpehandling. (Se karta 7).

I många fall skrevs också personliga brev där man försökte blidka Lantbruksnämnden att ge tillstånd. Exempel på detta återfinns i ett ärende från 1959 där det handlar om ett förvärv med syfte att bedriva trädgårdsodling. Förvärvarna anger rekorderliga referenser såsom polisman John Andersson i Lund. De skriver också om sin mångåriga vana av trädgårdsmästeri samt förhållanden av mera personlig art. Ett tidigare innehav av en havsnära fastighet hade medfört men för hälsan och därför rekomenderades paret att flytta inåt landet. Ofta understöds dock dessa brev av sakliga argument.

År 1963 beviljades, i samband med en generationsväxling och det köp som denna utlöste, ett lån uppgående till 145 tusen kr. för köpa av Hoby 23:1. Detta s k jordbruksegnahemslån gavs till förmånlig ränta eftersom staten garanterade återbetalning d v s de gick i borgen (garantilån). Ett nytt jordbrukspolitiskt beslut med en förskjutning uppåt vad gällde rationaliseringsmålet fastslogs år 1959. Man eftersträvade nu familjeföretag istället för de tidigare basjordbruken och utlåningen enligt ovan stimulerade just framväxten av ett sådant företag.

Hoby 16:6 och 16:7 brukades och ägdes av en och samme person. År 1957 bortskänkte han fastigheten till sin dotter och dennes dotter samt till sin sonson. De blev sådeles ägare till en tredjedel vardera. I gåvohandlingen bestämdes att dottern skulle ha rätt att under de närmsta fem åren arrendera de övrigas andelar. Därefter skulle sonsonen äga rätt att köpa ut de övriga delägarna. År 1964 hade köp enligt ovan företagits. Därvid hade förvärvaren förbundit sig att låta deras far respektive morfar kvarbo under dennes resterande livslängd. Det senaste köpet innebar att ägandet skildes från brukandet på ett varaktigt sätt då förvärvaren tydligen inte hade några avsikter att bruka egendomen eftersom han var bosatt på annan ort. De äldre mangårdsbyggnaderna belägna inne i bykärnan uthyrdes omkring 1970 till människor med sysselsättning utanför jordbruket. Nya byggnader för jordbruket hade nämligen uppförts centralt på fastigheten år 1912. Troligen har marken samt byggnaderna varit utarrenderade alltsedan förvärvet år 1963 och 1964. Eftersom fastigheten hade kunnat bestått som en självständig enhet m t p markunderlaget samt de relativt moderna byggnaderna innebar utvecklingen enligt ovan ett bakslag för rationaliseringsverksamheten.

I samband med förvärvet av 7:4 m. fl. smärre brukningsdelar som förvärvades år 1964, erhöll köparna ett jordbrukslån till förvärv av fastighet uppgående till 52 tusen kronor. Ingen förvärvsprövning skedde då de omnämnda fastigheterna överläts inom släkten. (Se karta 8).

Vid generationsskifte år 1965 i samband med tillträde av Hoby 5:3 beviljades ett driftslån. Pengarna användes till renovering av stallbyggnader samt till en silo (tork för spannmål).

År 1970 prövades ett förvärv som mera indirekt berörde Västra Hoby. Prövningen skedde enligt lagen 1965:290 och förvärvsfastigheten var belägen i Remmarlövs socken. Anledningen till att den ändock medtas i denna uppsats är att köparen Oscar Bengtsson ägde Hoby 3:2 samt att ärendet är intressant för att illustrera bristerna i lagens tillämpning. Säljaren Alfred Andersson (numera dödsbo) var inte släkt med förvärvaren, men enligt den sistnämnde var han själv och hans hustru som barn för den avlidne. I sitt testamente utlovar Alfred att Oscar Bengtsson till en viss angiven köpeskilling, vida understigande samma års taxeringsvärdet, ska få köpa fastigheten. Situationen komplicerades av att ägaren till den angränsande fastigheten arrenderat förvärvsfastigheten och därför var intresserad av förvärv. Undersökning av byggnadsbeståndet på fastigheterna avslöjade stora brister i byggnaderna som fanns på förvärvsfastigheten. Alltså ingen bärkraftig enhet. Byggnaderna på grannfastigheten däremot ansågs vara av god beskaffenhet och det naturliga hade därför varit att sammanslagning till en brukningsenhet. Detta förhållande sammantaget med att en lämpligare arrondering skulle uppnås om grannen förvärvade istället för Oscar B kunde inte hindra att den senare trots allt erhöll förvärvstillstånd eftersom upprättat testamente utpekade makarna Bengtsson såsom gåvotagare och de skulle därmed ha undsluppit förvärvsprövningen.

Samma år d v s 1970 ,vid ett generationsskifte, hade Jan Torsten Hansson genom gåva förvärvat Hoby 24:1. För att underlätta igångsättandet av driften beviljades han ett garantilån om 120 tusen kronor för införskaffandet av behövliga inventarier avseende såväl döda som levande inventarier.

År 1973 beviljades arrendatorn av 20:1 ett lån uppgående till 165 tusen kronor för inre rationalisering. I detta fall för täckdikning, men även igenläggning av dike omfattande ett område om 55 ha. Vanligtvis bekostade jordägaren nödvändigt material såsom rör. Då brukaren i detta fall var registrerad som ett handelsbolag avgjordes ansökan av Lantbruksstyrelsen. Detsamma gällde då handelsbolag förvärvade jord. Att arrendatorn på detta sätt var villig att satsa kapital och arbete för att förbättra produktionsbetingelserna överensstämde inte med den rådande uppfattningen om arrendatorns passivitet i sådana göromål. Den långa tidsperiod under vilken arrendatorn innehavt den aktuella fastigheten hade troligen medfört en ökad benägenhet till omvårdnad av densamma.

År 1975 inkom en ansökan om förvärvstillstånd avseende fastigheten 7:10 som endast omfattade 1,18 ha. Sökanden brukade omnämnda fastighet och ägde ävenangränsande fastighet. . Totalt innefattade brukningsenheten 21.5 ha och fastigheterna Hoby 7:30 samt Stångby 1:2 och 2:16.

Ägarna till fastigheten Hoby 25:1 ansökte år 1976 om tillstånd att förvärva Hoby 6:5 samt Stångby 10:3 och 10:4. Tillskottsmarken omfattade 23 ha och den blivande brukningsenheten 69 ha. För bedömning om tillstånd skulle ges till beskrivet förvärv användes nu en ny blankett. Här bedömdes som ett första steg brukningsenhetens beskaffenhet, d v s den genom förvärvet uppstående. En betygsskala med omdömena mycket god, god och mindre god användes och härvid avsågs följande delposter bostad, ekonomibyggnader, åkerjord, arrondering och fältform samt dikning o dränering. I detta speciella fall yttrades rörande ekonomibyggnaderna (på Hoby 6:5) att dessa var låga, äldre och under hårda tak och erhöll sålunda betyget mindre goda.

Åkerklassen var 6 och 10 och förlänade därmed betyget god. Vad gällde arrondering och fältform konstaterades att byggnaderna var belägna i smalaste delen, men arronderingen bedömdes ändock god. Dikningen och dräneringen var av äldre datum, men fullt duglig och även denna post fick betyget god. Nästa steg i den totala bedömningen klassades förvärvsfastigheten. Var det en bärkraftig enhet som på lång sikt kunde bestå självständigt ? Eller en kärnfastighet som efter arealtillskott inom nära förestående kunde bli en bärkraftig enhet eller en rationaliseringsfastighet som borde avvecklas som en självständig enhet och lämpligen användas för förstärkning av grannfastigheten ? Kunde man slutligen tänka sig att att fastigheten saknade betydelse från rationaliseringssynpunkt ? Ifrågavarande fastighet bedömdes såsom bärkraftig enhet med motiveringen att åkerarealen var tillfredsställande för enfamiljsjordbruk. I en nästa bedömning avhandlades möjligheterna att inom det aktuella området bilda rationella jordbruksföretag. De specifika förutsättningarna inom varje område utgjorde ramen för bedömning av rationella företag. I förefintligt fall gjordes bedömningen mindre goda, vilket motiverades med förekomsten av yngre jordbrukare (kapitalsvaga?). Behovet av yttre rationalisering bedömdes som måttligt då det endast fanns enstaka mindre fastigheter i byn. Likaså bedömdes intresset för yttre rationalisering som måttligt då det fanns få rationaliseringsobjekt i området. Såsom näst sista punkt i bedömningen lämnades synpunkter rörande sökandens uppgifter. I föreliggande fall noterades fördelningen av ägoslag på 25.1. Det noterades också att byggnaderna ändrats för smågrisproduktion. Slutligen tillstyrktes förvärvsansökan med motiveringen att tillskottsmarken gränsade i söder.

1977-1995

För att exemplifiera hur prisprövningen i den nya jordförvärvslagen (1979:230) kunde inverka på prisbildningen vid en försäljning där säljarna vädjar om en viss skälig köpeskilling behandlas en ansökan av år 1981 där de två fastigheterna 15:7 och 15:8 uti Västra Hoby försåldes. (De kommer senare att utgå ur registerområdet Hoby). De bestod av en 4 ha stor fruktodling. I köpet ingick tillhörande maskiner och redskap. I en skrivelse riktad till Lantbruksnämnden argumenterar säljaren för vidhållande av det pris som överenskommits nämligen 225 tusen plus 50 tusen för ingående maskiner. Argumenten är av följande slag; Innevarande år hade varit ett riktigt kartår. Ett sådant som säljarna hade inväntat i 33 år. Eftersom de vill efterlämna odlingen i ett gott skick måste de därför nedlägga avsevärd möda, vilket borde kapitaliseras i priset, d v s de borde få njuta frukterna av nedlagd möda varför skulle de annars utföra arbetet? Dessutom hade de tänkt att upprusta fädernehemmet till bostad så att vintern inte blev alltför plågsam. Med tanke på att vintern annalkades hastigt efterfrågades ett skyndsamt hanterande av ärendet. Fastigheten klasificerades som fastighet utan betydelse från rationaliseringssynpunkt.

Samma år köpte ägarna av Hoby 15:5 en fjärdedel var av fastigheten. Således uppdelades den ena broderns lott på ägarparet. I och med skärpningen av släktskapsundantaget i JFL 1979:230 till att avse endast make dennes avkomlingar eller egna avkomlingar företogs tillståndsprövning i detta fall. Situationen med snabbt stigande räntor försvårade önskvärda förvärv. Därför infördes ett lånesystem där lånet skulle användas att betala dessa räntor. Man skiljde på lån till räntor i samband med fastighetsköp samt lån till räntor upplupna efter investering i inventarier eller driften av företaget. De senare behövde man inte betala tilbaka. Under åren 1982-1989 erhöll makan 59,5 tusen kronor i räntelån utan skyldighet att betala tillbaka. Denna variant av räntestöd, senare benämnt etableringsstöd, fick sin motsvarighet i EU:s startstöd.

Föreligande förvärv av år 1982 avser i princip samma område som förvärvades av ägarna till 25:1 1976. Här undantages dock byggnaderna på 6:5 som säljarna avsåg att stycka av för bostadsändamål. Sökanden var, förvånansvärt nog, desamma som vid förvärvet år 1976. Mellan de båda förvärvstidpunkterna ägde ett s k transportköp rum varigenom köparen, som var syskon till en av ägarna, övertog förvärvsfastigheten på de villkor som beskrivits i den ursprungliga köpehandlingen. Anledningen till denna konstruktion var att tillstånd till förvärvet kunde ges i o m det faktum att sökandens fastighet gränsade till förvärvsfastigheten och därefter kunde överlåtelse ske till brodern eftersom släktskapsundantaget gällde. Därigenom hade en brukningsenhet tillskapats, som visserligen inte uppfyllde kraven på ett rationellt jordbruksföretag eftersom den i lantbruksnämndens bedömning klassades som rationaliseringsfastighet som inte borde bestå som självständig enhet.
Den således inkomna ansökan av år 1982 prövades enligt lagen 1979:230. Släktskapsundantaget hade nu skärpts till att endast avse make, avkomlingar och deras avkomlingar. Sökanden ägde 25:1 på 46 ha samt arrenderade Stora Harrie 21:26 på 10,5 ha. Brukningsenheten som avsågs att förvärvas innehöll 22 ha åker. Avsikten med förvärvet var tillskottsmark för yrkesmässigt brukande. Förutom att förvärvsfastigheten ansågs utgöra en rationaliseringsfastighet som tidigare nämnts så bedömdes behovet av yttre rationalisering vara stort i området och sålunda kunde tillstånd till förvärvet ges. (Se karta 9).

År 1987 ansökte arrendatorn av 20:1 om tillstånd till försök med odling av energiskog enligt skötsellagen 1979:425 på ett område omfattande 3 ha. Tillstånd att ta jordbruksmark ur produktion fick endast lämnas då marken p g a särskilda omständigheter inte borde bibehållas i produktion. Ansökan kunde inte bifallas i den mån ansökan avsåg att för all framtid ta marken ur jordbruksproduktion.

Samma år ansökte Krutmöllans hönsgård AB om tillstånd att förvärva Hobymölla 1:1 m fl. Förvärvsegendomen ansågs utgöra en ej utvecklingsbar brukningsenhet. På fastigheten Hobbymölla 1 bedrevs ursprungligen kvarnrörelse. Men även bränneri och trädgårdsmästeri hade tidigare bedrivits här. Av det sagda förstås att fastigheterna 1:1 m fl. var försedda med åtskilliga byggnader vilka sökanden avsåg att använda i sin verksamhet. Om man betraktade förvärvsegendomen som en för orten representativ jordbruksfastighet befanns köpeskillingen hög. Men vid revisionen av jordförvärvslagen år 1987 ändrades gränsen för vägran då priset ansågs vara för högt. Nu skulle priset uppenbart överstiga marknadsvärdet för att aktualisera avslag enligt denna grund. Enligt uppskattning av handläggaren i ärendet innehöll förvärvsfastigheten 10 ha åker, 1,5 ha äng samt vägar och övrigt 2,5 ha. Den av förvärvaren ägda fastigheten omfattade 4 ha betesmark. Intresset för yttre rationalisering var måttligt i området. Sökanden avsåg att använda de otaliga byggnaderna till avelsuppfödning av höns och åkerjorden för foderodling till djuren. För att påverka nämnden att avge ett positivt beslut skrev sökanden att den blivande fastigheten skulle gynna jordbruket på orten eftersom det till övervägande del var kreaturlöst och därmed hade hög efterfrågan på gödselmedel. Dessutom avsåg man att upprusta kvarnbyggnaderna vars skick nu hastigt försämrats då otätheter uppstått i fönster och tak. (Se karta 10).

Alltsedan 1969 hade ifrågavarande mark (Hobymölla 1:5) brukats av ägaren till den angränsande fastigheten Hoby 3:3. En möjlighet för lantbruksnämnden hade varit att inträda i köparens ställe och förvärvat egendomen i syfte att överlåta såsom tillskottsmark till Hoby 3:3. Härigenom hade de byggnader som fanns på Hobymölla 1:5 kunnat upprustats för att tjänstgöra som brukningscentrum på fastigheten. Som resultat hade en ny lämplig brukningsenhet tillskapats med naturliga fastighetsgränser utmed Kävlingeån samt den gamla Kvarnfastigheten. Istället gavs förtur åt en utvidgning av hönseriet som bedrevs på Hobymölla 1:4. Denna prioritering visar att intresset för att tillskapa rationella och traditionella jordbruksföretag inte längre var särskilt stort. Istället gynnades mångfalden i enlighet med tidsandan om att tillskapa en levande landsbygd. Hoby 3:3 köptes 1939 och har alltsedan dess varit släktegendom. Fastigheten saknar brukningscentrum och borde därför lämpligen ha använts i storleksrationaliserande syfte som tillskottsmark till någon angränsande fastighet. Att så inte skett har troligen sin förklaring i att köpet ägde rum innan jordförvärvslagen och därefter har egendomen ärvts eller överlåtits genom gåva och därmed har lagen inte kunnat tillämpats och i detta fall förfelat sin verkan. Under efterkrigstiden arrenderade innehavaren av Hoby 3:3 den angränsande fastigheten Hobymölla 1:5, men vid ovanstående förvärv år 1987 införlivades arrendefastigheten med Hobymölla 1:4.

År 1989 inkommer en ansökan från ägaren av 12:2 och 12:3 tillika lantbrukare om att få förvärva fastigheten 12:4 på 11 ha. Han äger och brukar sedan år 1959 både 12:2 och 12:3. Dessutom har han brukat 15:4 sedan 1947. I ansökan anger han som merit att han genomgått Svalövs Lantbrukshögskola 1951. Han anger vidare att 12:4 tidigare tillhört 12:2, men avstyckades år 1885. Fastigheten har varit i släktens ägo sedan 1700-talet och han avser att bruka i enlighet med tidigare släkten. I prövningsblanketten används terminologin i enlighet med rationaliseringspolitiken i 1977 års beslut. Först fastslogs hur förvärvsegendomen skulle klassas. I detta fall bedömdes 12:4 som en ej utvecklingsbar brukningsenhet (i tidigare ordbruk rationaliseringsfastighet). Övriga kategorier var utvecklad brukningsenhet, utvecklingsbar brukningsenhet som efter arealtillskott kan bli en bärkraftig enhet samt ej utvecklingsbar enhet som saknar betydelse för jord och skogsbrukets rationalisering. Nytt för bedömningen enligt nya blanketten var hänsynstagandet till huruvida förvärvsegendomen genomgått några större förändringar sedan senaste fastighetstaxeringen beträffande bostaden, ekonomibyggnaderna, skogen, dräneringförhållanden m.m. I detta fall hade sådana förändringar inte skett. Vid denna tid hade man även infört en ruta med synpunkter på köpeskillingen. Den bedömdes i föreliggande fall som aningen för låg då fastigheten delvis var i behov av dikning. I likhet med tidigare blanketter bestämdes vidare hur stort intresset var för yttre rationalisering i det aktuella området. I detta fall stort och efter att ha konstaterat i rutan övriga upplysningar att förvävaren var en skötsam och duktig lantbrukare, tillstyrktes ansökan. Bedömningen enligt JFL 1979:230 med ändringar 1987:468 beskriver fastigheten som en ej utvecklingsbar enhet som saknar betydelse för jord-och skogsbrukets rationalisering. Dessutom framkom av prövningen att intresset för yttre rationalisering var stort i området. Med detta avsågs det förhållandet att 12:4 p g a ringa markinnehav inte kunde fungera som självständig enhet utan marken med undantag av det avstyckade området borde tilläggas 12:2.

Den nuvarande ägaren av Hoby 12:2 erhöll fastigheten i gåva år 1992 av fadern som i sin tur hade köpt egendomen av sina föräldrar år 1965.Innan fastigheten bortskänktes till sonen år 1992 hade

den utökats genom ett köp av Hoby 12:4 och därefter avstyckning av byggnaderna på densamma. Fastigheten hade därmed återgått till den ägofigur som utlagts vid skiftet och som senare blivit uppdelad mellan tre syskon. Fram till år 1989 då ovan beskrivna köp ägde rum existerade Hoby 12:4 som en separat brukningsenhet där merparten av brukarens inkomst härstammade från rörelse. Ur lantbruksnämndens synpunkt utgjorde Hoby 12:4 en olämplig brukningsenhet. Men under den tid som jordförvärvslagen hade funnits hade fastigheten överlåtits inom släkten och därigenom undgått förvärvsprövning.

Förutom kyrkoherdebostället var Hoby 20:1 fram till 1994 i allmän ägo. Fastigheten bildades 1956 genom sammanläggning av ägorna till skadronchefsbostället och har under merparten av efterkrigstiden varit utarenderad till samme brukare, som bedrivit verksamheten i form av handelsbolag. Detta arrende omfattade jordbruksmarken samt vissa angivna byggnader. De härifrån undantagna byggnaderna har använts som bostad åt innehavaren. Fastigheten är den största i byn och uppfyller kraven på en rationell brukningsenhet utlagd i ett skifte med enkel ägofigur och utspridda byggnader för jordbruket. Men trots denna lämplighet försåldes fastigheten. År 1994 förvärvade privat personer egendomen till ett pris som understeg taxeringsvärdet.

Fastigheten Hoby 7:14 samtaxerades med Hoby 7:7, varpå byggnader saknas. Fastigheten förvärvades 1934 av två makar såsom det första av flera efterföljande köp t ex 7:7 och 7:10. Det initiala köpet av Hoby 7:14, där för jordbruket nödiga byggnader fanns uppförda skedde säkerligen med avsikt att därifrån arealmässigt utvidga brukningsenheten. Till en början genom arrende av några småfastigheter och sedan genom köp av de tidigare arrenderade. Då maken avled år 1984 övertog makan dennes halva och försålde egendomen till ägaren av den angränsande fastigheten Hoby 5:2 år 1995. Denna hade troligen brukat förvärvsegendomen dessförinnan. Fram till 1995 kvarbodde änkan i mangårdsbyggnaderna på Hoby 7:14. Detta förlopp är ett exempel på att förändringar i brukandeformer skedde i samband med stora omvälvningar i brukarnas liv och inte i lika stor utsträckning förklarades av ändrade lagar eller direktiv. Denna lilla brukningsenhet som sålunda övertogs av ägaren till Hoby 5:2 vittnar om ett mera småskaligt jordbruk med äldre relativt små byggnader samt liten areal åkermark. Då förvärvet ägde rum hade en nästan total uppluckring av jordförvärvslagen ägt rum. Övriga fastigheter ingående i brukningsenheten Hoby 7:14 m fl hade dessförinnan försålts till ägarna av brukningsenheten Hoby 7:30 m fl. Detta skedde år 1964 kanske i samband med en av ålder förklarad begränsning av jordbruket som bedrevs från Hoby 7:14.